

ADAM•BREJC•BRŠČIČ•DEBENJAK•KOS•KUZMANIČ•PIRJEVEC•SVETLIČ•ŠTRAJN•ŠTUHEC

RAZ POTJA

revija
humanistov
Goriške
število 4
junij 2011

LEVICA IN
DESNICA?

*Vsepovsod v življenju so razpotja.
Sleherni človek stoji enkrat na začetku, na
razpotjih - to je njegova popolnost, brez
njegove zasluge. Kje stoji na koncu - kajti
na koncu je nemogoče stati na razpotjih -
je njegova izbira in njegova odgovornost.
-Søren Kierkegaard*

*IMPRESSUM

Razpotja številka 4
letnik II, poletna izdaja

Izdajatelj: Društvo humanistov Goriške
Sočebanova 11, Solkan

Odgovorni urednik: Miha Kosovel

Glavni urednik: Blaž Kosovel

Uredniški odbor: Gregor Kardinar,
Marijana Koren, Blaž Kosovel, Luka Lisjak
Gabrijelčič, Katja Pahor, Gregor Vuga

Oblikovanje: Katja Pahor

Prelom: Blaž Kosovel

Ilustracije: Katja Pahor

Lektura: Tanja Žuvela, Jerneja Grmadnik

Strokovni pregled prevodov: Luka G. Lisjak

Naklada: 2000 izvodov

Leto izida in natisa: junij 2011

Tisk: Impress d. o. o.

Cena: 0 EUR

ISSN 2232-2582

Revija je vpisana v razvid medijev
Ministrstva za kulturo pod številko 1607

Komentarje na članke in odmeve na temo
lahko pošljete na elektronski naslov uredništva:

revijaDHG@yahoo.com

Brezplačno naročanje na revijo:

www.dhg.si/revija.html

Izid revije je finančno podprla
Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

Revija Razpotja ne more izhajati brez
vaše pomoči. Zahvaljujemo se vsem,
ki ste z donacijo omogočili izid te
številke. Še posebej pa se za donacijo
zahvaljujemo **Agenciji M Servis, d. o. o.**
in **Klubu goriških študentov.**

Svojo podporo lahko izkažete tudi
z donacijo na transakcijski račun
Društva humanistov Goriške:
SI56 0475 0000 1549 723, NKBM

**DRUŠTVO
HUMANISTOV
GORIŠKE**

Politika med konkretnostjo in abstraktnostjo

Pred nekaj stoletji je filozof G. W. Hegel v kratkem sestavku »Kdo misli abstraktno?« kritiziral obče prepričanje, da naj bi bila filozofija preveč abstraktna in zato ne dovolj tehtna na področju realnega, konkretnega, vsakodnevnega sveta. Nasprotno, pravi, je ravno filozofija tista, ki je konkretna, vsakodnevno mišljenje slehernikov pa abstraktno. Kot prikaz takšnega abstraktnega mišljenja je podal primer branjeveke, ki ji stranka izrazi dvom o svežosti njenih jajc. Branjevka to razume kot osebni napad in se ne postavi v bran svojim jajcem, temveč stranko napade, češ da ne živi spodobnega življenja, da ne skrbi za svojo bolno mater itd. Nauk, ki ga poda Hegel, je jasen: premnogokrat nam je v vsakodnevnem življenju lažje in bolj naravno zatekati se v abstraktno in nedoločene formulacije, kot da bi trezno in razumno poskušali razmisliti o konkretnem problemu in uvideli konkretne rešitve. Bolj kot kjerkoli bi lahko ta problem videli v razmerju do politike. Najlažje (in seveda s kar najmanj državljske odgovornosti) je reči, da so vsi politiki »ena banda lopovska« in da je politika »cena prostitutka«. S tem smo se komaj dotaknili problema, rešitve pa nismo ošvrknili niti z daljnogledom. Vendar se podobno dogaja tudi z navidez konkretnjšimi opredelitvami, kot so levica, desnica, klerikalizem, liberalizem, kapitalizem, socializem ipd. Marsikateri od teh terminov je star tudi več kot dvesto let in vprašanje je, ali oziroma na kakšen način v novi stvarnosti sploh še obstaja. V dobi vsesplošne politične krize, ki smo ji priča danes, predvsem v Evropi in preostalem mediteranskem svetu, je potreba po miselni treznosti in intelektualnemu trudu po konkretizaciji toliko pomembnejša. Navijaško skandiranje parol bo to krizo zgolj poglobilo, hkrati pa bo pognojilo zemljo za rast populizmov. Čeprav se lahko na videz zdi drugače, vsaka politična moč temelji na (tihem ali eksplicitnem) pripoznanju državljanov. To nam dokazuje tudi nenadni propad avtoritarnih sistemov v arabskem svetu, za katere se je zdelo, da so zaradi moči tajnih služb in preostalih represivnih organov praktično neuničljivi. Kaj šele pri nas v demokratičnem svetu! Mi smo v primerjavi z našimi arabskimi brati pol poti že naredili. Naša odgovornost pa ostaja enaka. Saj veste, kako gre tisti rek: *narod si bo pisal sodbo sam.*

DESNICA-LEVICA

Vsi se jezimo na zgodovino,
jaz pa pravim, da smo krivi sami,
jasno je, da so ljudje premalo resni,
ko govorijo o levici in desnici.

Giorgio Gaber

Kaj sploh je desnica, kaj je levica? ...

Kopanje v kadi je desničarsko,
prhanje pa levičarsko,
Marlboro cigarete so desničarske,
tiste iz kontrabanta so levičarske.

Kaj je sploh desnica, kaj je levica? ...

Goveja juhica je desničarska,
mineštra je gotovo levičarska,
vsi sodobni filmi so desničarski,
če so dolgočasni, so levičarski.

Kaj je sploh desnica, kaj je levica? ...

Teniške in tekaške copate
so še vedno nekoliko desničarske,
če pa jih nosiš razvezane in umazane,
si bolj bedak kot pa levičar.

Kaj je sploh desnica, kaj je levica? ...

Kavbojke so razpoznavni znak levice,
če jih nosiš z jakno, je že
bolj desničarsko,
koncert na stadionu je levičarski,
cene pa so precej desničarske.

Kaj je sploh desnica, kaj je levica? ...

Najlonke so skoraj vedno levičarske,
podvezica pa je vsekakor desničarska,
skupinsko scanje je levičarsko,
stranišče je vedno zadaj desno.

Kaj je sploh desnica, kaj je levica? ...

Modro lesketajoč bazen
je prav gotovo desničarski,
vse reke, jezera in morje
pa so vse bolj usrani in
vedno manj levičarski.

Kaj je sploh desnica, kaj je levica? ...

Ideologija, ideologija ...
kljub vsemu mislim, da
še vedno obstaja:
je strast, obsesija
iskanja lastne različnosti,
ki se je trenutno izgubila ...
nihče ne ve, kam je šla.

Po mojem je pršut desničarski,
mortadela pa levičarska.
Če je švicarska čokolada desničarska,
je nutella še vedno levičarska.

Kaj je sploh desnica, kaj je levica? ...

Liberalna politična
misel je desničarska,
zdaj je postala dobra tudi za levico,
vprašanje, če je sreča
vedno desničarska,
prav gotovo pa je nesreča levičarska.

Kaj je sploh desnica, kaj je levica? ...

Krepk pozdrav s stisnjeno pestjo
je stara levičarska gesta,
tista iz dvajsetih let
z rimskim pozdravom
ni le desničarska, ampak tudi bedasta.

Kaj je sploh desnica, kaj je levica? ...

Ideologija, ideologija ...
kljub vsemu mislim, da
še vedno obstaja:

je vztrajanje pri zagovarjanju
pravilnosti določenega stališča
z izgovarjanjem na
razliko, ki ne obstaja,
in če obstaja, kdo ve, kam je izginila.

Moraliziranje je značilno za levico,
pomanjkanje morale za desnico,
tudi papež je zadnje čase
vse bližji levici,
hudič pa se je premaknil na desnico.

Kaj je sploh desnica, kaj je levica?

Masovna gibanja so levičarska,
z rahlim desničarskim elementom,
prepričan sem, da je pankrt levičar,
kurbin sin pa desničar.

Kaj je sploh desnica, kaj je levica?

Vsi se jezimo na zgodovino,
jaz pa pravim, da smo krivi sami,
jasno je, da so ljudje premalo resni,
ko govorijo o levici in desnici.

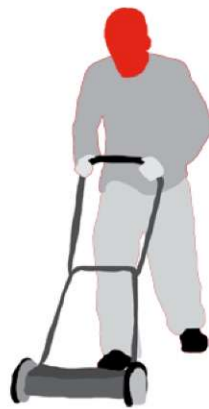
Kaj je sploh desnica, kaj je levica?

Desnica-levica.
Desnica-levica.
Desnica-levica.
Desnica-levica.

Dovolj!

Pričujočo pesem je Giorgio Gaber (rojen Gaberscik, 1939-2003) spisal v zgodnjih devetdesetih letih, v času politične krize, ki je pripeljala do razpada italijanskega strankarskega sistema, ki je bil v veljavi v času hladne vojne.

Iz italijanščine prevedel Luka Lisjak Gabrijelčič.

KAZALO

junij 2011

LEVICA IN DESNICA?

- 4** *Blaž Kosovel* LEVO, DESNO ALI KAJ TRETJEGA?
5 *Rok Svetlič* O DRUGOTNOSTI RAZLIKE MED DESNICO IN LEVICO
8 *Janko Kos* TOTALITARIZEM JE LAHKO »LEVI« ALI »DESNI«, DEMOKRACIJA PA TAKŠNA NE MORE BITI
10 *Jože Pirjevec* DESNICO IMAMO BOLJ ALI MANJ DEFINIRANO, NIMAMO PA PRAVE LEVICE
12 *Božidar Debenjak* »NE MOREMO NELODOČNO MEŠATI DEVICE IN LESNICE«
14 *Darko Štrajn* KAJ JE DANES LEVO?
18 *Frane Adam* DESNICO NADOMEŠČA ANTIKOMUNIZEM, LEVICO NEREFLEKTIRANO POVZEMANJE ZGODOVINE
21 *Miha Brejc* O LEVICI IN DESNICI
24 *Ivan Štuhec* GRE ZA VPRAŠANJE, ALI LEVICA SPREJME TEZO, DA JE OKUPACIJO ZLORABILA ZA REVOLUCIJO ALI NE
28 *Tonči Kuzmanič* NI VEČ NE LEVICE IN NE DESNICE, LE ŠE MANAGERSKA, STRANKARSKA PODJETJA
34 *Bernard Brščič* UGRABITEV DRŽAVE IN KRIZA POLITIČNEGA

ARABSKE REVOLUCIJE IN EVROPA

- 40** *Piotr Wciślik* MOŽNOSTI ANALOGIJE, ANALOGIJA MOŽNOSTI
43 *José Reis Santos* NAUK ARABSKIH REVOLUCIJ IN NJIHOV VPLIV NA EVROPSKO POLITIKO
45 *Juan Luis Simal* OD OGORČENOSTI K NEPOSREDNI DEMOKRACIJI
48 *Luka Lisjak Gabrijelčič* RAZMIŠLJANJA O REVOLUCIJI V ŠPANJI

MANJŠINE

- 53** *Jernej Letnar Černič* ZADEVA BILDU
56 *Dominik Pipp* KONEC MANJŠINE ALI SIJAJEN »KOMPROMIS«

KULTURA

- 58** *Peter Mlakar* KRATKA RAZPRAVA O NEGOTOVEM TER O NERESNIČNEM KOT NJEGOVI REŠITVI

RECENZIJA

- 62** *Gregor Kardinar* RENATA SALECL: IZBIRA

Levo, desno ali kaj tretjega?

uvodna beseda

Zakaj se danes sploh spraševati po nečem takšnem kot je vprašanje politične levice in desnice? Mar ni to nekaj že stokrat prežvečenega in zljajnane-ga, nekaj, kar poslušamo že cele dneve? Ali res? Mogoče res poslušamo o levičarjih in desničarjih, o levi in desni opciji, nikoli pa se ne pojavi neposredno vprašanje, kaj leвица in desnica sploh sta. Kaj ta delitev ponazarja in zakaj jo še vedno uporabljamo. Ideja za pričujoči sklop izhaja ravno iz te neverjetne lahkotnosti, s katero se ti pojmi uporabljajo v našem prostoru, še posebej v medijih, ki potem večini ljudi narekujejo načine razmišljanja. Prej kot o nekem preišljenem izrekanju in pisanju lahko govorimo kratko malo o blebetanju. Kako je sicer mogoče, da lahko zadnja tri leta nenehno poslušamo o nekem »levem trojčku«, da navedem le en primer? Večina ljudi se zadovolji s površno uporabo besed in zato vidi filozofijo, ki se želi spraševati o samem pomenu, kot prazno čvakanje.

V četrti številki Razpotij, ki prihaja ravno na začetku poletja in ob dvajsetletnici obstoja države Slovenije, smo se zato odločili, da se vprašamo ravno o tem – kaj je leвица in kaj desnica. Odgovore bi lahko podali tudi sami v uredništvu in njegovi ožji okolici, vendar se nam to ni zdela prava smer. Pomembnejše se nam je zdelo, da o tem spregovorijo tisti, ki že dalj časa tako ali drugače delujejo v slovenskem prostoru. Še posebej zato, ker razmerje med levicco in desnico ni nekaj, kar obstaja na veke vekov, temveč nekaj, kar je odvisno ravno od akterjev samih. Zato smo se odločili, da se o tem izjasni deset priznanih intelektualcev iz različnih področij oziroma okolij. Tako so na naša vprašanja odgovarjali tisti, ki se ukvarjajo s filozofijo, sociologijo, zgodovino, literaturo, ekonomijo, ne manjkata pa niti predsednik Inštituta Jožeta Pučnika in predsednik Liberalne akademije. Vsem smo dali na razpolago enaka vprašanja:

Kako bi opredelili levicco in kako desnico?
 Kaj danes pomeni biti levičar in kaj biti desničar?
 Kako ta binarna opozicija deluje v Sloveniji, kako pa drugod po svetu?
 Ali je za vas ta delitev sploh še relevantna?
 Če ne, kaj jo nadomešča, oziroma kaj je prišlo na mesto te delitve?

Pisci so imeli proste roke pri tem, ali bodo odgovorili na vsa vprašanja, le na nekatera ali pa bodo napisali tekst, ki se nanje le nanaša. Z dvema smo opravili intervju, ostali so odgovorili v pisni obliki. Rezultat tega je na naslednjih straneh, pri čemer je potrebno poudariti, da naš namen ni bil podati neke slovarske oziroma »objektivne« definicije pojma leвица in desnica, temveč predstaviti deset različnih stališč desetih različnih posameznikov, ki bi morali imeti izdelano stališče o tem. Deset zapisov, ki naj odprejo razmislek o tem, kje smo pristali po dvajsetih letih ureditve, za katero v prvem členu ustave piše, da je demokratična republika. Odgovori, ki smo jih dobili, so prav zato tudi tako različni: nekateri opozarjajo, da ni prave levice, drugi da ni prave desnice, spet tretji, da ta razlika sploh ni ključna, oziroma da so postale pomembnejše druge. A ravno ta različnost stališč nam najboljše kaže naše trenutno stanje.

Zadnje čase lahko v medijih večkrat zasledimo koga, ki govori, da je Slovenija v krizi vrednot. Sam menim, da je nekaj takega kot kriza vrednot možna ravno zato, ker nimamo razčiščenih osnovnih pojmov, oziroma še huje, ker nas kaj takega sploh ne briga. Vendar le s prespraševanjem osnovnih predpostavk, s postavljanjem pojmov v kontekst lahko iščemo nove možnosti in začnemo nekaj takšnega, kar bi lahko poimenovali napredek.

Naj vas zato Razpotja, ki jih držite v rokah, spomnijo, da ni le ene same poti nujnosti, saj se lahko vedno znajdemo na razpotju, a le v primeru, da se tega tudi zavedamo.

Blaž Kosovel

O drugotnosti razlike med levico in desnico v demokraciji

Rok Svetlič

Vsakdanji pogled na politično življenje opozarja na okoliščino, da ga zaznamuje boj med političnimi akterji. Osnovna značilnost demokracije je, da je pretendentov na vodstvene funkcije več kot je funkcij, zato med njimi vlada konkurenca. Različne ustavne ureditve omogočijo vstop v parlament različnemu številu strank in tudi če je strank veliko, se spontano izoblikujejo v dva bloka, ki ju navadno imenujemo levica in desnica. V večini primerov je ta ločnica hkrati ločnica med aktualno pozicijo in opozicijo. Levica in desnica se v svojem delovanju argumentativno spopadata, pri čemer ena stran nek konkreten predlog podpira, druga ga odklanja. Pri tem se vsaka stranka sklicuje na specifično programsko zasnovo, ki od njenih pripadnikov zahteva točno določeno ravnanje. Zdi se, da je bistvo političnega sveta neka razlika, ki jo začitujejo različne ideje, vrednote, programi: levi in desni.

Dejanski vpliv da posameznemu programu podpora volivcev na volitvah. Zato se zdi, da se razkol med izključujočimi se programi zrcali v volilnem telesu in s tem v skupnosti kot taki. Ker vlada med programi polemičen odnos, to pomeni, da je tudi skupnost svetovnonazorsko razdvojena. Zmaga ene ideje pomeni poraz druge. Med ljudi je položena manihejska situacija boja dveh duhovnih skupnosti, ki sta usmerjeni na negacijo druga druge. Ko eni slavijo na volitvah, drugi grenko spremljajo rezultat. To je kratek opis predstave o življenju politike, pod katerega bi se podpisala večina običajnih ljudi in določa njihovo delovanje kot političnih akterjev.

I.

Opisano na površinski ravni seveda drži: imamo različne stranke z različnimi programi, ki se med seboj preizkušajo v političnem boju. Toda osredotočanje na razliko med levico in desnico spregleda neko drugo, mnogo pomembnejšo razliko, ki vlada politiki. To je razlika med volivci in izvoljenimi, med mandat podeljujočimi in mandat prejemajočimi. Ta razlika ni manifestna tako kot je razlika med levico in desnico, ki jo imamo vsak dan pred očmi v medijih. Hkrati pa je za delovanje demokracije ključna: odloča o tem, ali se neka skupnost poda na manihejsko samo-izčrpavanje, ali pa izvršuje zrelo demokratično življenje. Če se zgodi prvo, spregleda svojo nadzorstveno funkcijo, ki jo kot podeljevalec političnega mandata ima, in omogoči vodstvenim elitam paralelno življenje in popolno svobodo pri izvrševanju svojih interesov. V nadaljevanju bomo pokazali, zakaj je razlikovanje med levico in desnico naknadno, morda lahko rečemo celo »nepo-

membno«. Vsaj v primerjavi s posledicami nezavedanja o pomenu temeljne demokratične delitve na mandat podeljujoče in mandat prejemajoče.

Izhodiščna okoliščina, ki določa naš pogled na politiko, je novoveška podoba sveta in človeka. S kartezijsanstvom je človek stopil v središče bivajočega, s čimer se je povsem spremenil odnos med vladajočim in vladanim. Za razliko od starega sveta, ko so politični odnos razumeli kot tranzitiven, med A-jem in B-jem, je novoveški odnos refleksiven, samo-odnos A-ja. Če se določena državna odredba pred (moralnim) subjektom ne potrdi kot veljavna, ni vredna nič. Ker pa je temeljno obeležje novoveškega subjekta avtonomija, lahko podeli oblasti legitimnost le on sam. S tem je konec tradicionalnega naravnega prava, po katerem je nek red veljaven kot enostavna preddanost, kot nekaj, kar zavezuje neodvisno od naslovnikovega pristanka. Zato resnično nasprotje legitimni ureditvi (demokraciji) ni nelegitimna (npr. absolutizem), pač pa odsotnost predstave o nujnosti udeležbe naslovnikov državnih odredb pri njihovi legitimaciji.

Obsodba absolutizma je bila možna šele, ko se je človek prepoznal kot svoboden. S tem je postal presojojoči, nekdo, ki je zmožen aktivne politične drže. To je rojstvo ključne razlike, značilne za novoveško predstavo o politiki: vzpostavi se antagonistični odnos med vladarjem in podanikom. Ni več v naprej danega mandata vladajočemu, lahko ga dobi le od vladanih, z njihovim pristankom. Če vladajoči ne deluje v imenu vladanih, potem lahko deluje le še v svojem imenu: samovoljno. Najbolj znan teoretski model za akt podelitve mandata za vladanje je *družbena pogodba*. Je osnovna oblika manifestacije presojanja in odločanja novoveškega

»Osredotočanje na razliko med levico in desnico spregleda neko drugo, mnogo pomembnejšo razliko, ki vlada politiki. To je razlika med volivci in izvoljenimi, med mandat-podeljujočimi in mandat-prejemajočimi. Ta razlika ni manifestna tako kot je razlika med levico in desnico, ki je vsak dan v medijih pred očmi. Hkrati pa je za delovanje demokracije ključna: odloča o tem, ali se neka skupnost poda na manihejsko samo-izčrpavanje, ali pa izvršuje zrelo demokratično življenje.«

moralnega subjekta in ostaja le - teoretski model. Danes zahtevamo dejanski akt odločanja, ki se potrdi na volitvah. Kot biti izbran na volitvah, je biti politik v osnovi biti-za-drugega.

Zato sta volivec in izvoljeni antagonist. Nista niti prijatelja, kar včasih sugerira gorečna podpora neki stranki in populistično dobrikanje politikov. Niti sovražnika, kar sugerira ljudska zagrenjena predstava o neodpravljivi pokvarjenosti politike. Sta v specifičnem odnosu, ki ga zaznamuje konstruktivno nezaupanje in iz tega izhajajoč nadzor. Predikat, kot je »dober politik« nima svojega systemskega mesta v zasebni morali, ki izhaja iz vrline in osebne integritete, niti ga ne more upravičiti denimo »dober« program stranke. Je lastnost, ki se jo prepozna in presoja le v mediju neprekinjenega nadzora. Dobro delo politike lahko zraste le na gibkem terenu antagonizma, kjer je vselej pričakovati, da politik ne bo ravnal v skladu s podeljenim mandatom.

II.

To je osnovna razlika v mediju, v katerem živi demokracija. Danes je ne ogrožajo »pokvarjeni« politiki, slabi programi itd., pač pa spregled pomena te vitalne razlike. V naravi demokratične politike je, da je težko ostati pozoren nanjo, zlasti zaradi vsiljivosti druge razlike, med levico in desnico. Ta razlika je naknadna in se generira znotraj instrumentov, ki so nujni, da politični odnos (p)ostane odprt odnos, z drugimi besedami, da je politična funkcija bistveno bit-za-drugega. Gre za spoznanje, ki se je pojavilo v Lockovi filozofiji z idejo delitve oblasti. Zadrega prvih novoveških teoretikov politike (T. Hobbes, S. Pufendorf) je bila, kako združiti avtonomijo posameznika in vrhovnost oblasti: legitimnost oblasti mora izhajati od spodaj, od podanikov, toda hierarhija oblasti se mora vendarle zaključiti v točki njene vrhovnosti. Edina rešitev je bila enkratna podelitev mandata, trenutek sklenitve družbene pogodbe, kateri je sledilo popolnoma nenadzorovano in samovoljno delovanje oblasti.

Lockova inovacija je bila, da je koncept vrhovnosti zamenjal s konceptom delitve oblasti. Namesto, da bi se oblastna piramida končala v brezprizivni konic, se končuje v treh, med seboj neodvisnih vejah oblasti. Vrhovnost oblasti tako ne sestoji v njeni formalnosti (v tem, da nad določenim organom ni nobenega višjega) niti v njeni materialnosti (v tem, da vodstveno funkcijo zaseda moralna oseba), pač pa v njeni neprekinjeni legitimaciji. Voditi državo postane biti-za-drugega: vsaka veja oblasti mora biti zmožna zagovarjati svoje delo, sicer tvega blokado, ki jo omogoča sistem zavor in ravnovesij. To je izjemno pomembna inovacija, ki v trenutku podpisa družbene pogodbe razširi načelo legitimnega delovanja oblasti na življenje skupnosti v celoti.

Ta ideja se analogno razširi na celokupno politično življenje. Dejanskost moralnega subjekta je zagotovljena tako, da je odločujoči: da je volivec. Le tako postane delovanje politike v celoti bit-za-drugega in s tem predmet nadzora. Politiki so izbrani. To pomeni, *a contrario*, da nekateri niso izbrani. Demokracija vselej implicira možnost politične smrti. Šele sedaj se lahko razprostre delitev na levico in desnico. V iskanju podpore volivcev se politični akterji skušajo razlikovati med seboj, najprej v formalnem smislu, da jih volivci sploh prepoznajo, nadalje v materialnem, da zagovarjajo »nekaj«. Vsebina tega »nekaj« izhaja iz različnih virov. Nekaj je pride iz težnje najti bližino z volivcem, pri čemer se programi oblikujejo nagovarjajoč določeni razred oz. interes, denimo delavski. Nekaj iz aktivne produkcije »vizij« strank samih, ko v konkurenci z drugimi predstavljajo vselej nove produkte. Nekaj iz medsebojne kritike, ko neka stranka srdito napada drugo in s tem nehote potencira in utrjuje svojo idejno podobo.

Ključno je nekaj: te razlike so, četudi želijo različne politične opcije zrcaliti še tako resna družbena nasprotja, naknadne: *so nastale v okviru in zaradi akta podelitve političnega mandata*. In ravno ta akt je osrednja razlika, ne pa razlika med strankarskimi

programi, iz katere izrašča življenje demokracije. Roko na srce, v zreli demokraciji med programi ni vidnejših razlik. Katera stranka se ne zavzema za enakost, svobodo, delavske pravice, za družbeno enakost, za varnost, ekologijo itd.? Razlike v pogledu na polpreteklo zgodovino pri nas so dejansko veliko manj dalekosežne, kot se to pogosto dozdeva. Te bližine med strankami niso znak resigniranega političnega prostora; nasprotno, so znak zrele demokracije. Skupnost, v kateri so med političnimi opcijami dejanske in nepremostljive razlike, je v stanju latentne državljanske vojne. Slovenija je daleč od tako globokih razlik. Morda se sliši provokativno, toda vseeno je, katera opcija vodi državo. Ključno je, da je pričvrščena v vitalno nadzorno držo volivcev, s čimer tvega politično kazen.

III.

In ravno tukaj smo v Slovenci največkrat padli na izpitu, v nezrelem odnosu do politike. Povprečni volivec jemlje politični prostor kot mnogo bolj razklan, kakor je v resnici. Pri svoji udeležbi v maniheskem boju pogosto spregleda prvo in ključno razliko, med mandat podeljujočim in mandat pre-

jemajočim. Koliko volitev pri nas se je odločilo na podlagi zavzemanja stališč do resnih tem? Najpogosteje je zadostovalo prežvekovanje ene same populistične kosti (leta 2008 afera »patria«, leta 2004 t.i. »izbrisani« itd., leta 2010 volitve v Ljubljani in »stadion«). Kolikokrat so politiki v Sloveniji zaslužili, da jih bližina s kakšno afero lahko doživljenjsko stane politične kariere? Zdi se, da se ne zavedamo, da nekaznovanje politikov pomeni ustalitev praks, zaradi katerih bomo na primer namesto izgradnje nove bolnišnice prisiljeni dokapitalizirati neko banko s četrt-milijardnim vložkom zaradi politično vodenega poslovanja. Vsako nepotistično bogatenje, vsak izlobiran posel, vsaka podkupljena odločitev neke veje oblasti itd., gre na račun nižjega nivoja javnih služb in storitev v državi. Tarnanje nad nepoštenostjo politikov kaže le na popolnoma napačno predstavo o bistvu politike. Za slabo delo antagonista ni kriv on, pač pa tisti, ki ga je izbral in nadzoroval. Odgovorni smo vsi, kot skupnost, zaradi neizvrševanja temeljne politične dolžnosti. Rezoniranje o tem, ali je prihodnost države v rokah leveice ali desnice, je korak, obrnjen za 180° v napačno smer. •

»Tarnanje nad nepoštenostjo politikov kaže le na popolnoma napačno predstavo o bistvu politike. Za slabo delo antagonista ni kriv on, pač pa tisti, ki ga je izbral in nadzoroval. Odgovorni smo vsi, kot skupnost, zaradi neizvrševanja temeljne politične dolžnosti.«

Totalitarizem je lahko »levi« ali »desni«, demokracija pa takšna ne more biti

Janko Kos

Pojma »levica« in »desnica« – ki ju namenoma pišem med narekovaji – sta politično-ideološka, publicistična in novinarska, s tem pa primerna za vsakdanjo rabo. Ker nista precizna, enopomenska in v rabi zmeraj enaka, ju ni mogoče opredeliti na način, ki bi bil logičen, teoretično zanesljiv in empirično preverljiv. Do sedaj so vsi poizkusi, da bi vprašanje o tem, kaj sta »levica« in »desnica«, spravili na verodostojne imenovalce, izjalovili. To se med drugimi ni posrečilo niti Norbertu Bobbiu, čigar knjigo Desnica in levica imamo že nekaj let v slovenskem prevodu. V njej je ocenil prejšnje poizkuse njenega definiranja in jim dodal še svojega, češ da je »levica« težnja k enakosti ljudi, medtem ko »desnica« ustvarja ali ohranja njihovo neenakost. Na prvi pogled je videti, da s takšno razlago ni mogoče ugotoviti, ali so bili fašizem, nacionalsocializem in komunistični realsocializem »levi« ali »desni«, pa tudi za liberalizem in druge politične usmeritve ni jasno, koliko je v njih težnje k enakosti in neenakosti na načelni ali praktični ravni in po kakšnih merilih naj bi določali eno ali drugo.

Podobno je z dvojicami, kot so progresivnost-konzervativnost, emancipacija-tradicija, naprednost-nazadnjaštvo, svoboda-nesvoboda, delo-kapital, od katerih naj bi prvi člen označeval »levico«, drugi pa »desnico«. Problem je v tem, da se neka politična stranka ali usmeritev – na primer stranka, ki se ima za liberalno in demokratično – izkaže za »desno« v odnosu do kapitala, za »levo« pa v svojem odnosu do vrednot, na primer do spolne morale. Do takšne dihotomije pridemo z uporabo naštetih določil. Podobno bo stranka, ki se ima za krščansko demokratično, v odnosu do socialne neenakosti bolj »leva« kot »desna« v območju kulturnih vrednot pa izrazito konzervativna, torej »desna«. Razlog za takšne dvoumnosti je v tem, da se status »levice« ali »desnice« določa na različnih ravneh (gospodarski, socialni, politični in kulturni) in da te ravni niso nujno konvergentne. Poleg tega se ta določila z zgodovinskimi premiki spreminjajo – nacionalizem je v 19. stoletju veljal za nekaj »levega«, v 20. stoletju je postal atribut »desnice«. Toda še bolj se pomenske razlike zapletejo, ko začnemo razmišljati o »sredini« med obema politično ideološkima poloma ali pa o tem, kaj sta »zmerna levica« in »desna sredina«, kot se glasijo znane publicistične oznake.

KAJ DANES POMENI BITI LEVIČAR IN KAJ BITI DESNIČAR?

Če smo natančni, nam oba pojma ne pomenita nič stvarnega, svojo uporabno funkcijo imata v političnih spopadih, v polemiki in propagandi, kjer običajno izgubita še tisti pomen, ki naj bi ga teoretično in zgodovinsko poskušali razlagati. Toda za kaj takega v teh spopadih ni niti časa niti potrebe.

KAKO TA BINARNA OPOZICIJA DELUJE V SLOVENIJI, KAKO PA DRUGOD PO SVETU?

Nasprotje med »levico« in »desnico« ima v evropskih družbenih in kulturnih sredinah različne funkcije in pomene, za kar obstajajo utemeljeni zgodovinski razlogi. V Franciji, kjer sta pojma nastala, sta kot posledica francoske revolucije in za tem restavracije dobila zelo konkretno vsebino. Ta ohranja svojo težo do najnovejšega časa, to pa tako, da so nasprotje med obema zmeraj znova oživljali spopadi med liberalci in monarhisti, radikalnimi republikanci in rojalisti, dreyfusovci, socialisti in liberalci, pa med golisti in petainovci, komunisti, socialisti in golisti – vse do novih oblik tradicionalnega nasprotja, začetega v francoski revoluciji med žirondisti in jakobinci. V Nemčiji je nasprotje

»Če smo natančni, nam oba pojma ne pomenita nič stvarnega, svojo uporabno funkcijo imata v političnih spopadih, v polemiki in propagandi, kjer običajno izgubita še tisti pomen, ki naj bi ga teoretično in zgodovinsko poskušali razlagati. Toda za kaj takega v teh spopadih ni niti časa niti potrebe.«

med »levico« in »desnico« dobilo drugačne, manj klasične odtenke – od ortodoksnih marksistov in reformističnih socialdemokratov do liberalnih nacionalistov, nacionalsocialistov in po vojni krščanskih demokratov oziroma krščanskih socialcev. Na Slovenskem je bil na začetku 20. stoletja položaj specifičen – od obeh glavnih strank je bila nekdanja SLS pod vplivom Janeza Evangelista Kreka bolj »leva« kot »desna«, liberalna stranka pa pretežno »desna«. S stališča socialdemokracije sta bili obe stranki seveda »meščanski« in s tem »desni«. Slovenska raba obeh pojmov je v zadnjih dvajsetih letih, ko sta spet prišla v rabo, razmeroma preprosta in omejena. »Levica« naj bi bila tisti del političnega prostora, ki se sklicuje na NOB in ideološko dediščino komunistične revolucije, predvsem pa hoče nadaljevati stari kulturni boj s Cerkvijo in krščansko javnostjo; razume se torej kot antiklerikalizem. Za »desnico« velja vse tisto, kar takšnim težnjam nasprotuje ali pa se tega kulturnega boja noče udeleževati. Posledica te pojmovne rabe, ki je razmeroma nizka, nereflektirana in v evropskem smislu provincialna, je ta, da ostajajo razlike med »levico« in »desnico« na politični, gospodarski in socialni ravni nejasne in izbrisane.

ALI JE ZA VAS TA DELITEV SPLOH ŠE RELEVANTNA?

Relevantna toliko, kolikor se da oba pojma upora-

bljati za oznako politične in kulturne situacije v popularni in širokemu bralstvu namenjeni publicistiki. Mislim pa, da je tudi v takšnem kontekstu treba oba pojma pisati v narekovajih ali pa s previdnim dostavkom »tako imenovana« levica ali desnica.

ČE NE, KAJ JO NADOMEŠČA, OZIROMA KAJ JE PRIŠLO NA MESTO TE DELITVE?

Praksa, ki jo uveljavljajo zahtevnejše politične in sociološke analize, kaže, da bo pojma »levica« in »desnica« najprimerneje nadomestiti z nasprotjem med totalitarizmom in demokracijo, kot s tisto dvojico, ki najustrezneje zamenjuje moderni politični prostor ne samo v Sloveniji, ampak v Evropi in globalno. Pojma »levica« in »desnica« postaneta nepotrebna, ker ju nasprotje med totalitarizmom in demokracijo ne samo presega, ampak tudi razveljavlja. Totalitarizem je lahko »levi« ali »desni«, s tem se razlika med obojimi izničuje. Z demokracijo je pa tako, da ne more biti niti »leva« niti »desna«, saj drugače ne bi bila demokracija, ampak bi se spreminjala v to ali ono različico totalitarizma. Mednje bo treba zdaj šteti tudi tehnološko-liberalni, vrednostno indiferentni globalizem, ki je kot vsak totalitarizem po svoji bistveni naravnosti nihilističen. Pogoj za takšno razlikovanje bo moral biti seveda nov premislek o tem, kaj je moderna demokracija, da bo preseženo tradicionalno pojmovanje, ki sega nazaj k Aristotelu. •

Desnico imamo bolj ali manj definirano, nimamo pa prave levice

Jože Pirjevec

Pri opredelitvi levice in desnice gre očitno za konvencionalno oznako, vezano na prakso britanskega parlamenta, kjer so na desnici sedeli tisti, ki so podpirali kraljevo vlado, na levisi pa tisti, ki so ji nasprotovali. Francoska revolucija je dala levisi in desnici še globlji pomen, saj so v pariški skupščini na levisi sedeli nasprotniki kraljevega absolutizma, na desnici pa njegovi zagovorniki. Po mojem pa gre tudi za simbolno govorico, ki je še starejša, če samo pomislimo, da je tradicionalno desna roka »dobra«, leva pa »slaba« in da v Evangelijih Kristus svojim izbrancem obljublja, da bodo v nebesih sedeli na njegovi desnici. V liturgični molitvi Te Deum je sam Kristus čaščen, ker sedi na desnici Boga Očeta. Skratka, tisti, ki so na desnici, so v skladu z oblastjo in z ustaljenim redom, tisti, ki so na levisi, pa ne.

KAJ DANES POMENI BITI LEVIČAR IN KAJ BITI DESNIČAR?

To, kar je pomenilo vedno. V človeški naravi sta dve bistveni značilnosti. Nekateri se bojijo novosti in se oklepajo tradicionalnih vrednot, drugi so bolj drzni in mislijo, da je mogoče ustvarjalno poseči v dogajanje in ga izboljšati. Ti so seveda nevarni, ker iščejo še neizhojena pota in pri tem včasih zgrešijo smer. Kar potrjuje desničarje v prepričanju, da je bolje vztrajati pri starem.

KAKO TA BINARNA OPOZICIJA DELUJE V SLOVENIJI, KAKO PA DRUGOD PO SVETU?

Pri nas se leвица v letih po drugi svetovni vojni očitno ni izkazala, saj je po prevzemu oblasti uveljavila eno samo resnico, o kateri ni bilo mogoče dvomiti. Najprej socializem sovjetskega tipa, nato samoupravni socializem, ki pa je bil, kljub svoje-

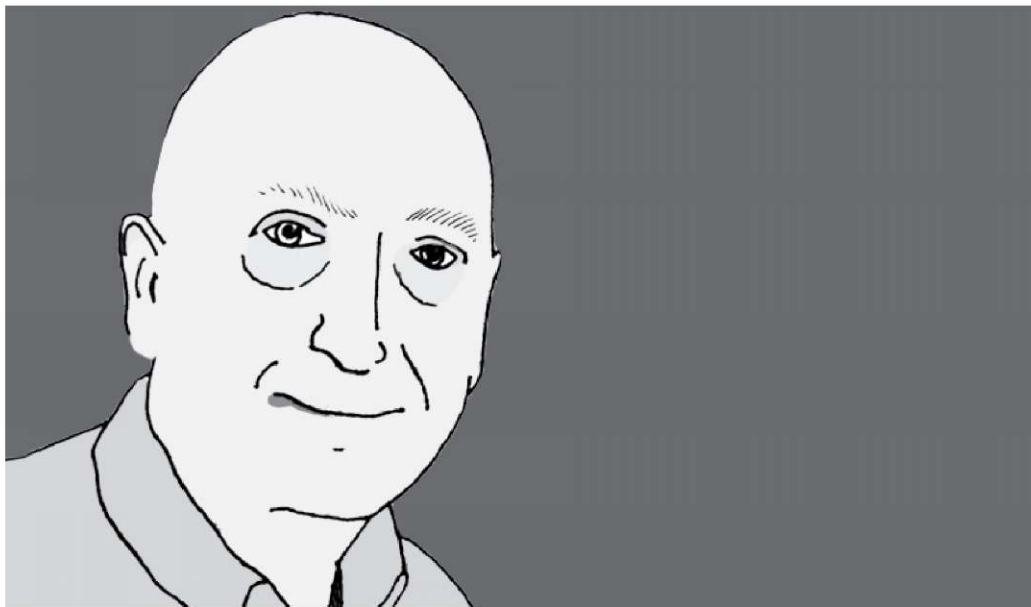
mu »človeškemu obrazu«, prav tako totalitaren. Od državljana je namreč zahteval, da ga brez ugovora sprejme in je obenem prepovedoval vsako opozicijsko misel. V takih razmerah se ni čuditi, da je leвица prišla na slab glas in da je v naši politični praksi izgubila na veljavi. To se dogaja v vseh državah, kjer je bil na oblasti realni socializem. V Sloveniji smo se znašli v situaciji, ko imamo bolj ali manj definirano desnico, nimamo pa prave levice, kljub temu da se kar tri stranke prištevajo v ta tabor. Rezultat je huda zmeda, ker po mojem večina slovenskega naroda ne zaupa naši politični desnici in se boji njene sle po oblasti zaradi oblasti, ne najde pa na »levisi« tistih odgovorov, ki bi bili potrebni za razvoj naše družbe. Mislim, da se mora slovenska leвица otresti kompleksa, ki izvira iz zavožene Titove in Kardeljeve izkušnje, in se brez onegavljenja izpostaviti kot taka. Seveda s sodobnim programom, brez balasta

»Pri nas se leвица v letih po drugi svetovni vojni očitno ni izkazala, saj je po

Tema prihodnje številke revije RAZPOTJA DRUŽINE

Rok za oddajo prispevkov: 30. 8. 2011

Več informacij na: www.dhg.si

utopičnih idej iz preteklosti, vendar s poudarkom na socialni pravičnosti.

Drugje po svetu – in tu mislim predvsem na Zahodno Evropo – je situacija drugačna, ker pač realnega socializma niso poznali. Tam levica ni zanikala demokracije, se ni kompromitirala, kakor se je naša. Kljub temu pa je povsod v krizi, ker očitno ne najde tiste govornice, ki bi prepričala večino volivcev, da bi glasovali zanjo. Gre verjetno za prehodno obdobje, vezano tudi na gospodarske težave zadnjih let, ki ga bo treba premostiti z veliko dozo ustvarjalnosti in poguma. Poguma pri

oblikovanju političnih programov, ki ne bodo slo-neli na populističnih parolah, temveč na treznem in intelektualno krepkem soočanju z bistvenimi vprašanji naše dobe. Ki pa so, če dobro pomislimo, vedno ista: kako doseči večjo pravičnost znotraj družbe, v kateri živimo, kako premostiti razkorak med tistimi, ki imajo, in tistimi, ki nimajo, kako ozavestiti vsakega človeka, da se bo v imenu svojega dostojanstva zavzel za svoje pravice.

ALI JE ZA VAS TA DELITEV ŠE RELEVANTNA?

Kot je očitno iz mojih odgovorov, je. •

prevzemu oblasti uveljavila eno samo resnico, o kateri ni bilo mogoče dvomiti. «

Svoj brezplačni izvod revije RAZPOTJA
si naročite na dom ali prenesete na računalnik

www.dhg.si/revija.html

»Ne moremo nelodočno mešati device in lesnice«

Božidar Debenjak

Vprašanje, ki nam ga zastavljate, je pripeljalo pesnika Jandla do znamenitih besed, ki jih bom navedel v nemščini in nato v prevodu: »Man kann links und rechts nicht velwechsern« (zamenjani sta črki l in r) - po naše nekako: »ne moremo nelodočno mešati device in lesnice« (zamenjani sta črki l in d). Problem je seveda v tem, da ostaja desnica vendarle ves čas prepoznavna, levica pa je na trenutke bolj želja in fatamorgana kot pa politična realnost. Stranke in organizacije (denimo sindikati), ki so nastale na levi strani spektra, lahko pozneje zbledijo in silijo v sredino, tako da nastane praznina pri delu družbenega organizma, ki preprosto ostane brez politične reprezentacije: kot nekdo na robu skupnega ležišča, ki ga zebe brez odeje, katero so potegnili na sredino.

Tak politični premik je prvi opazil že Karl Marx v analizi francoske revolucije 1848: tam je bilo brez politične reprezentacije delavstvo. Danes ni nič drugače: ne stranke ne sindikati ne reprezentirajo tistega dela aktivnega prebivalstva, ki živi od prekarne zaposlitve, z začasnimi zaposlitvami iz rok v usta, pred tem in med tem pa je lahko brezposeln in odvisen od družinske pomoči; in to v vseh stopnjah kvalifikacije: od snažilke do doktorja znanosti in habilitiranega docenta. Frustriranim množicam zlasti mladih, ki dihajo kontaminirani zrak »no future«, izrekajo politiki od časa do časa kake tople tolažilne besede, ki prizadetim koristijo prav toliko kot mrtvemu kadilo.

Pred nekako 45 leti, v letih 1965-72, se je vprašanje levice močno aktualiziralo, gibanje tistih let je potekalo v znamenju »nove levice«. Kot »stara levica« sta bili tedaj na sceni predvsem dve stranki: socialna demokracija in komunisti. Obe sta imeli svojo navezavo na delavstvo, svoje rituale in svoje mantre. Vsaka od obeh je imela tudi svojo kanonizirano zgodovino, iz katere sta izmetali vsaka svoje »heretike« in »odpadnike«. A pot v »novo levico« so utirjali tisti intelektualci, ki so dali pod kritično lupo ti kanonizirani zgodovini in soočili obe stranki t. i. »delavskega gibanja« s tem, kar so njuni »heretiki« v resnici govorili in hoteli. Na komunistični strani je to pomenilo npr. aktualizacijo Rose Luxemburg in njene kritike boljševiške revolucije, obnovo problema »marksizma in filozofije« (Korsch, Lukacs), pa teze Pannekoeka in Gorterja, pa teze Trockega; v središče je prišla frankfurtska šola. »Nova levica« je ponovno odprla vsa vprašanja, ki jih je »stara levica« štela za zaprta: smisel sožitja, odnose med spoloma, spolnost kot tako, človeško medsebojnost, čedalje bolj tudi odnos z naravo. Toda »nova levica« je bila z več strani ocenjena kot nevarna: nemška socialna demokracija je na enem

od svojih zborovanj onemogočila nastop študentov z glasnim igranjem delavske pesmi »Bratje, le k soncu svobode ...«; komunistične stranke so novelevičarje poskušale spreobrniti v svoj podaljšek; krščanski, pretežno katoliški veji »nove levice«, sta bili *teologija revolucije* in nekoliko blažja *teologija osvoboditve*, a obe sta doživeli nemilost rimske Cerkve. Največji udarec pa je doživela »nova levica« s širjenjem drog, za katerim so vsaj deloma stali agenti neke tajne službe. Tisto, kar je od »nove levice« ostalo, je v Nemčiji zbrano pri stranki Zelenih. Poučno je, da socialna demokracija, ki so jo odpeljali na »tretjo pot«, nekam v »sredino«, stagnira, stranka nekdanje alternative pa raste, ker še vedno ohranja vsaj kanček libertarnih vsebin nekdanje »nove levice«.

Svet neoliberalizma, v katerem živimo, je pomagala roditi »nova desnica«. Njen deklarirani cilj je bil, da se bo o ideji socializma govorilo samo še v zgodovinskih knjigah kot o povsem zgrešenem in izjalovljenem projektu. Ko se je s strategijo oboroževalne tekme posrečilo zrušiti sisteme t. i. »realnega socializma«, ki bi sicer morda izplavali iz svoje notranje krize s procesom reform, je obenem izginila navidezna alternativa, proti kateri je zahod razvil model »države blaginje«, in nastal je prostor za brezobzirnost neoliberalizma, katerega mantra je »učinkovitost« in vsakršna »fleksibilnost«, zlasti sistem *hire and fire* (ali po naše: najemi pa potem naženi) na »trgu dela«, skrb za *socialno kohezijo* pa mu je deveta briga. Zmagoslavni neoliberalizem je imel ob porodu za babico ravno »novo desnico«. Ker pa je bilo treba to nekako zapakirati v celofan, je bil pri roki propagandist »konca zgodovine«, vojni strokovnjak Francis Fukuyama, ki je svet poučil, da je zdaj konec vseh »velikih zgodb« in da smo pristali v dokončni obliki družbe. Tistemu, kar je dokončno, se pač nima smisla upirati ...

Tak »dokončni« svet je leta 1932 opisal Aldous Huxley v *Krasnem novem svetu*; kdor knjigo bere danes, vidi, da živimo v njem. Generacija »nove levice« je proti njemu protestirala, ena od parol protesta je bila *konzumni teror*: z vsemi sredstvi nas posiljujejo s konzumom točno določenega blaga; naš »prosti« čas so zapregli v dejavnosti, s katerimi konzumiramo produkte »industrije prostega časa«; da ne bi pojedli premalo sladkarij določene vrste, se jim dodaja sredstvo za povečevanje apetita, ki so ga razvili za hitro pitanje prašičev, in posiljujejo nas tako še in še. Če so v *Krasnem novem svetu* ob njegovem nastajanju »pripadnike preprostega življenja pobili s strojnici«, kot pove ena od oseb romana, pa jim v naši realnosti *krasnega novega sveta* zavezujejo usta.

V političnih bitkah 19. stoletja sta si na področju dela stala nasproti delavec, »poosebljeno delo«, in kapitalist, »poosebljeni kapital«; na sceni pa so bile še druge grupacije. Delavec in kapitalist sta predstavljala dve plati racionalnosti, pri čemer je kapitalist skrbel za gladki tek produkcije, vnos inovacij ipd. V 20. stoletju je kapitalist kot oseba praktično izumrl, družba je postala »anonimna družba«, po-

sle nekdanjega kapitalista pa opravljajo menedžerji, plačani uslužbenci. Individualni kapitalist je bil lastnik-podjetnik, na podjetje je bil navezan; plačani nameščeneec pa gre pač bodisi sam stran k boljšemu šefu ali pa se ga šefi znebijo z visoko odpravnino. On ni več naravni agent kapitala, temveč je njegov plačani agent. Odnos plačanih agentov do stvari in do resnice pa je dobro znan.

Ob teh zelo spremenjenih razmerah, ko današnja mejo delavstva še najbolj lahko prepoznamo po tem, do kod vse sega prekariati, bi moralo nastati novo, aktualno samorazumevanje levice: jedro njenega zavzemanja je humani svet, svet človeškega humanega in sonaravnega sožitja, svet, ki je last naših poznih vnukov in mora biti njihov dobri dom. Ob tem kriteriju se morajo kristalizirati programi današnje levice. Ven torej iz prekariata, ven iz pljenja človeških in naravnih resursov. Potrebna je sprememba; do nje vodita dve možni poti: pot reform (ki pa ne smejo ostati znotraj sistema, v jeziku frankfurtske šole *sistemnoimmanentne*, temveč morajo spreminjati sam sistem, biti *sistemnotranscendentne*), če pa do njih ne pride, pot destrukcije sistema, *dies irae*. Podpisani plediram za prvo pot. •

»Potrebna je sprememba; do nje vodita dve možni poti: pot reform (ki pa ne smejo ostati znotraj sistema, temveč ga morajo spreminjati), in pot destrukcije sistema, dies irae. Podpisani plediram za prvo pot.«

Kaj je danes levo?

Darko Štrajn

»Politika v njenih konfliktnih razsežnostih je dojeta kot nekaj preteklega, tip demokracije, ki ga priporočajo, je konsezualna, povsem depolitizirana demokracija.«¹ Četudi je esej Chantal Mouffe, v katerem je zapisala ta stavek, star že šest let, so njene ugotovitve, žal, povsem prestale test realnosti. Vmes se je zgodila (pričakovana) gospodarska kriza, ki je po svojem že vidnem ideološkem izidu paradokso povzročila prehod od neoliberalne depolitizacije k že spet okrepljeni neoliberalni depolitizaciji. Kljub temu, da se je ob nastopu krize, ki ga je uvedel spektakularni crash finančnih ustanov, obnovilo nekaj malega javnega spomina na alternative kapitalizmu, pa je bila očitna značilnost tega zgodovinskega trenutka prav odsotnost kakršne koli prepoznavne politične stave, če že ne na odpravo kapitalizma z družbeno revolucijo, pa vsaj na odločnejšo reformo, ki bi spremenila razmerja moči, ki determinirajo politični družbeni prostor.

Glede na to ostaja aktualno vprašanje politične desnice in še zlasti levice, za katero se je zazdelo, da je pravzaprav ni več; ali natančneje: »zazdelo se je« kot, da ne bi bilo več političnega antagonizma samega. Kako je to mogoče glede na to, da je družbeno-ekonomska sfera spričo krize postala prizorišče antagonizmov skoraj klasičnih razsežnostih – še zlasti, če upoštevamo povečevanje ekonomskih in s tem socialnih neenakosti, ki se še nadaljuje?

HINDELISOVA FORMULA

Diskurzi, v katerih se izrekajo sodbe o »zastarelosti« samih kategorij levice in desnice, niso rešeni intencionalnosti. Vanje je vkodirana temeljna asimetrija, saj ti diskurzi pravzaprav aludirajo na odvečnost levice, signalizirajo brezupnost levičarskih projekcij prihodnosti in poudarjajo domnevno zgrešenost zgodovinskih uspehov levice. Tisto na pol neizrečeno v teh diskurzih, kar vznikne iz omenjene konstitutivne asimetrije, je konec koncev to, da predpostavljena zastarelost samega antagonizma med levice in desnico pomeni, da nam zadošča samo desnica v spektru od »sredinske« do skrajne. Mimogrede je tu treba še opozoriti na vsiljeno amnezijo: »odvečnost« levice in vprašanje njene definicije sta bila v minulem obdobju nenehno navzoča tudi zaradi dogajanj v samih levičarskih gibanjih, strankah, družbenih sferah, ipd. tako pred padcem berlinskega zidu kot po njem. Vprašanje: »Kaj je danes levo?«, ki ga je že precej pozabljeni avtor Josef Hindels postavil v naslovu svoje knjige,² je bilo kritično naslovljeno na »desne so-

cialiste« davnega leta 1970, z namenom opozorila na to, da reforme ne morejo biti same sebi namen. In kaj je bila potem levice v tistem času, ki so ga v tedanjem žargonu imenovali pozni kapitalizem? »Niti vdajanje romantičnim sanjam, ki vodijo k navidezno revolucionarni igri niti samoprilaganje, da bi podlegli srku integracije – to je danes levo« (str. 174). Za današnje bralce naj pojasnim, da je »integracija« oznaka za podrejanje vladajočemu sistemu. Hkrati na kratko še pojasnimo, da je bila zadevna knjiga samo eden od mnogih prispevkov v prostoru političnih in teoretskih razprav, ki jih je modificiral pojav nove levice. Le-ta se je politično manifestirala predvsem v študentskih gibanjih in se je potem nadaljevala v novih družbenih gibanjih ter v nekaterih poskusih »oboroženega boja« (terorizma), tu pa puščamo ob strani še številne »označevalne prakse« na umetniških terenih in v množično kulturnih dejavnostih. V vsakem primeru je zgodovina, v kateri se je pojavila nova levice, še odprta za analizo in za iskanje točk diskontinuitete delovanja agensov levičarske politike, kakor tudi za postavitev novih vprašanj v slogu Badioujevih raziskovanj tega, zakaj se še zlasti v gibanjih ob koncu realnega socializma ni zgodil »dogodek«, vznik nepričakovane novega učinka družbene invencije v obliki realizacije kakega izvirnega novega koraka emancipacije namesto kratko malo podreditve neoliberalnemu kapitalizmu in porabniškemu modelu demokracije.

1 Mouffe, Chantal: »The 'End of Politics' and the Challenge of Right-wing Populism«. V: Panizza, F. (ur.): *Populism and the Mirror of Democracy*. London, New York: Verso, 2005, (str. 50-71), str. 54.

2 Hindels, Josef: *Was ist heute links?* Wien, Frankfurt, Zürich: Europa Verlag, 1970.

ODSOTNOST DRUŽBENE INVENCije V KRITIČNEM TRENUTKU ZGODOVINE

Naj bo kakorkoli že, vprašanje definicije levece se je vedno znova najbolj ostro postavljalo v krogih same intelektualne in politične levece. Danes, ko je obupno »zastarelo« sploh omeniti izraz »revolucija«, ko so poleg vse polemike o dilemah reformizma ter o vprašanjih ali reformizem sploh kam vodi, in ko je v obdobju zadnjih trideset let že očitno konstruktivni prispevek socialdemokratskih strank h krepitvi (neoliberalnega) kapitalizma, je vprašanje definicije levece strukturno izstavljeno na rob vladajočih ideologij. Družbeni prostor za radikalno govorico, za kritiko realnosti, za konstruiranje alternativ, ipd. je onkraj tega roba, namreč v krogih marginalnih skupin, katerih frakcioniranje in ostre polemike o pomenih posameznih pojmov v centralnem javnem prostoru niso slišne ali se kvečjemu dojemajo kot nekaj zunaj realnosti in seveda prevladujoče zdrave pameti. Morda je malo bolje v akademskih sferah nasploh – seveda, če govorimo o družboslovju in humanistiki. Lahko bi celo rekli, da tako razmeroma množične teoretske zaslombe na univerzah, umetniških in raziskovalnih ustanovah v globalnih razsežnostih levica v vsej zgodovini zlepa ni imela, a hkrati v vsej zgodovini vsa ta odlična teorija – sicer vključena v »konkurenčni« visokošolski sistem, v katerem so nekateri levičarski teoretiki (Žižek, Chomsky, Badiou, Ranciere, Negri itn.) postali intelektualni *celebrities* kot medijske zvezde – ni bila tako sko-

raj povsem brez povezav s kakršnokoli politično prakso, če izvzamemo pravkar omenjene radikalne marginalne skupine. Le-te se v shemo Hindelsove formule vpisujejo na stran »romantičnih sanj«. Tu pa za zdaj pustimo ob strani vprašanje koliko te »sanje« utegnejo igrati vlogo v kontekstu kake nenapovedljive družbene invencije v nepredvidljivem času in prostoru. Tako, denimo, še čakamo, da bomo videli ali so revolti v arabskem svetu proizvedli kake nastavke družbenih sprememb, ki nemara presegajo zgolj »modernizacijo« samih političnih sistemov in družbenih razmer v zadevnih deželah. Če je treba še enkrat odgovarjati na vprašanje kaj je desnica in kaj levica in o tem koliko je taka delitev še ustrezna, se je najbrž treba ovesti dejstva, da je v obdobju po padcu Berlinskega zidu etabliirano levico (namreč socialno demokracijo, laburiste ali kakorkoli že poimenovane v parlamentarne sisteme intergrirane politične stranke) zaznamovalo prav pomanjkanje invencije, če ne govorimo o malodane popolni opustitvi idej o kaki razredni emancipaciji. Diskurz »transcendiranja binarnosti« delitve na levico in desnico v času pred padcem berlinskega zidu, torej zdaj v pogledu nazaj v že notoričnem obdobju demokratičnih sprememb, je stavil na potencial »civilne družbe«, na pluralizacijo načinov življenja ter na subverzijo enopartijske oblasti ipd. in se pri tem vsaj začasno ujel s politikami razlike, torej s politikami pripoznavanja različnih družbenih skupin in njihovih pravic nasproti politiki redistribucije na Zahodu.³ Koliko je to bila le za-

³ Tu je šlo za dediščino nove levece, ki je ob »uresničitvi sanj«, padcu spodletelega socializma, doživela soočenje z »realnostjo«, t. j. z močjo globaliziranega kapitalizma.

časna naivna utopija in koliko so se gibanja civilne družbe na nekdanjem Vzhodu ter nova družbena gibanja na Zahodu nemara znašla pred odkritjem nekega »transpolitičnega modela«, ki bi nemara presegl realpolitične antagonizme, je odprto vprašanje. Vsekakor pa je nemoč vseh teh gibanj v soočenju s kapitalizmom v vseh njegovih razsežnostih, ki se je kmalu izkazala, do nadaljnega odložila aktualnost razsrediščenja antagonizmov: hkrati socialnih, hkrati kulturnih, hkrati ekonomskih in končno hkrati političnih. Ohranjanje delitve levo-desno, opozarjanje na potencial demokratičnega razlikovanja spektra družbenih reprezentacij na dva pola, je predpostavka vsakega politično informiranega mišljenja. Poimenovanje političnih grupiranj z izrazoma levica in desnica se sicer lahko spremeni (čeprav trenutno ne vem zakaj bi se), ampak vedno bo v osnovi pomenilo razliko med (vsaj) dvema tendencama glede na naddoločujoče vprašanje družbene enakosti. V tem smislu, kot je v času rušenja Berlinskega zidu pripomnil Norberto Bobbio, levico definira težnja k oblikovanju politik za reduciranje družbenih neenakosti, desnico pa težnja k pogosto retorično zastrtemu ohranjanju in povečevanju teh neenakosti. Ob vsej ostali gotovo ne nepomembni simbolni navlaki – »vrednotah«, državah, svetovnih nazorih in ostalemu, kar se pripenja k osnovnima političnima paradigmama, se izračun razmerja med desnico in levico izteče v vprašanje o sistemu dominacije in o formah njegove reprodukcije.

POPULIZEM IN NACIONALIZEM

Politična praksa tretje poti v »starih demokracijah«⁴ in bolj ali manj nerazvidne ter precej neavtonomne politike tranzicijskih, rezidualnih, »preoblečenih« levic v »novih demokracijah« pa so pripomogle k temu, da se je odprl prostor za populizem. Ta tendenca se je v razmerah krize v različnih deželah »novih demokracij« z mnogimi specifičnostmi, a z nezmotljivo ugotovljivimi sku-

pnimi značilnostmi, seveda samo še okrepila. »V kontekstu, v katerem dominantni diskurz razglša, da ni alternative sedanji neoliberalni formi globalizacije, in da moramo sprejeti njene zakone in se podrediti njenim diktatom, ni prav čudno, da je vse več delavcev pripravljeno poslušati tiste, ki trdijo, da alternative obstajajo, in da bodo ljudem vrnili moč odločanja. Ko demokratična politika izgubi sposobnost oblikovanja razprave o tem kako naj organiziramo naše skupno življenje, in ko je omejena na zagotavljanje nujnih pogojev za gladko funkcioniranje trga, dozori okoliščine za talentirane demagoge, da artikulirajo ljudske frustracije.«⁵ S to diagnozo se kaže strinjati, evidenc o njeni točnosti je dovolj v novih in starih demokracijah.⁶ Naraščanje vpliva populizma, na katerega se *mainstream* stranke na desnici in tudi na levi odzivajo z nekakšnimi podvariantami lastnih populizmov ali vsaj medijskih nastopanj, je očitno že nekaj časa. Prav vzpon populizma – za zdaj kot predvsem grožnje – je okvir sedanjim poskusom imaginarne odprave delitve na levico in desnico, češ, vsi pripadamo enemu ljudstvu. V obravnavanem zapisu Chantal Mouffe pa naletimo na nekoliko problematično gesto, naslovljeno na liberalne in leve stranke. Če na kratko povzamem njeno argumentacijo, se ta konča s (samo)kulpabilizacijo levice, ker politični subjekti v levem spektru, spričo demokratičnega deficita, niso uzrli pomembnosti teme »ljudske suverenosti«, ki so jo pograbile stranke desnice, zatrjujoč, da »predstavljajo ljudstvo in da branijo njegove pravice, ki so jih zaplenile politične elite« (str. 53). Tudi v luči političnih dogajanj v slovenski tradiciji lahko rečemo, da je ta kritika levice (ali vseh demokratičnih strank) vendarle pretirano akademska. Če poanto zaostriamo do konca, namreč sledi, da so za populizem pravzaprav krive same demokratične stranke, kar pa je natančno to, kar karizmatični voditelji populističnih strank v svojih bolj ali manj vulgarnih metaforah nenehno ponavljajo. Če upoštevamo vse ekonomske,

4 Pri tem naj opozorim, da osnovne teoretske sugestije »tretje poti«, kakršno je izdelal Anthony Giddens, ne bi smeli zavreči preveč na lahko. Nenazadnje je to le bil eden redkih poskusov oblikovanja praktičnega konceptualnega »modela« za politično prakso dejanskega političnega dejavnika, kakršna naj bi bila socialna demokracija – če kajpak Blairov New Labour vštevamo v to politično tradicijo.

5 Mouffe, Chantal, *op. cit.*, str. 55.

6 O tej problematiki sem bolj poudarjeno pisal v: Štrajn, Darko. Novo sovražstvo demokracije. V: Krašovec, Tatjana (ur.), Pristavec Đogić, Mojca (ur.). Prihodnost parlamentarne demokracije : zbornik strokovnega srečanja ob 20. obletnici prvih večstrankarskih volitev, november 2010, (Knjižna zbirka Državnega zbora Republike Slovenije). Ljubljana: Državni zbor, 2010, str. 131-139. V zadnjem članku sem tudi ugotavljal varljivost pomenov termina »tranzicije«. Če naj bi ta termin kaj pomenil, bi namreč bilo treba govoriti o skupni tranziciji tako »starih« kot »novih« demokracij v sistem globalnega kapitalizma.

politične, kulturne in druge specifične okoliščine, v katerih so se znašle demokratične stranke v deželah v tranziciji na obeh straneh nekdanje železne zavese, je še zlasti, če nam gre za mobilizacijo proti nevarnosti populizma, verjetno treba nekaj več teoretskega napora kot je za levico tako značilno iskanje krivde v lastnih vrstah. Ne glede na to koliko je mogoče govoriti, da so etabilirane stranke leve v iskanju formul za osvajanje oblasti, t. j. za zmago na volitvah, zapadle v neoliberalne vzorce, pa je treba priznati, da so se posamezni poskusi uvajanja prepoznavno levičarskih reform v soočenju s pritiski globalnega kapitalizma, žalostno končali. Spomnimo se, denimo, na poskus vlade Lionela Jospina (1997-2002) v Franciji, ki je uvedla petintrideseturni delovni teden. Kljub temu, da je ukrep tudi v ekonomskem pogledu sorazmerno uspel (v primeru nadaljnjega razvitja pa bi mogoče lahko še bolj), je ob siloviti medijski propagandi, ki so jo podpirali lastniki kapitala in centri svetovne kapitalske moči, socialistična stranka na volitvah doživela poraz, od katerega si še ni čisto opomogla. Glede na popularnost najverjetnejšega izzivalca Nicolasa Sarkozyja Dominiqua Strauss-Kahna lahko sodimo, da se bodo na naslednjih predsedniških volitvah, politične formule francoskih socialistov oblikovale v napetosti med »realnimi« možnostmi reformizma in globalnimi neoliberalnimi diktati. Četudi ni bilo prav veliko podobnih primerov političnih ravnanj v skladu z izročilom leve, kot je bilo ravnanje Jospinove vlade, je iz takih primerov treba razbrati težavnost formulacije leve politike v postmodernem obdobju. Če prištejemo k vsemu temu še krepitev nacionalizma, ki je tako ali tako poglavitna identitetna podlaga populizma, je nekakšna renesansa leve hkrati zelo težavna naloga in hkrati nujnost, da bi se izognili realizaciji najbolj temačnih scenarijev.

Če se na koncu ozremo še na Slovenijo, kjer je diskreditacija »leve paradigme« ali politične opcije v obdobju krize povsem očitna, lahko rečemo, da imamo to težavnost pred nosom. Slovenija je morda v osemdesetih letih s svojimi gibanji civilne družbe v spektru nekdanjih socialističnih držav bila med tistimi, ki so izoblikovale vsaj nastavke družbene invencije, namreč reformulacije demokracije v sintezo liberalnih tradicij (človekovih pravic) in emancipacijskih družbenih gibanj, vključno z gibanji delavstva. Toda nekatere zgodovinske okoliščine so zavrle razvitje take perspektive, četudi se je ta vsaj deloma izkazala v slovenskem gradualizmu

devetdesetih let in v posameznih gestah odpora diktatu eksponentov globalnega kapitalizma s tem, da Slovenija ni pravovernno aplicirala Wahingtonskega konsenza. Toda prva kal bodočega neuspeha se je pojavila že ob množični mobilizaciji leta 1988 na podlagi odpora proti sojenju četverici v srbohrvaškem jeziku. Ne glede na legitimnost in utemeljenost tega odpora, pa je to bil hkrati impulz za bohotenje nacionalizma in za fetišizacijo nacionalne osamosvojitve, kar pa ravno pomeni ideološko podlago za slovensko desnico. Nenehno izsiljevanje javnosti s prirejanji zgodovinske podobe »usodnih dni«, v katerih »smo večinsko bili za osamosvojitve«, nekateri drugi pa »so ji nasprotovali«, je izraz lokalne različice populistične platforme, ki oži prostor za demokratični dialog. Celotni politični prostor v Sloveniji je definiran z nacionalističnim okvirom. Zato nemara zares nimamo opravka z delitvijo na levico in desnico, ampak na skrajno desnico in na različice centrističnih strank. Toda definicije »sredinsko desnih strank«, termina, ki ga novinarstvo v Sloveniji brez sramu rabi za poimenovanje Slovenske demokratske stranke (SDS) in celo anahronistične konservativne združbe kot je Nova Slovenija, nič ne problematizirajo dejstva, da te stranke v primeru izbrisanih zastopajo brutalno izključevalno politiko, da brez dvoumnosti signalizirajo grozljiv odnos do Romov, da niti ne govorimo o pomanjkljivi sekularnosti (ki je sicer ustavna podlaga slovenske republike) in o spektru seksističnih ter celo rasističnih nazorov, ki se izrekajo v publikacijah in javnih nastopih vodilnih ljudi teh strank. Na drugi strani pa je v času ekonomske krize problem »levo sredinskih strank«, ki žal v svoji kratki tradiciji beležijo tudi žalostne »kompromise« z nacionalizmom in izključevalnostjo desničarskih »partnerjev«, izbruhnil prav na socialnem področju. V tem času se je potencial civilnih »vrednot«, ki jih sedanja levica sicer še kar jasno zastopa, v zmanjšal v primerjavi z vprašanji družbenih neenakosti z ekonomsko dominantno. Take neenakosti so se izrazito povečale v mandatu desničarske vlade, ob nastopu krize pa so postale središnji problem in temelj dvoma v legitimnost samega naziva leve. Tako je, kot sem že zapisal v besedilu, navedenem v sedmi opombi k pričujočemu besedilu, kriza slovenske leve izenačena s krizo demokracije nasploh. V tej luči pa vprašanje vzpostavitve, invencije, če hočete izumljanja leve, ni »zastarelo«, ampak aktualno in morda celo spet enkrat »usodno«.

V Sloveniji desnico nadomešča antikomunizem, levico pa nereflektirano povzemanje zgodovine

Frane Adam

Zelo težko je govoriti o levici in desnici v zadnjih letih ali tudi v zadnjih dveh desetletjih. Levica je lahko zelo različna, saj sega od zmerne socialdemokratske opcije pa do radikalnih pogledov, enako velja tudi za desnico. V vsebinskem smislu zato ta distinkcija ničesar ne pomeni. Ponavadi se iz te zagate rešimo tako, da govorimo o levi in desni sredini, kjer izostanejo radikalnejši pogledi.

KATERE SO POTEH SPLOH TOČKE, PO KATERIH BI LAHKO OPREDELILI LEVICO IN KAKO DESNICO?

Naj najprej povem, da je lažje opredeliti levico kot desnico, saj ima za skupni imenovalec zavzemanje za socialno državo, čeprav ekstremni levici tudi to ne zadostuje. Na desnici pa je zadeva veliko bolj diferencirana, saj obstaja večja paleta pogledov, ki jo je zelo težko opredeliti. V bistvu bi lahko rekli, da desnica sploh ne obstaja. Levica je v nekem smislu zato bolj realna kategorija zaradi navezave na socialno državo oziroma državo blaginje, čeprav tudi desnosredinske stranke spoštujejo državo blaginje, kar lahko vidimo v Nemčiji in na Švedskem. Na drugi strani pa se spomnimo Schröderja, ki je kot vodja socialdemokratske koalicije poskušal bolj radikalno zmanjšati določene elemente socialne države, zlasti je šlo za vprašanje ugodnosti za brezposelne in socialne pomoči. Na drugi strani pa Merklova ni posegala v socialno državo. Enako velja tudi za Švedsko v zadnjih letih, ko je na oblasti konservativna stranka (in ne socialdemokrati, ki so bili v povojnem času večino časa na oblasti), storjeni so bili določeni koraki, tudi pri politični retoriki je prišlo do drugačnih poudarkov, a nič takega, da bi se lotili modifikacije socialne države. Druga stvar, ki bi veljala za levičarje, je enakost, oziroma socialna enakost, tretja pa kapitalizem oziroma antikapitalizem. A tu se znova odpre cela plejada različnih skupin, saj lahko te pojme uporabljajo tudi nacionalisti in evroskeptiki. Kot četrto raven bi lahko opredelili odnos do kseno-

fobije; manjšin in podobno. Vendar pustimo to za zdaj v ozadju. To je posebna zgodba.

Levica je torej realnejša kategorija, desnica je pa fantazma. Desnico bi tako v bistvu konstituirala zmes konservativnih in liberalnih vidikov, hkrati pa ima mnogo desnosredinskih strank tradicionalno tudi socialne poudarke. Če pa gledamo, kako se obnašajo do demokratičnih institucij, novih idej ali inovacij – ali vidimo kakšno razliko? Jaz je ne. Mnogo ljudi, tudi na levici, bi namreč reklo, da je Merklova koalicija bolj demokratična od prejšnje. Ali pa bi rekli, da ni razlike.

Več skupnega ima radikalnejša desnica in sicer v prvi vrsti nacionalizem in evroskepticizem, na nek način pa tudi širjenje strahu pred imigranti, še posebej je to izrazito v Franciji. Na nek način se ta tip desnice krepi. Imamo tudi primer Finske, kjer je podobna stranka trenutno tretja v parlamentu, čeprav tam nimajo veliko tujcev, oziroma ljudi, ki so se preselili iz drugih držav. Prav tako je tudi na Madžarskem tretja največja stranka Jobbik, ki je naperjena proti Romom in proti EU-ju, imajo pa tudi svojo paravojaško enoto. Zlahka torej vidimo nek ekstremizem in militantnost.

Če torej malce posplošimo, imamo levo in desno sredino, poleg tega pa še druge politično angažirane skupine, tako v parlamentu kot izven njega, ki so tudi zelo radikalne in včasih zelo blizu tistega, kar ustave sankcionirajo. A to nima nobene zveze z nekom, ki zagovarja tako leve kot desne poglede. Pri tem vprašanju manjka še nekaj, kar ni niti leva niti desna sredina: tisto, čemur se je nekoč reklo

»Kaj je v Novi Gorici levičar? Da bi odgovorili na to vprašanje, je potrebno narediti z ljudmi, po možnosti iz različnih generacij, intervjuje ter iz gradiva videti, kako to razumejo: bolj racionalno ali bolj čustveno? Po mojem bolj čustveno. In že tukaj bi videli razlike med temi odgovori in odgovori v kakšni vasi na Dolenjskem ali Štajerskem.«

centrizem, ki pa ni nujno le političen. Volivci, ki ga zagovarjajo, se na volitvah sproti odločajo, koga voliti v polariziranem spektru. Liberalno demokratska stranka v Angliji je recimo takšna centristična stranka, za Nemčijo pa je že vprašanje, ali je Liberalna stranka sredina ali kaj drugega, v vsakem primeru pa je v zatonu. Z vidika radikalnejše levice pa so (neo)liberalci (tudi pri nas) desničarji oziroma še hujši od klasične desnice (beri: konservativne opcije).

Po drugi strani pa so v vzponu zeleni, ki so stranka z zelo jasnim poudarkom, ki so nastali iz ekoloških gibanj in skupin za varstvo okolja, kjer so bili nekateri bolj levo, tudi radikalno, usmerjeni, npr. Joschka Fischer, spet drugi pa so izhajali tudi iz konservativnega tabora. Važna je torej poanta, ki je vezana na ekološke principe in principe trajnostnega razvoja, proti neprimernim posegom v okolje, v Nemčiji pa tudi ostro nastopajo proti jedrski energiji. Tako so tudi zmagali v Stuttgartu, ker so se zavzemali proti rušenju stare železniške postaje in gradnji nove, veliko večje, kar je sprožilo množične proteste med prebivalci. Volivci, ki so izvolili zelene, so torej pred tem volili tako levosredinske kot desnosredinske stranke.

KAJ POMENI BITI LEVIČAR IN KAJ DESNIČAR? ALI OBSTAJA NEKA SKUPNA IDENTIFIKACIJA?

To je potrebno spet gledati v nekem nacionalnem

ali lokalnem smislu, kjer vidimo, da gre zopet za neko precej čudno mešanico. Ta samoopredelitev je tudi čustvenega značaja, vezana na družino in tradicijo posameznika, v primeru Slovenije na drugo svetovno vojno in delitev med partizani in domobranci, oziroma zadeve, ki bi morale biti že zdavnaj postavljene na pravo mesto, a se še venomer pogrevajo.

Na primer, kaj je v Novi Gorici levičar? Da bi odgovorili na to vprašanje, je potrebno narediti z ljudmi, po možnosti iz različnih generacij, intervjuje ter iz gradiva videti, kako to razumejo: bolj racionalno ali bolj čustveno? Po mojem bolj čustveno. In že tukaj bi videli razlike med temi odgovori in odgovori v kakšni vasi na Dolenjskem ali Štajerskem. Tu je zgodovina potekala malce drugače, vprašanje je namreč, kako so se družine obnašale med vojno, nato pa tudi vpliv komunističnega režima. Na Goriškem je tako prisoten močan titoizem, ki je v zadnjem desetletju veliko odmeval tudi v zgodbi okoli napisa na Sabotinu. Nedvomno je to neka emocionalna opredelitev, vezana na lokalno situacijo, tradicijo in sorodstvo. Če mene vprašate, se mi zdi to ukvarjanje s Titom otročje, malce neresno. A pri tem je treba poudariti, da obstajajo tisoči iz celotne bivše Jugoslavije, ki se z njim identificirajo in ga postavljajo na piedestal. Ti ljudje se torej opredeljujejo kot levičarji, seveda preko izrazito čustvene komponente.

KAKO TOREJ DELUJE TA BINARNA OPOZICIJA LEVO-DESNO V SLOVENIJI IN KAKO DRUGOD PO SVETU?

Binarna opozicija levo-desno ne obstaja v realnosti, lahko je samo neki konstrukt. V politični strankarski realnosti v Evropi imamo levo in desno sredino in še velik del ljudi, vsaj tretjina, ki se ne identificira ne z eno ne z drugo stranjo. Mnogi od teh si poskušajo zgraditi svetovni nazor oziroma ideologijo, ki bi ji lahko rekli centristična ali sredinska. Delitev je, kot rečeno, večinoma vezana na zgodovino, najbolj pa na dogajanje med leti 1941-1991.

VENDAR ALI JE TA OPOZICIJA KDAJ DELOVALA? ALI JE BILA KDAJ RELEVANTNA?

Ne vem, če je bila kdaj relevantna, odvisno, iz katerega zornega kota gledamo na to. Iz vidika, iz katerega jaz presojam, je težko karkoli trditi, bodisi to zanikati bodisi potrditi. Mislim, da se je v nekem zgodovinskem obdobju politično polje na nek spontan način strukturiralo na več skupin, od katerih so se ene označevale oziroma so jih označevali kot leve in druge kot desne. Ni bilo pa tega, da bi se ena skupina sebe označevala kot desna, saj desne ni. Tudi danes lahko vidimo, da se nobena stranka ne označuje kot desna, temveč kvečjemu kot konservativna, kot npr. pri nas SLS in NSi. S tem so povezani tudi drugi problemi, med drugim delovanje strank, kjer ugotovimo njihovo nazadovanje: stranke se pri nas programsko in identitetno slabo vedejo tako do sebe kot do volivcev in tudi do celotne javnosti. Zelo slabo torej funkcionira notranja diferenciacija vseh strank, notranja demokracija. Tudi znotraj strank so različne grupacije, ki se na različne načine artikulirajo, pri čemer je pomembna sposobnost tistega, ki prevzame vodstvo stranke, da artikulira te različne poglede, da vzame najboljše vidike svoje stranke in jih primerno predstavi. Dogaja pa se, da voditelji vzamejo najslabše stvari iz teh lobijev. Ali pa, da se sploh nič ne zgodi. Kakorkoli, naša strankarska struktura je še zelo nezrela in lahko bi govorili tudi o nazadovanju v zadnjih dvajsetih letih. Prej kot o revoluciji bi govoril o devoluciji.

ALI OBSTAJA KAJ, KAR NADOMEŠČA TO DELITEV?

Kot rečeno, to delitev v Sloveniji iz »desne strani« nadomešča antikomunizem, iz »leve strani« pa neko nekritično in nereflektirano povzemanje zgodovine, pri čemer imajo v nekem smislu oboji

prav. Za to delitev ne moremo reči, da konstituira levo in desnico, temveč je tu ravno zaradi njene nezrelosti. Ker ni diferenciacije na vsebinski in programski ravni, se zateka k tem starim obrazcem. Pri tem ne gre za eksplicitno, ampak bolj za implicitno politiko, ki pa je vedno nezrela, oziroma znak nezrelosti. Vse skupaj je zato na trhljih nogah, saj ne eni ne drugi ne morejo odgovoriti na bistvena vprašanja, s katerimi smo soočeni zdaj in bomo soočeni v naslednjih letih in desetletjih. S temi starimi obrazy pač to ni mogoče. Vzemimo npr. partizanske proslave: jaz nimam nič proti njim in jih tudi podpiram, če gre za veteranske proslave in združevanja, sporno pa se mi zdi, da se iz njih dela politiko. Prav tako imamo tudi na drugi strani neke prazne formule brez nobenega odgovora in spet zatekanje k zgodovini. Če iščeš po arhivih, kaj je nekdo delal pred več kot dvajsetimi leti (in si povrh tega še tako neumen, da te dobijo, ko to napačno prezentiraš) gre spet za zgodovino. Mi kot družba pa od tega že spet nič nimamo, saj smo soočeni z drugimi problemi, ki jih je treba rešiti. Gre torej za neko izpraznjenost, izčrpanost, utrujenost, neinovativnost, deloma eksplicitno, a še zlasti implicitno. Zlasti če pogledamo stranke na oblasti, boste težko slišali kakšno eksplicitno poveljevanje (čeprav so tudi izjeme), saj je vse večinoma implicitno: s kom se družijo, kam gredo, s kom se pokažejo na televiziji. In to implicitnost ljudje počasi razumejo in znajo te informacije dekodirati.

Vse te delitve na levo in desnico, komunizem in antikomunizem, so preživete stvari, ki pa so še vedno v obtoku, ker določene interesne skupine, stranke (pa tudi določene intelektualne skupine) nimajo dobrih idej, niso dovolj izobražene oziroma nimajo vpogleda v to, kaj se v svetu dogaja. Ob tem bi lahko rekli, da imamo v Sloveniji opravka z izrazito politizacijo, ki sega v vse pore in je bolj implicitna. Tako na primer ne moreš dobit službe, če ne pripadaš določeni politični struji, potem so tu različni lobiji in omrežja. To je pri nas tako močno izraženo in nasičeno z nekakšno politično noto (v smislu politične polarizacije in strankarske ideologije), ki pa je izpraznjena. Ko o tem sprašujete ljudi, dobite le odmev oziroma odraz te implicitne ekstremne politizacije, ki smo ji pri nas priča in zajema tako širok krog ljudi. Človek se lahko le čudi, kako je kaj takega sploh možno. Imamo kar velike probleme s to implicitno politizacijo. •

intevjuval: Blaž Kosovel

O levici in desnici

Miha Brejc

Politična teorija razmejuje med politično levico in desnico, v praksi pa ta delitev ni več tako jasna. V tradicionalnih demokratičnih državah ljudje ločijo med tema političnima poloma, v postsocialističnih demokratičnih državah pa je že težje razpoznati, kaj je v resnici levo in kaj desno. Za tradicionalno desno politično smer je značilno spoštovanje prava (law and order), človekovih pravic in svoboščin, poudarjanje delavnosti, sposobnosti in konkurence, ob tem pa se hkrati poudarja solidarnost. Politična levica pa se giblje v nejasnem polju enakosti, socialne pravičnosti in daje prednost delitvi pred ustvarjanjem. Medtem ko desna politična opcija poudarja, da ni mogoče trošiti nečesa, kar še ni ustvarjeno, so za socialiste značilni anticipirana poraba, poudarjanje pravic pred dolžnostmi in predvsem veliko obljub o boljši prihodnosti.

Veliko je prisposodob o tem, kaj je levica in desnica. Nekateri se navdušujejo za krilatice, ki govorijo o tem, da je na desni denarnica, na levi pa srce, drugim pa je bolj všeč realnost, ko pravijo, da rjuha ni nikdar dovolj dolga; če si pokriješ telo in noge, ostane glava zunaj, če pa si pokriješ zgornji del telesa, te zebe v noge. Levičarske ideje poudarjajo ideologijo svobode in enakosti in bolj ali manj temeljijo na marksizmu, zavrte so v nerealne podobe prihodnosti in ljudem obljublajo nebesa na zemlji. Levičarstvo se zrcali v ideji socializma in za njih je demokracija široko polje svobode, ki mu je komaj mogoče določiti meje. Zato je socializem na verbalni ravni privlačen, ni pa uresničljiv. Pred 40 leti je bilo na svetu 25 socialističnih držav, danes pa so le še tri ali štiri, pa še za te bi težko trdili, da dejansko temeljijo na postulatih socializma.

Tudi za politično desnico je v ospredju svoboda, vendar ne v abstraktnem in neomejenem smislu. Svoboda je odgovornost; čim več svobode ima človek, tem večja je njegova odgovornost. Svoboda na trgu torej ni neomejena, svobodno ravnanje ne pomeni anarhije, ampak odgovorno, skrbno premišljeno ravnanje v vsakem primeru in tudi za vsakogar, v skladu s pravnim redom in običaji. Ker s pravnim redom ni mogoče opredeliti vseh življenjskih situacij, daje desnica velik poudarek etičnemu ravnanju. Etičnega ravnanja pa človek ne pridobi le v šoli, ampak se etično v človeku razvija najprej v družinskem okolju, šele nato pridejo

na vrsto vsi drugi socializacijski dejavniki. Iz tega izhaja tudi tretja ključna značilnost desnega političnega pola: spoštovanje posameznika in zaščita družine. Desnica praviloma ne nasprotuje drugače spolno usmerjenim ljudem, naj živijo po svoje; ne dopušča pa vsiljevanja njihovih pogledov na življenje. Četrta ključna vrednota je domoljubje. Človek potrebuje dom, družino in svojo domovino. Tako kot mora biti nekje doma, tako mora nekje imeti domovino. Domovina je vrednota, ne zgolj zaradi občutka pripadnosti, ampak predvsem zaradi zavedanja svoje kulture, jezika in svojih korenin. Kako pa je z levico in desnico v postsocialističnih državah? Marsikje so stvari obrnjene na glavo. Nekdanja politična in gospodarska elita se je takoj po padcu socialističnega režima potuhnila, oblast pa so prevzele nove sile, ki so po svojem izvoru desnosredinske narave. To so bile stranke, ki so se poimenovala za krščanske, ljudske, domoljubne, demokratske in podobno. Te stranke so na volitvah pridobile politično moč, saj so dobile večino na prvih demokratičnih volitvah. Niso pa imele ekonomske moči, ker je bil ves kapital v rokah najpomembnejših veljakov nekdanjega režima.

Tudi njihova organizacijska moč je bila šibka, saj novih vladnih garnitur državna uprava ni sprejemala, ker je bila še vedno obrnjena v preteklost. Državna uprava ni sledila zahtevam nove oblasti in se je trdno oklepala obstoječih pravnih temeljev. Ker nova oblast ni imela niti ekonomske niti or-

»Za tradicionalno desno politično smer je značilno spoštovanje prava (law and order), človekovih pravic in svoboščin, poudarjanje delavnosti, sposobnosti in konkurence, ob tem pa se hkrati poudarja solidarnost. Politična levica pa se giblje v nejasnem polju enakosti, socialne pravičnosti in daje prednost delitvi pred ustvarjanjem.«

ganizacijske (informacijske) moči, je bila logična posledica poraz na naslednjih volitvah in vrnitev na oblast prejšnjih oblastnikov. Začelo se je t. i. obdobje tranzicije, v katerem so nekdanji direktorji preko noči postali kruti managerji in večinski lastniki, ki so s svojo ekonomsko in informacijsko močjo vplivali na javno mnenje in povzdigovali levico. Toda kdo pravzaprav predstavlja levico v socialističnih državah? To so nekdanji komunisti, ki so spremenili svoje ime in postali socialdemokrati, krščanski socialisti, nadedli pa so si tudi druga, bolj modna imena. V Sloveniji se je to dogajalo tako pogosto in hitro, da smo celo rekli, da si nekateri politiki ne utegnejo zamenjati obleke doma, ampak se preoblačijo kar na odru. V političnem smislu je bila ta levica v bistvu sprevržena desnica, saj je razpolagala s kapitalom, pri tem pa, res absurdno, poudarjala ideje levece. Na drugi strani pa so bile desne stranke brez kapitala, zavzemale pa so se za pravice revnih, nižjih slojev in podobno, o čemer sicer navadno govori levica. Zato smo v Sloveniji za oba politična pola uporabili drugačni imeni; naša levica ni bila prava levica, pač pa le tranzicijska levica, desnica pa le tranzicijska desnica. Ko danes pogledamo, kdo se v Sloveniji razglašča za levičarja, se kar sam po sebi ponuja drug izraz – bogataška levica.

Dvajset let v življenju človeka ni veliko, za državo pa še manj. Vrednote socializma niso izginile čez noč, ampak so še vedno prisotne v glavah ljudi. Vrednote se spreminjajo izredno počasi in potrebni sta vsaj dve generaciji, da se utrdijo nove. Vrednote socializma so se utrjevale 45 let in nemogoče je pričakovati, da bi nove vrednote prevladale v dveh desetletjih po prvih demokratičnih volitvah. Priče smo prepletanju vrednot, priče smo procesu, v katerem stare vrednote – vrednote socializma – postopoma slabijo, nove vrednote pa še niso dosegle kritične meje, da bi prevladale. Zato temu obdobju res lahko rečemo »obdobje krize vrednot«, ker preprostu človeku ni več jasno, kaj je prav in kaj ne. Tam, kjer so mediji v rokah

nekdanjih oblastnikov, se javnost dnevno hrani s poudarjanjem starih vrednot v novi podobi in tistih vrednot, ki služijo oblastnikom. Tam, kjer je resnična desnica zmagala in se ohranila na oblasti, pa nekdanje politične sile, pod krinko levece, skušajo razvrednotiti vse, kar je desnica storila in jo prikazujejo v luči avtokratskih vodstvenih modelov, kjer ni prostora za posameznika in njegove potrebe. Ker se mnogi ljudje, vajeni življenja v socializmu, v novem družbenem okolju niso znašli in živijo na obrobju družbe, je njihov pogled uperjen v preteklost, v kateri njihov položaj ni bil tako slab kot je danes. To je tudi razlog, zakaj revni družbeni sloji še vedno podpirajo tiste, ki so jih v bistvu potisnili na rob družbe, ne pa novih političnih sil, ki jim to skušajo dopovedati in jim želijo pomagati.

Pomemben dejavnik političnih sprememb, ki je prispeval k hitrejši zbistritvi kalnih političnih voda je bila vključitev v EU, kjer so politični pojmi levece in desnice ljudem jasni. Postopoma ljudje spoznavajo, kaj je politična desnica in kaj levica in to primerjajo z domačimi razmerami. Tudi politične stranke v novih državah sledijo tem trendom in postopoma spreminjajo svoje programe in govorico. Vendar je še prezgodaj govoriti o bistvenih spremembah. Potrebna sta vsaj dva mandata novih političnih sil, ki morajo izvesti spremembe v medijskem prostoru, šolstvu, v pravosodju in še kje, da bi nove vrednote zaživele v vsakdanjem življenju in še veliko več časa, da bi prevladale nad starimi. K jasnejši podobi političnega prostora je prispevala tudi vključitev nacionalnih političnih strank v sorodne evropske stranke in druga mednarodna politična združenja. Vsaka od evropskih političnih strank, največji med njimi sta trenutno Evropska ljudska stranka (EPP) in Stranka evropskih socialistov (PES), je oblikovala svoj politični program in s tem vplivala na programe svojih članic. Postopoma se zato spreminjajo tudi poudarki v konkretni politični aktivnosti političnih strank, ljudje pa lažje razpoznavajo, kdo je kdo v politični strukturi družbe. Globalizacija in sodobni tržni procesi ter vsesplo-

»Ker se mnogi ljudje, vajeni življenja v socializmu, v novem družbenem okolju niso znašli in živijo na obrobju družbe, je njihov pogled uperjen v preteklost, v kateri njihov položaj ni bil tako slab kot je danes. To je tudi razlog, zakaj revni družbeni sloji še vedno podpirajo tiste, ki so jih v bistvu potisnili na rob družbe, ne pa novih političnih sil, ki jim to skušajo dopovedati in ki jim želijo pomagati.«

šno utrjevanje človekovih pravic in poudarjanje vloge posameznika so pripeljali do določenega premika obeh največjih strank proti sredini, s tem pa je prišlo tudi do delnega prekrivanja pogledov na razvoj družbe in posameznika v njej. Vendar razlike med njima še vedno obstajajo, kar je razvidno, ko govorimo o vrednotah, na katerih temeljijo politični programi ter v pogledih na ključna vprašanja sodobne družbe.

Politična dejavnost desnosedinskih strank temelji na spoštovanju človekovega dostojanstva, na podpori družini, na socialno-tržnem gospodarstvu, na decentralizaciji kot splošnem principu delovanja evropskih institucij, vendar s centralizacijo določenih vitalnih funkcij. Desnosredinske stranke poudarjajo tekmovalnost na trgu in zagotavljajo socialno korekcijo, socialisti pa poudarjajo vlogo države in socialnega modela ter omejeno vlogo tržnih zakonitosti.

Po akcijskem programu EPP za obdobje 2004-2009 so se članice EPP zavezale, da bodo delovale v smeri zagotavljanja in ustvarjanja delovnih mest in dostojnega plačila za delo. Čeprav je, ko gre za

zmanjševanje brezposelnosti, državna intervencija koristna, se je treba zavedati, da je edino pravo sredstvo za ustvarjanje novih delovnih mest dobro investiran dobiček. Na vseh področjih življenja je ključno načelo enakih izhodiščnih možnosti, spodbujanje sposobnih in solidarnost do tistih, ki jim ne gre dobro. Z intenzivnejšo mobilnostjo prebivalstva se odpirajo večje možnosti zaposlovanja; prost pretok oseb, kapitala, blaga in storitev pa spodbuja gospodarsko rast. Slaba stran teh procesov pa je slabšanje varnosti ljudi in premoženja. Zato desnosedinske stranke namenjajo vse več pozornosti tudi varnostnim ukrepom, ki naj zagotovijo, da se bodo ljudje počutili varno doma in na ulici.

Skratka, nič se ne zgodi samo od sebe in dobro ne prihaja samo, temveč tudi v družbi slabega. Sredinskodesne stranke se tega zavedajo in poudarjajo vse tiste ukrepe, ki delujejo v pozitivni smeri, ukrepe, ki naj zagotovijo mir in blaginjo za vse, ukrepe, ki naj zagotovijo visoko kakovost življenja in s pomočjo solidarnosti blažijo socialno neenakost. Če bi strnili rečeno po angleško, bi lahko zaključili ta zapis zelo na kratko: »right is right«.

Gre za vprašanje, ali levica sprejme tezo, da je okupacijo zlorabila za revolucijo ali ne

Ivan Štuhec

Pojma levica in desnica sta vezana na politično delitev prebivalstva v državah, ki so se konec devetnajstega stoletja postopoma razvijale iz monarhij v demokracijo. Običajno velja merilo, da so leve politične stranke bližje delavskemu razredu in zagovarjajo pravice iz dela ter socialne pravice, medtem ko so desne politične stranke zagovornice kapitala in njegovih lastnikov. Levo in desno se razlikuje tudi po metodi družbenega delovanja. Če je levica bolj nagnjena k revolucionarnim metodam in družbeni anarhiji, je desnica bolj konzervativna in tradicionalna. Z vidika družbenega razvoja se levica interpretira kot napredna družbena sila, ker teži k spremembam, med tem ko je desnica konzervativna, ker želi ohranjati staro. Če pogledamo na levico in desnico z vidika vloge posameznika ali družbe kot kolektiva, hitro vidimo, da levo ne pomeni vedno prednosti kolektiva in desno prednosti posameznika, kar bi bilo logično z vidika opredelitve pojmov glede na delo in kapital.

Tradicionalno je levica bližje kolektivistični ideologiji (marksizem, socializem, komunizem), desnica pa bližje posamezniku in njegovi pravici do lastnine (kapitalizem). Z vidika vrednot se levica zanaša na individualno izbiro vrednot, desnica pa na tradicionalno, kolektivno, ki je tudi religiozno motivirana. Kakor pravilno ugotavlja Vlado Sruck v svojem *Leksikonu politike*¹, sta oba pojma težko opredeljiva, ker pri obeh najdemo kontradikcije. Desnica in levica sta »vedno bolj ali manj neeksaktna, relativna in zato tvegana politična oz. nazorska opredelitev« (str. 63).

KAJ DANES POMENI BITI LEVIČAR IN KAJ BITI DESNIČAR?

Danes so levičarji najprej tisti, ki zagovarjajo etični relativizem in individualizem, torej idejo, da je vsak posameznik samemu sebi norma in da na nobenem področju ne moremo govoriti o kakršnihkoli univerzalnih in občečloveških pravilih. Levičarji so tudi ljudje, ki zagovarjajo marksistične, socialistične in komunistične družbene ideje, ki dajejo prednost družbeni lastnini ali javnemu dobru, pred privatno lastnino in privatno pobudo. V družbenem smislu so konzervativci in reakcionarji, ker se ozirajo po vrednotah družbenega reda, ki je eksperimentalno propadel. To so tudi družbeni nostalgiki, ki so v totalitarnih sistemih uživali privilegije partije in živeli na račun drugih. Toži se jim po teh polnih loncih in vsako aktualno socialno stisko izkoristijo za izraze simpatije do preteklega komunističnega sistema, ki naj ne bi bil

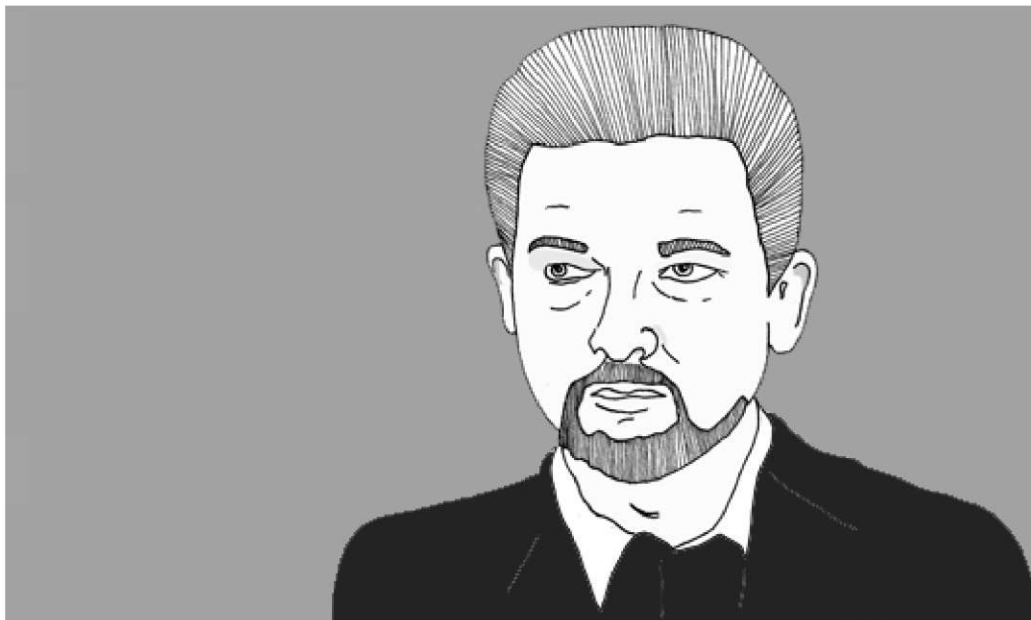
tako slab, kot se je pokazalo ob njegovem propadu. Levičarji so tudi anarhisti, ki mislijo, da je obstoječe družbene institucije potrebno neprestano minirati, ker so okostenele in so varuhi konvencionalnih privilegijev.

Desničarji so tisti, ki zagovarjajo tradicionalne privatne, družinske in družbene vrednote. Pogosto kakšno od njih absolutizirajo, npr. narod. Desničarji so tudi zagovorniki kapitala in privatne lastnine, to so podjetniki in managerji, ki so z delom ustvarili premoženje, zato imajo do le-tega konzervativen odnos. Pomembni sta jim tradicija in vrednote na katerih je gradila njihova družina ali narod. Običajno so vezani tudi na versko tradicijo in verske vrednote, saj je vera po tradiciji konzervativna. Mnogi od njih so zagovorniki preteklih družbenih ureditev, kot so monarhije ali desne diktature. Pripadniki slednjih so podobni levim anarhistom, s to razliko, da so za močno roko in proti manjšinam ali drugim družbenim skupinam, ki kakorkoli kvarijo monolitnost naroda ali celo rase. Skrajni desničarji so tudi rasisti.

Danes se večina ljudi umešča v levo ali desno sredino. Levičarji se imajo za napredne in mitologizirajo razvoj, znanje, napredek, svobodomiselnost. Nekateri jih povezujejo z urbanim okoljem. Vsekakor pa so levičarji svobodnjaki na področju vrednot in jih opredeljujejo iz sebe in svojega doživljanja ter interesa. So izraziti individualisti in s tem tudi egoisti, ki sledijo lastnim koristim in koristim svoje ideološke skupine.

K desni sredini lahko prištevamo ljudi, ki jim je

1 Sruck, Vlado: *Leksikon politike*, Maribor: Založba Obzorja, 1995

pomembna zgodovina, tradicija, preteklost, ki gradijo na preverjeni kontinuiteti in vidijo napredek v družbi samo tako, da se stare preverjene vrednote spoštuje in nadgrajuje z novimi spoznanji. Desna sredina vidi nujnost ravnotežja med kapitalom, delom in okoljem, človeka interpretira kot posameznika, ki je odgovoren za soljudi in ki ima tudi presežno religiozno razsežnost. Poudarjajo, da ni znanja brez vrednot, da ni razvoja brez tradicije, da ni svobode brez odgovornosti in da je napredek možen samo tako, da upoštevamo vse tri časovne dimenzije človeka, preteklost, sedanjost in prihodnost. Desni liberalci so lahko tudi egoisti in sebični kapitalisti.

KAKO TA BINARNA OPOZICIJA DELUJE V SLOVENIJI, KAKO PA DRUGOD PO SVETU?

Vsekakor različno in odvisno od zgodovinskega razvoja v določenem okolju. V Zahodni Evropi se je ta binarnost razvijala tako, da sta politična levica (socialisti) in desnica (krščansko socialna ali ljudska opcija) zavrnila levi in desni ekstremizem. Politično to pomeni, da po drugi svetovni vojni niti leva niti desna ekstremna opcija nikjer

nista prišli na oblast, saj so stranke t. i. centra na to strogo pazile, ker so s tem družbo varovale pred pojavi komunizma, fašizma, nacionalsocializma, – glavnih akterjev druge svetovne vojne. Zavest o družbeni škodljivosti ekstremnih anarho-diktatorskih režimih je bila tako izostrena, da stranke levega in desnega obrobja niso nikjer imele veliko možnosti, kar je bilo edino pravilno. To je tudi sililo leve in desne stranke centra k dialogu in družbenemu kompromisu, tako v vprašanih dela, kapitala kakor vrednot.

To velja za celinsko Evropo. Anglija, ZDA in Kanada so imele svojo pot, kjer se levico in desnico vidi ali skozi laburistično in konzervativno stranko ali skozi demokratsko in republikansko opcijo. Predvsem pa za obe sredinski opciji velja pravilo, da sta do cerkva in verskih skupnosti na zdravi distanci, a hkrati vidita v njih pomemben del civilne družbe. Ker oba sistema tako v Angliji kot v ZDA in Kanadi gradita na posamezniku in ne na skupnosti ali državi, državljanu omogočata veliko svobode na način, ko le-ta ne odloča samo o svojih vrednotah, ampak tudi o sredstvih, s katerimi podpira civilno družbo.

»V družbenem smislu so levičarji konzervativci in reakcionarji, ker se ozirajo po vrednotah družbenega reda, ki je eksperimentalno propadel. To so tudi družbeni nostalgiki, ki so v totalitarnih sistemih uživali privilegije partije in živeli na račun drugih.«

»Sindikalna politika zaradi svoje levičarske podstati tako delavcem povzročila dvojno škodo, najprej jih je pomagala oropati družbene lastnine, sedaj pa pomaga zavirati nujne reforme, katerih žrtev bo ponovno mali človek in srednji razred, ne pa privilegirana avantgarda, ki si je v več kot pol stoletja akumulirala dovolj kapitala tudi za svoja pozna leta.«

V Sloveniji imamo na tem področju dokaj veliko zmedo. Nekdanji levičarji – komunisti so po pravilu postali liberalci. Verjetno je iz inercije naprednosti, ker so se vedno razumeli kot avantgarda, logično, da so svojo kolektivno zavest in pripadnost komunistični ideji zamenjali s sodobno kolektivno zavestjo potrošniškega liberalizma. Postali so glavni akterji pri prenosu družbenega kapitala v zasebno lastnino, s pomočjo kolektivne finančne spekulacije. Privatizacija državnih podjetij s pomočjo državnih bank je pomenila, da so do privatne lastnine prišli z dvojno družbeno lastnino ali drugače povedano s trojno krajo: nacionalizacijsko, privatizacijsko in kreditno. Prav anarhično stanje na področju lastnine jim je omogočilo, da so čez noč postali kapitalisti, torej svoji izvorni ideji lastni razredni sovražnik. Tako je prav z vidika lastnine slovenska levica v popolni kontradikciji s samo seboj.

Po drugi strani smo imeli v Sloveniji levo organizirane sindikate, ki so ostali zagovorniki delavstva na starih razrednih predpostavkah. Namesto da bi sindikati preprečili tajkunizacijo in proti njej ostro nastopili v začetku devetdesetih let, so seveda zaradi svoje leve politične proveniencije tolerirali levičarsko politiko vse do zadnjega obdobja, ko so se uprli nujnim družbenim reformam, na področju trga dela, sociale in zdravstva. Sindikalna politika tako zaradi svoje levičarske podstati delavcem povzročila dvojno škodo: najprej jih je pomagala oropati družbene lastnine, sedaj pa pomaga zavirati nujne reforme, katerih žrtev bosta ponovno mali človek in srednji razred, ne pa privilegirana avantgarda, ki si je v več kot pol stoletja akumulirala dovolj kapitala tudi za svoja pozna leta.

Strankarsko politično gledano, so levičarji nadaljevalci starega sistema, od katerega so dobro živeli več kot pol stoletja. S tega vidika so trdi zagovorniki

preteklosti in branitelji titoizma kot socializma s človeškim obrazom. Niso se pripravljali distancirati od politične in organizacijske zlorabe upora zoper okupatorja v drugi svetovni vojni za svoje revolucionarne interese. Ponarejajo zgodovinska dejstva in na teh ponaredkih ohranjajo in vzdržujejo svojo identiteto. Omalovažujejo zločine, ki so bili storjeni med in po drugi svetovni vojni in s tem vzdržujejo in ohranjajo revolucionarno diferenciacijo med prebivalstvom. Navzven so demokrati, znotraj pa etatisti, ki oblast v državi izkoriščajo za svoje namene, ter tako državo vzdržujejo v situaciji, ko so njene institucije v službi strank ne pa državljanov.

K desnici se v Sloveniji prišteva vse novo nastale stranke, ki niso imele nobene personalne ali institucionalne zveze s preteklo komunistično partijo. Avtomatično so se v tem bloku znašli vsi, ki so si prizadevali, da se stari enopartijski režim odpravi, čeprav so med njimi klasični liberalci, levičarji, ekologisti, nacionalisti in seveda katoličani, ki so praviloma desnosredinsko usmerjeni. Slovenska ločnica med levičarji in desničarji tako poteka po eni strani po črti odnosa do osvobodilnega boja in revolucije med drugo svetovno vojno, po drugi strani pa po črti kontinuitete in diskontinuitete s starim enopartijskim režimom in njegovimi simboli. Razlika je v odnosu do države in njene funkcije, saj levica zagovarja in v praksi uveljavlja etatizem zaradi lastnih koristi, desnica pa zagovarja svobodo posameznika in privatno pobudo, kar naj bi praviloma veljalo za liberalce.

Če v Sloveniji lahko opazimo vedno znova nastajajoče anarho-liberalne in prokomunistične skupine pa težko dokažemo, da obstajajo tudi profašistične ali pronacistične skupine, saj tovrstne ideje nikoli niso našle ugodnih tal v slovenskih razmerah.

Nacionalistična stranka Jelinčiča je konglomerat

»Alternativa je, da preteklost poimenujemo z ustreznimi izrazi in jo ovrednotimo tako, da bomo narodno in državotvorno misel dosledno ločili od ideološke in revolucionarne misli.«

nekaterih levičarskih in nekaterih desničarskih idej, tako da jo ni mogoče uvrstiti v kontekst profašizma ali pronacizma. Zato je toliko bolj smešno in protislovno dejstvo, da stari in vedno mlajši levičarji kričijo o antifašizmu, saj fašizma na Slovenskem ni bilo, razen tujega. Del Slovencev se je v preteklosti identificiral samo z enim totalitarizmom, to je s komunizmom. S fašizmom so se identificirali kvečjemu Italijani živeči na naših tleh, z nacizmom pa Nemci na slovenskem teritoriju. Pa še za te ne moremo tega trditi kar tako. Prav zaradi tega ni mogoče potegniti enačaja med revolucionarnim nasiljem in kolaboracijo. Prvo je nastalo zavestno in načrtovano, uvoženo iz boljševiske revolucije, drugo pa je nastalo iz motivov samoobrambe pred nasilnim in brezkompromisnim komunističnim nasiljem, v času okupacije in po njej. Vsa ta dejstva kristalno jasno izstopajo iz zgodovine Edvarda Kocbeka kot osrednje osebnosti slovenskega zgodovinskega kompromisa med komunisti in kristjani, ki se je tragično končal za mnoge kristjane in tudi zanj osebno.

ALI JE ZA VAS TA DELITEV SPLOH ŠE RELEVANTNA?

Ta delitev je dejstvo in kot dejstvo je relevantna. Zanimivo pa je, da to delitev vzdržuje levica s tezo, da je osamosvojitve Slovenije v devetdesetih letih nadaljevanje osvobodilnega boja v času druge svetovne vojne in s tezo »pustimo preteklost in rešujmo aktualne probleme«, predvsem tiste gospodarske in probleme, ki zadevajo konkretno življenje ljudi, oziroma njihove potrošniške možnosti. V obeh primerih se družbena debata odvija na površini in mimo resničnih dogodkov in dejstev, ki govorijo o sprevrženi miselnosti revolucionarjev med drugo svetovno vojno in o sprevrženi miselnosti liberalcev v sedanjosti. Dokler bomo v tem začaranem krogu, nimamo alternative. Alternativa je, da preteklost poimenujemo z ustreznimi izrazi in jo ovrednotimo tako, da bomo narodno in državotvorno misel dosledno ločili od ideološke

in revolucionarne misli. Nihče drug kot slovenska levica se ne more odpovedati svoji revolucionarni dediščini, tako kot so to storili socialisti po Evropi v desetletju po drugi svetovni vojni. Ne gre samo za vprašanje povojnih pobojev, ki so jih dejansko obžalovali, čeprav jih je predsednik Türk označil za drugorazredno temo. Gre za veliko več in bolj bistveno vprašanje, ali levica na Slovenskem sprejme tezo, da je okupacijo zlorabila za revolucijo ali ne. Ko bo pomemben politik iz levega bloka to priznal in obsodil ter politično levico popeljal po poti socialnih prioritet bomo dobili normalno demokratično levo opcijo. Dokler pa se to ne zgodi, se bomo vrteli v konfliktu bratomorne vojne, ki so ga brez dvoma zakuhali komunisti pod krinko nacionalnega interesa osvobodilne fronte. Veliko bolj kot realen boj z okupatorjem, jih je zanimalo izvajanje revolucije v vseh njenih fazah.

Žal ideološke delitve na Slovenskem še nič ne nadomešča in je tudi ne more, ker je vprašanje konstituiranja družbe in metod za reševanje družbenih vprašanj ključnega pomena. Moderna družba je lahko konstituirana samo na konsenzu velike večine državljanov, ne pa na taktiki prevar in nasilja manjšine. Takšno konstituiranje smo dosegli na plebiscitu in nikjer drugod ali prej.

Zato bi slovenska osamosvojitve morala biti edina platforma moderne države. Mešanje starih ideoloških elementov v to mlado novo tvorbo je destruktivno in anarholiberalno početje, ki ustvarja pogoje za nihilistično kulturno ozračje, v katerem vse ključne institucije državne skupnosti izgubljajo na vrednosti, kar je voda na mlin novim in novim manipulacijam in prevaram, ki jih po pravilu izkoristijo tisti, ki so tega početja vajeni odkar se borijo za oblast. Takšno okolje pa lahko naplavi na oblast tudi nacionalistično ekstremno desnico, saj je vse, kar je zmerna sredina, razglašeno za nesposobno in nekompetentno. Ti scenariji so znani iz obdobja gospodarske krize v tridesetih letih prejšnjega stoletja. In kdo nam jamči, da se ne morejo ponoviti, če so pristaši sorodnih idej pri vzvodih oblasti. •

»Smešno in protislovno je dejstvo, da stari in vedno bolj mladi levičarji kričijo o antifašizmu, saj fašizma na Slovenskem ni bilo, razen tujega. Del Slovencev se je v preteklosti identificiral samo z enim totalitarizmom, to je s komunizmom. S fašizmom so se identificirali kvečjemu Italijani živeči na naših tleh in z nacizmom Nemci na slovenskem teritoriju. Pa še za te ne moremo tega trditi kar počez.«

Ni več ne levice ne desnice, le še managerska, strankarska podjetja

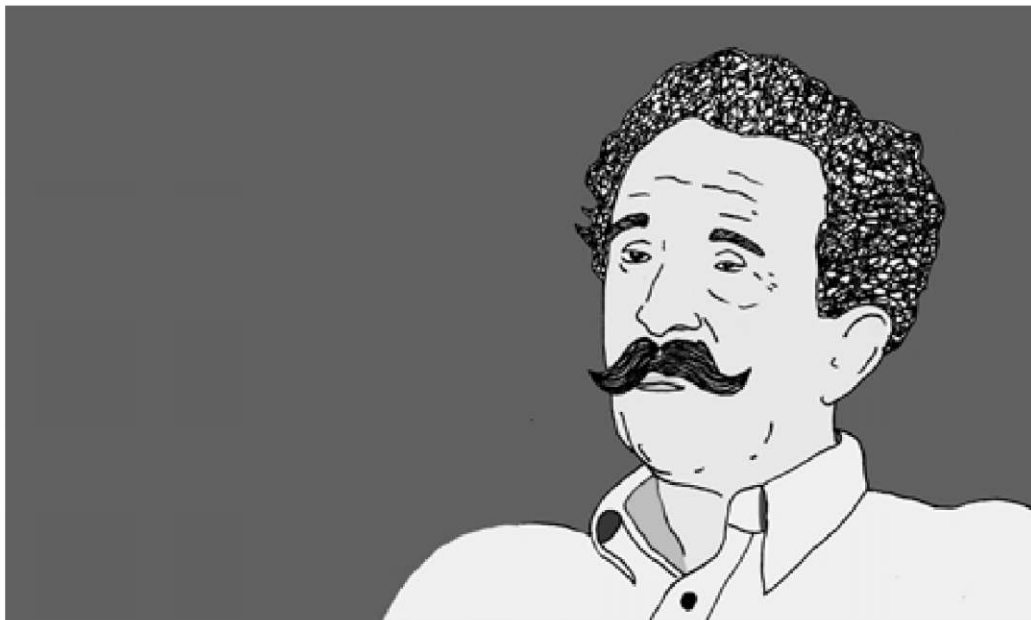
Tonči Kuzmanič

Opredelitev levice in desnice ne razumem ne kot logično in ne kot matematično, ne kot politično in ne kot filozofsko vprašanje. Zame je to odgovorljivo izključno kot historično vprašanje in v historični perspektivi, kajti leвица in desnica nista naravni, od boga ali družboslovcev dani iznajdbi. Sta izključno historična, evropska in moderna »pojva« družbenega, ki sta se izven Evrope razširila predvsem s pomočjo kolonialnega razširjanja »principov družbenosti« same (»globalizacija«). V strogem pomenu besede leвица in desnica nista to, za kar se praviloma prodajata – in sta temu primerno tudi (radikalno napačno!) razumljeni – torej kot politična. Velja pa nasprotno: leвица in desnica sta anti-politična, tehnična, relacijska »pojma« in pojva, ki ju v vampirsko življenje poganja le še družboslovno, akademsko, univerzitetno in novinarsko strokovno jezikanje (množično medijsko poneumljanje).

Leвица in desnica kot siamsko soodnosna, (ko)relacijska družbena pojma ali pojma družbenega in družbena pojva, se prvič pojavita v dobi fundamentalnega republikanizma in prve inkarnacije družbenega (tudi družboslovja – to dvoje sovpada). Evropska leвица in desnica se prvič pojavita v absolutno nadrejeni revolucionarni dobi družbenega »obračunavanja z monarhijo« in še bolj s kakršnokoli skupnostjo (*koinonia*), in na sebi vse do danes nosita vidne (o)znake svojega »rojstnega mesta«, časa in razlogov nastanka. To pomeni, da na sebi nosita (o)znake fundamentalnega, družboljubnega anti-monarhizma (doba francoske revolucije), ko je biti levičar pomenilo isto kot biti republikanec, biti desničar pa isto kot monarhist, če nekoliko poenostavim. Na tej podlagi, debeli okoli 200 let, »na tem« rojstnem mestu se torej pozneje nalagajo številne regionalne, deželne, državne ter tudi časovne in dogodkovne razlike in posebnosti, ki ločijo desnico od levice (z njunimi med seboj različnimi jezikovnimi igrami vred). Teh razlik sploh ni moč razumeti brez naddoločujočih določitev, ki izhajajo iz omenjenega rojstnega mesta in časa rojstva, kar pa je najožje povezano z možnostmi mišljenja in razumevanja družbe in družbenega ter nadvse družboslovja. Druga, tokrat posebna – in ne več obča, kot je ta v zvezi z omenjenim monarhizmom – izstopajoča »dimenzija«, ki pomaga zadeto opredeliti levice in desnico ter jezikovne igre v zvezi z njima, se neposredno oblikuje po zgolj delni odpravi »problema monarhizma« (še danes je veliko število evropskih držav monarhij, kar ob sebi pove, da sploh ni šlo predvsem za monarhijo!) in sicer v prvih desetletjih 19. stoletja. Ključna razlika takrat

nastopi na točki in v orbiti t. i. »socialnega vprašanja«. Rečeno izven zakrivajočega in zavajajočega družboslovnega in fundamentalno družbenega republikanskega jezikanja, to seveda pomeni okoli vprašanja revščine. Tukaj se pojavi razlikovanje znotraj komplementarnosti in izključevanja levice in desnice predvsem v tem pomenu, da je leвица tista, ki terja nekaj takega kot je »rešitev socialnega vprašanja«, torej revščine. Zato je leвица do danes ostala kvazi socialna (dejansko družboljubna) in razen tega kvazi socialnega fundamentalizma (beri družbenega in družboslovnega) ne premore tako rekoč ničesar distinktivnega več. Česar koli takega, kot je revščina, desnica po večini »sploh ne vidi«, še najmanj pa to vidi kot »posebno«, »ločeno vprašanje« in se v glavnem in čedalje bolj radikalno gre le »razvoja in napredka« (neoliberalizem, neokonzervativizem ...). Točno ta program »razvoja in napredka« pa pozneje (najprej socialno-demokratske stranke, nato socializem) sprejme tudi vsa leвица in sicer še bolj fundamentalno-razvojno, kot to sicer že velja za desnico samo. Iz nekdanjega programa razvoja in napredka nastopi danes dobesedno pogrom, ki ga razvoj in napredek družbenega sejeta vsepovsod, kjer se pojavita. Kakor koli že, leвица je v tem kontekstu danes postala nadaljevanje desnice (razvoj, progres ...) z drugimi, nadvse jezikavimi in siceršnjimi družboljubnimi (ne pa političnimi!) sredstvi (emancipacija, svoboda ...), s čemer se je ujela v splošno past družbenega in družboslovnega jezikanja in nemišljenja.

V naslednjih fazah tega izrazito evropskega razvoja levice in desnico opredeljujejo predvsem konkretni problemi tega ali onega družbeno-narodnjaškega okolja (po revoluciji 1848). Pri tem pa izstopajo

tudi takšna ali drugačna konstitucija nacionalnega delavskega gibanja, zvrst religioznega pred-teksta in konteksta in tradicije nasploh, razmerje do internacionalizma, vprašanje prisotnosti ali odsotnosti revolucije družbenega, problem »rabe« sile, nasilja, volitev ... Pri oblikovanju tega, kar je levo in desno, v 20. stoletju nenazadnje veliko prispevajo še okto-brska revolucija, nato pa fašizem, nacionalsocializem in podobni »dogodki« (Vietnam, feminizem, mirovništvo, gibanja za politične pravice...). Seveda pa to velja tudi za fundamentalistično družbeno (in družboslovno!) revolucijo leta 1968 in pa za to spregledano *par excellence* politično ter – žal – podružbljeno iz leta 1989, v depresiji katere smo se ravnokar zagozdili.

KAJ POMENI POMENI BITI LEVIČAR IN KAJ BITI DESNIČAR?

Biti levičar in biti desničar je, kot nakazano, po eni strani zadeva politične tehnologije (parlamenta, volitev, strank ...) in kot takšna sodi v ožje pobožje družbenega (ne pa politike!) funkcioniranja in krmiljenja/vodenja družbe. V strogem pomenu gre pri levi in desnici za družbeno in ne za politično ter ravno tako ne za socialno vprašanje kar tako, kot se to utegne varljivo dozdevati na prvi pogled. Po drugi strani pa je »biti levičar« (ali desničar) vendarle še zmeraj nekaj takega kot je bilo tisto, kar se je nekoč grupiralo predvsem okoli t.i. socialnega vprašanja. Danes to »socialno vprašanje« – da ne

pozabimo, gre za revščino, kar pa ne pomeni več nujno »fizične lakote« – ponovno postaja ključnega pomena. Pač zato, ker je vprašanje revščine ponovno postalo osrednje politično vprašanje (ne pa predvsem kaj šele zgolj družbeno). Razlika je »le« v tem, da sedaj vse skupaj poteka bolj na globalni ravni.

Natančneje rečeno, pri tem današnjem socialnem vprašanju ne gre več toliko zgolj in predvsem za »vprašanje«, ampak predvsem za problem! Gre celo za Problem vseh problemov, tako za politični problem kot problem odsotnosti politike, s tem pa same možnosti razreševanja »socialnega vprašanja«. Štos je v tem, da je socialno vprašanje (kaj šele to, kar je danes socialni problem) družbeno nerešljivo. Natančno tako pa ga kvazi »rešujejo« in ga zato nenehno perpetuirajo ter le še poglabljajo. Ločiti socialno vprašanje (revščina ipd.) od družbenega (način post-modernega gospodstva skozi vodenje *en gross*) je danes ključnega pomena za politično mišljenje in delovanje, za politiko nasploh. Bistvo vsega današnjega družboslovnega jezikanja je točno v ne-razlikovanju in v popolnem izbrisu razlike med socialnim in družbenim. Ta izbris sega (in subsumira) od izbrisa razlike med državo in politiko, vse tja do izbrisa razlikovanja med družbo in državo, družbo in ekonomijo, družbo in skupnostjo in še marsičem, česar tukaj ni moč niti omeniti.

Med drugim je točno ta odsotnost zmožnosti raz-

»Bistvo vsega današnjega družboslovnega jezikanja je točno v ne-razlikovanju in v popolnem izbrisu razlike med socialnim in družbenim.«

ločevanja tisto, česar levica ni zmožna (za desnico to velja v bistveno manjši meri in ravno v tem je njena prednost pri post-modernem gospodovanju) in, posledično, čedalje bolj izginja. Levica je ali pa je mrtva točno v zvezi s problemom družbenega ali, rečeno drugače, glede na problem revščine (socialno vprašanje) in na možnost njegovega razločevanja od družbe in družbenega problema (vključno z družboslovjem). Takoj, ko levica negira socialno vprašanje (kar je manjša zagata, ker levica to redkeje počne) ali pa ga izenači z družbenim (to je bistvo problemov današnje levice), se potopi le še v družbeno (in družboslovno) jezikanje ter v le še anti-politično, tehnološko momljanje v zvezi s socialnim – to je tisto, kar se je zgodilo danes in zato je levica mrtva v obliki permanentnega samomorjenja. Socialno namreč ni isto kot družbeno in tako rekoč ni vprašanje »za družbo«. Družba (družboslovno vodena) socialnega vprašanja ne more rešiti. Družba (z družboslovjem vred) dobesedno temelji na produkciji in vzpostavljanju ne pa na razreševanju in odstranjevanju socialnega vprašanja! Današnje socialno vprašanje je ključni problem in tisto, kar *par excellence* zadeva in je problem politike v vsej dobi, ki jo lahko – zavoljo dominancje družbenega – večji del le še preživitarimo. V danes izrazito akademsko podprtem, torej strokovnem in znanstvenem žlobudrajočem družboslovnem jezikanju, je namreč družbeno in socialno postalo Eno in isto in sicer vrhu vsega tisto družbeno. Ko bo levica zmožna razločevati to dvojje (desnici to ni v interesu!), se bo morebiti ponovno pojavila in morda tudi postala »politični igralec«. Trenutno pa to zagotovo ni in če se ne nauči biti hkrati pro-socialna in anti-družbena (v tem je vsa sveta preproščina »filozofije« politike v (post)moderni dobi!), kar pomeni politična in »se iti politike«, je nikoli več tudi ne bo.

Skratka, delitve med desnico in levico danes ne morejo več »ustrezno politično učinkovati« (nikoli zares niso, a se je vsaj nekoč zdelo, da je temu tako!), saj jih je dobesedno »prekrižala« (teološko mišljeno) zadeva družbe in družbenega, ki tako levico kot desnico zapreči in hkrati ter nadvse tudi transcendirata, obenem pa zakriva. Nenazadnje je točno to tudi tisto, kar onemogoča tako mišljenje kot politično delovanje, nadvse pa politiko in v končni instanci – to je tisto, kar je najbolj zaskr-

bljujoče – tudi demokracijo samo. V tem leži tudi razlog za to, zakaj so danes – levi in desni – vsi »centristi« in zakaj so vsi skupaj levo-desni ali desno-levi ter rinejo naravnost v center kot ovce. Točno to je tisto vidno in oprijemljivo družbeno, tu je locirana ekstremnost družbenega in ekstremnost centra oz. centričnosti. Drugače rečeno, tu so razlogi za to, da danes vsi le še čivkajo strokovnjačenja družboslovnega tipa nemišljenja, o politiki pa *ne bev ne mev*, da političnega delovanja niti ne omenim. Ta »oditi v center« pomeni izključiti politiko in politična razlikovanja celo na ravni politične tehnologije same (strank ipd.) in tudi med levico in desnico. To tudi pomeni pogrezniti se v brezno družbenega in družbe, namesto politike in političnega mišljenja ter delovanja pa servirati le še anti-politične tehnologije vodenja-gospodstva, s katerimi se »ukvarja« družboslovje.

V danih pogojih to danes pomeni lahko le še eno: management. Samo oglejte si poplavo današnjih referendumov, ki so »izraz« natančno tega manageriranja *kvazi* politike in anti-politikov (managerjev vodenja vlad), ki nastopa kot surogat političnega delovanja. Pri tem pa je skrajno zaskrbljujoča odsotnost kakršne koli forme politične odgovornosti, ki je kateri koli centristi *per definitionem* sploh ne zmorejo prevzeti nase. Danes v strogem pomenu besede tako ni več ne levice in ne desnice in sicer ne na ravni političnega delovanja ne na ravni strank samih. So le še managerska, strankarska podjetja, njih managerji-voditelji, ter tu in tam še nekakšne nostalgicne levičarske in desničarske kaste. Le-te persistirajo kot potencialno eksplozivne celice, ki se čedalje bolj odpirajo v smeri ekstremnih, podtalnih, nasilnih skupin in – v perspektivi – tudi tajnih združb. To je tisto, kar je, po moje, »razvojno« moč pričakovati v prihodnje, tako na levici kot na desnici, kar pomeni na ravni celote obstoječe žalosti, v kateri nam je dano životariti in jo vsaj ustrezno imenujemo z družba.

KAKO TA BINARNA OPOZICIJA DELUJE V SLOVENIJI, KAKO PA DRUGOD PO SVETU?

To je binarna opozicija izključno po možnosti in jo je, po moje, treba čedalje bolj brati kot komplementarnost in medsebojno prežemanje ter celo izginjanje v Eno družbenega, v Eno post-totalitarnega. Sicer pa kakšnih velikih razlik tukaj ni, v

kolikor seveda Svet razumemo kot Zahod. Če pa bi Svet razumeli tako, kot se to spodobi, potem bi bilo treba veliko povedati (Kitajska, Indija, Južna Afrika, Brazilija, če naj omenim le nekatera »bistvena okolja«), tega pa tukaj ni moč postoriti. Skratka, Slovenija je postala »normalizirana«, dolgočasna, podružbljena, narodnjaška domačija – izpolnila se je želja tukajšnjih anti-političnih idiotov – in je, politično gledano, klinično mrtva. Slovenija je postala naravnost idealno anti-politično gojišče, v katerem lahko le še cvetijo trans-politične managerske ideologije in teoremi (vključno z lacanovci), se izvajajo managerske revolucije in uspeva narodnjaški fundamentalizem neo-slovenstva z dokaj bleščočimi možnostmi v smeri ultra konzervativnega katolicizma ali pa nič manj fundamentalnega new-ageovstva. Ne enega, temveč številne fundamentalizme, moralizme in cinizme je moč pričakovati tudi v prihodnje, predvsem v smeri onemogočanja kakršne koli politike in političnega delovanja, ki ga bodo večji del z isto vnemo izvajale tako desna kot leva voditeljstva (ki bodo čedalje manj vlade!). Razumljivo, saj je njihova perspektiva tehničnost in tehnologija vodenja (*leadership*) in gospodarstva družbenega (post-totalitarizem). To, kar je včeraj govoril rajnki Drnovšek in nato ponavljal Janša, to isto – le da kot mantra managerskih new-agerjev – sedaj ponavlja tudi Pahor.

Skratka, na tej ravni ni moč pričakovati nobenih in nikakršnih sprememb-na-boljše. Prej bo šlo za nekaj takega kot je gnitje sredi absolutne svetlobe, bleščočih se reklamnih panojev in bogato založenih nakupovalnih mega centrov. Vsi, ki bodo v tem kontekstu kraljevanja (monarhija!) kupcev-potrošnikov skušali politično delovati, bodo zmeraj že vnaprej proglašeni za anti-socialne in obenem anti-družbene obenem, za nenormalne in družbo ogrožajoče. Bodo kratko malo problematični »člani« pri čemer to utegne biti nekaj, kar zna desnica bolj kričeče povedati kot levica, ki pa bo isto eksterminacijo opravila brez kakršnega koli kričanja in po managersko učinkovito. Problem, s katerim

imamo topogledno opraviti, je tale: kako vzpostaviti zavrnitev obojega, torej levice in desnice družbenega, kako se postaviti na položaj – tehnično in delno napačno govorim – opozicije poziciji in opoziciji hkrati. To je osrednje politično vprašanje vse naše dobe oz. tisto, kar je – vsaj izhodiščno (kar je že enormni uspeh) – uspelo preveslati političnim živalim (*zoon politikon*) v Kairu, Aleksandriji itd., in od katerih bi se kazalo pustiti poučiti.

ALI JE ZA VAS TA DELITEV MED LEVICO IN DESNICO SPLOH ŠE RELEVANTNA?

Delitev je zame še kako relevantna, le da ne na ravni obstoječega (tu je zaenkrat ne more biti, to je tisto, kar posrka post-totalitarno družbeno), pač pa na ravni potencialnega. Potenciali te delitve so potenciali same politike in političnega delovanja, ki brez pluralnosti preprosto ne zmore ne biti in ne delovati. Kajti, ko rečem (in ko smo v zagati je treba skušati narediti točno to) po »grško« polis ali pa politika (podobno velja tudi za demokracijo), sem rekel nekaj takega, kot je *polla*. Slednje pa je moč prevajati le na način »številnih«, »mnogih« ali pa – če presedlam v latinsko anti-politično republikansko jezikanje – pluralnosti in pluralizma. Tukaj je bistveno poudariti, da v pozni dobi politične tehnologije (to je tisto, kar se izhodiščno vzpostavi z Machiavellijem v zvezi z »moderno politiko«, kar hoče reči politično tehnologijo) vse to v zvezi s pluralnostjo sploh ne more priti do izraza. Nasprotno, praviloma se zagodzi v republikanskem fundamentalizmu družbenega Enega. To pomeni tudi, da se zlekne v depresiji, konkretnije v depresiji tega, v čemer se tudi danes nahajamo, saj nismo zgolj in predvsem v »ekonomski« ali »finančni krizi«, kot to čvekajo nešteti ekonomsko-managerski ter siceršnji družboslovni strokovnjaki. »Ekonomska kriza«, s katero bojda imamo opraviti ni ne kriza ne ekonomska, pač pa politična depresija republikanskega družbenega (in družboslovnega) fundamentalizma in njegove nemožnosti vladanja. Opravka imamo z elementarno depresijo same možnosti vladanja

»Problem, s katerim imamo topogledno za opraviti, je tale: kako vzpostaviti zavrnitev obojega, torej levice in desnice družbenega, kako se postaviti na položaj opozicije poziciji in opoziciji hkrati. To je osrednje politično vprašanje vse naše dobe oz. tisto, kar je – vsaj izhodiščno – uspelo preveslati političnim živalim v Kairu, Aleksandriji itd., in od katerih bi se kazalo pustiti poučiti.«

(z demokratičnim vred, seveda) post-modernih družb, ki so vodene le še managersko (anti-demokratično!). Usodnega pomena tako postane razlikovanje med vladanjem (*governare, kratein*) in pa vodenjem (*to lead, leadership, kybernain*), kar pa je natanko tisto, kar družboslovje neutrudno zakriva kot razliko in nas vse skupaj peha v čedalje nižje kroge pekla.

Temu je tako tudi zato, ker je zadeva obstoječe anti-politične tehnologije vodenja zajeta v strankarstvo in je lahko le nekakšna kvazi političnost strank ali tisto, kar je najbolj jasno in dodelano moč videti na delu v ZDA. Kot je razvidno tudi slepcem, ZDA še pluralnosti strank ne premorejo. »Na mestu« pluralnosti strank tam nastopa eksplicitni in absolutni dualizem strank-oglasnih podjetij (podobno je v Veliki Britaniji). Razlikovanje med »republikanci« in »demokrati« je dejansko tisto, kjer je najbolj moč videti post-totalitarno republikansko-družbeno ukinitvev politike ter inštalacijo absolutnih politik (*policy, policies*) oz. le še politične tehnologije. To je tisto, kar se lahko pogloblja zgolj v svojo lastno fundamentalnost (*one way ticket*) družbenega. Od tukaj, denimo, lobiranje in še marsikaj v ZDA (čedalje bolj tudi v Evropi), o čemer pa »mi-Evropejci« praviloma sploh ne zmoremo misliti na zadete načine.

Ravnokar rečeno ne pomeni, da zagovarjam pozicijo, češ »treba je ukiniti stranke«, se pravi še to malo, kar »premoremo od politike«. Argumentiram to, da je zadevo obstoječega kvazi pluralizma treba šele »razširiti« v smeri takšnega političnega pluralizma, ki presega politično tehnologijo samo (stranke, volitve, parlament ...) in zadevo politike spraviti tja, kjer ji je tudi mesto. To pomeni, da je »zadevo politike« nujno pripeljati na raven posamične politične živali in – tu je moj poglobitni poudarek – v položaj, ki ga je, gledano s pozicije gospodstva družbenega, težko kontrolirati-podružbiti, kjer se lahko izmakne vladnim managerskim post-totalitarcem. Vem, kajpada, da je v današnjem fundamentalnem republikanskem kraljestvu mirnih, resnih in urejenih družbenih bitij (to je moj prevod za tisto, kar Hegel imenuje »živalsko kraljestvo«, v zvezi s tem pa Arendt govori o »banalnem zlu«) ravno kar povedano seveda nekaj *per definitionem* nemisljivega in še manj sprejemljivega. Toda, za tistega, ki si upa in je zmožen misliti nekaj takega, kot sta politika in demokracija, je družbeno (in družboslovno) nesprejemljivo tisto, kar je obvezno in sicer vsaj na ravni ubeseditve.

Če pa si vrh vsega še politična žival, potem je to še bolj obvezno na ravni političnega zavzemanja in delovanja za takšno politično pluralizacijo, ki gre do zadnje politične živali ter za zamejevanje norenja (post)totalitarnega družbe, družbenega in družboslovja. Točno slednje je poglobitni (in prvi!) problem, s katerim imamo opraviti danes, saj je to samo srce tistega, kar se-globalizira in sicer kot radikalno nemišljenje in banalno zlo samo.

ČE ZADEVA LEVICE IN DESNICE ZA VAS NI RELEVANTNA, KAJ JO NADOMEŠČA, OZIROMA KAJ JE PRIŠLO NA MESTO TE DELITVE MED LEVICO IN DESNICO?

»Nadomeščanja« tukaj, žal, ni. V takih in podobnih primerih oz. položajih se ne znajdemo vedno v isti posodi, v kateri se spreminjajo »samo vsebine«. V človeških rečeh ni ničesar takega, kar bi se »nenehno vračalo«. O nečem takim lahko kvečjemu čvekajo filozofi, fiziki, kemiki in biologi družbenega ter nadvse družboslovci nešetih vetrov. Tukaj gre za to, da je sama »posoda« tista, ki je spremenjena, če sploh nekaj takega, kot ta »posoda«, pri vsem tem »je«. To pomeni, da je samo mesto (*topos*) »zadeve politike« tisto, kar je moč zares razumeti izključno prek študija in razumevanja Aristotelove Fizike in njegovih ustreznih obravnjav problematike mesta (*Topika, Nikomahova etika, Politika* ...). To je tisto, česar ni. To je tisto, od koder je šele treba z mišljenjem »začenjati na novo« (Arendt), še posebej pa v tej »naši« post-totalitarni dobi norenja družbe, družbenega in družboslovja.

A če odmislim to občo opombo in vendarle skušam odgovoriti na (po mojem mnenju) napačno zastavljeno vprašanje, potem je moč reči takole: tam, kjer je bila – in še nekaj časa utegne navidezno vegetirati – tehnološka razlika med levico in desnico (vsaj formalno, čeprav vsi vemo, da Clinton, Blair ali Pahor, denimo, niso nikakršni levčarji in da marsikdo ni nikakršen desničar in se torej sprenevedamo) bo ali je že nastopil spaček nečesa »družbeno skupnega«. Spaček pravim zato, ker je tudi zakrito razlikovanje med skupnostjo in skupnim (*Gemeinschaft-liche*), na eni in družbo-družbenim (*Gesellschaft-liche*) na drugi strani, elementarnega pomena tudi za današnje mišljenje. To »družbeno skupno« (»skupnostna družba«, »družbena skupnost« in podobni, celo jezikovni, *nonsens* ali lesena železa) oz. ta spaček nezmožnega in nemogočega obenem (*adynaton* pri Aristotelu), v katerega smo se tako pripukno ujeli, je tisto, kar je

v Sloveniji celo »moč oprijeti« v kar nekaj trans-političnih (tudi trans-levih) strukturacijah sredi dane politične (celo parlamentarne) tehnologije. To so takšne inštitucije, s katerimi bomo večji del imeli opravka šele v prihodnje: na prvem mestu je tukaj DeSUS, na drugem kmečka stranka (SLS), na tretjem pa vsaj še SNS. Razumeti to »kva-dogaja« pri »izginjanju leve in desnice«, pomeni kratko malo zmoči razumeti vsaj to troje že na ravni njihove prisotnosti (tega da-so). Vendar pa te prisotnosti ne smemo skušati misliti v ločenosti in posebej, torej v njihovi parcialnosti, pač pa skupno(stno). To pomeni torej, da jih je treba misliti kot »Eno«, kot eden-anti-strankarski-blok, kot tisto trans-levo-desno (»sveta trojica« presežne anti-politike, ki nam bo šele dala vetra), skratka kot ne-več-stranko anti-politike. Če rečem konkretnije: kolikor manj je kmetov, toliko bolj pomembna utegne biti *kmečka stranka* (SLS), kolikor manj je možnosti za politiko, toliko bolj bodo *narodnjaki* (SNS) napredovali v smeri fundamentalizma in njene blokade; kolikor bolj bi bilo potrebno politično razlikovanje, toliko bolj bo nastopala cementirajoča zadeva Edine možne prihodnosti doje kot *narodnjaške Varnosti* (DeSUS). Ta slednja je – če odmislimo že doseženo in občo, celo »absolutno odrešitev« z Natom, ki nas šele začenja radikalno tepsti – seveda prihodnost upokojencev samih, ki je tisto usodno za razumevanje Slovenije (in širše) in s čemer še zmeraj ne računamo resno.

Če se vam zdi, da je ravnokar rečeno in osredotočeno okoli »prihodnosti upokojencev« nekakšen »nesmisel« ali celo »paradoks izjavljanja«, se večkratno motite. Kajti v tem primeru ne razumete ne kaj je *para* in še manj tisto, kaj je *doxa-doxein*. Ne gre tukaj za to, da menim in obenem slavim (to je približno to, kar je *doxein* v grščini in od koder se oblikuje para-doks kot izraz, ki ga še danes rabimo) to, da je DeSUS poglavitna prihodnost Slovenije. Gre »le« za to, da je to tisto dano, brutalno stanje dejstev, ki je bore malo vezano na moje mnenje in še manj odvisno od slavljenja tovrstne nevarnosti in brezizhodnosti obstoječega. Gre le za to, da obstoječe izjavljam in vas o tem tako rekoč »zgolj-obveščam«. To počnem nekako tako, kot vas obenem obveščam tudi o tem, da je Slovenija, če tega še

niste opazili, v vojni! Ja, v vojni je Slovenija! Hočem reči, da bi se kazalo vsaj začeti zavedati (ne zgolj zagovedati in zadevati z vnebovzetnim domačijskim narcisizmom, ki mu je odklenkalo), da je – kar zadeva »zunanjo politiko« – Slovenija s pomočjo »prijatelj« iz Nata že v dveh vojnah (Irak, Afganistan) in ravno tako da je – kar zadeva »notranjo politiko« – v Sloveniji najmogočnejša »stranka« (ne le po potenci) natanko DeSUS. To je tisto osrednje za kar tukaj in zdaj predvsem gre, pa naj vam je všeč ali ne. V strogem pomenu besede – in za to šele gre – Slovenija sploh ne premore političnega položaja (*lo stato, vivere politico* ... – topogledno je postala pred-moderna, pred-potopna!), pač pa kvečjemu nekakšne borne, parcialne *politics*, ki pa so lahko zadeto doje le še kot ustrezne reaktivne pod-*politics* »Evropske skupnosti« (ki pa – *a propos* – sploh ni nikakršna skupnost, pač pa sebe-globalizirajoča-Družba-družb in družbenih bitij-ovc za striženje-klanje!).

In to je bolj ali manj vse, kar je bilo ob tem nujnega povedati. Žalost in revščina tega položaja zajetega v nemožnosti, je potemtakem tisto, kar je bilo tukaj pred desetletjem ali več nazaj doje kot prihajajoči evropski raj in kar se nam je sedaj po »evro-atlantskih integracijah« udejanilo kot obljubljeni dežela. Živeti v Indiji Koromandiji pač pomeni živeti onstran kakršne koli možnosti: točno to je tisto, za kar tukaj in zdaj gre in kar je treba použiti kot grenko pilulo.

O tem, ali je to vse skupaj »dobro ali slabo« pa ne bom presežno razsojal. Kar zadeva tiste, ki skušate nakazane zadeve še bolj natančno in bolj strokovno razumeti, pa vam priporočam, da se prepustite dodatni obdelavi »političnih analitikov«. Ti vam bodo v letih, ki prihajajo, zagotovo še naprej nizali neizmerne količine strokovnih otrobov in sicer po vseh televizijskih, radijskih in siceršnjih prižnicah sodobnih medijev množičnega poneumljanja. Točno od te mantr in mantrarije družboslovnega jezikanja, je namreč odvisno vse post-moderno anti-politično gospodstvo, s katerim imate opraviti tukaj in zdaj. Podobno bo, zagotovo, vsaj še jutri in pojutrišnjem ... In tako dalje v slabo neskončnost napredovanja, razvoja in progressa družbe, družbenega in družboslovja. •

»Slovenija je postala »normalizirana«, dolgočasna, podružbljena, narodnjaška domačija – izpolnila se je želja tukajšnjih anti-političnih idiotov – in je, politično gledano, klinično mrtva.«

Ugrabitev države in kriza političnega

Bernard Brščič, intervju

V splošnem se delitev na levico in desnico nanaša na več vprašanj. Eno bolj pomembnih je, v kolikšni meri zaupati tržnemu mehanizmu in v kolikšni meri državi. Kakšen je odnos do zasebne lastnine? Kakšen je odnos do enakosti oz. neenakosti? Kakšen je odnos do svobode? Mislim, da so to temeljna filozofska vprašanja, ki ločujejo desničarje in levičarje. Začnimo s temi temeljnimi vprašanji politične filozofije, recimo z vprašanjem o enakosti.

V diskurzu o enakosti lahko govorimo o treh vrstah enakosti. Na eni strani je enakost rezultatov, ki jo zagovarjajo ortodoksni marksisti, izhajajoč iz tradicije radikalnega egalitarizma: ljudje smo v osnovi enaki in to je treba prezrcaliti tudi v polje ekonomskega. Milejši socialisti oz. levičarji, novi laburisti – če želite, zavračajo vprašanje o enakosti rezultatov. Razlog temu je, da vodi v neučinkovitost. Ta nova levica zato govori o enakosti možnosti. Slednja je pravzaprav tudi stičišče z nekaterimi desničarji, saj je ta lingo, novorek o enakosti možnosti je dopadljiv tudi njim. Sam sicer mislim, da pravi desničar ne more pristajati na enakost možnosti, temveč da je edina enakost, ki je dopustljiva za desničarja, enakost pred zakonom. V tem primeru gre za udejanjanje antičnega ideala izonomije, kar pomeni, da izhajate iz analize gospodarjenja, v kateri je ideja o socialni pravičnosti neuresničljiva.

Levičarji torej prisegajo na socialno pravičnost, pravi desničarji pa razumejo v konceptu socialne pravičnosti protislovje v izrazih. Zakaj? Zaradi tega, ker razumejo proces gospodarjenja kot spontani proces delovanja tisočih kupcev in proizvajalcev, proces interakcije, ki *ex ante* ne določa razdelitvenih vzorcev. Medtem pa levičarji izhajajo iz ideala, ki je po moji oceni sicer žlahten ideal, ideal socialne pravičnosti, ki *ex ante* opredeljuje razdelitvene vzorce. Vendar sam menim, da ideal socialne pravičnosti v tržnem sistemu preprosto ni uresničljiv, temveč da je v tržnem sistemu mogoče govoriti le o idealu postopkovne pravičnosti: to je udejanjanje enakosti pred zakonom. Iz slednjega sledi, da v tržnem procesu na koncu dneva niso vsi nagrajeni v skladu s svojimi prizadevanji in posledično tržni sistem ne more biti meritokrat-

ski sistem, kar pomeni, da ne nagrajuje v skladu s prizadevnostjo, inteligenco ali podobnim vzorcem, ampak je izrazito amoralen. Amoralen pa ne pomeni nemoralen, ampak preprosto vrednotno nevtralen: tržni mehanizem je samo mehanizem za alokacijo. Potemtakem bi desničarja opredelili kot tistega, ki zagovarja postopkovno pravičnost, medtem ko levičar zagovarja socialno pravičnost, oz. drugače rečeno, desničar zagovarja enakost pred zakonom, medtem ko levičar zagovarja enakost rezultatov ali enakost možnosti.

Prestavimo se v drugo dimenzijo političnega problema, na vprašanje svobode. Menim, da levičarji izhajajo iz pozitivnega umevanja svobode, se pravi, svobode kot *opolnomočenosti* za. Človek je svoboden takrat, ko je sposoben delovati, ko so mu odprta vrata. Koncept pozitivne svobode tako s seboj prinaša potrebne pogoje za udejanjanje svobode, tej pa so – če vzamem terminologijo Johna Rawlsa – opremljenost s primarnimi dobrinami. To pomeni, da mora imeti posameznik dostop do zdravstvenega varstva, dostop do izobraževalnih storitev, torej do vsega tistega, kar človeka opolnomoči za človeka vredno življenje. Po drugi strani bi moral sodobni desničar izhajati iz obratne definicije svobode, tj. negativne svobode, svobode razumljene kot svobode od nevmešavanja drugih, kar vključuje tako nevmešavanje države kot tudi drugih posameznikov. Če pristajate na to drugo definicijo svobode, iz tega sledi, da si lahko svoboden tudi takrat, ko si reven, materialno prikrajšan; v kolikor ta materialna prikrajšanost ni posledica zavestnega preprečevanja drugih ljudi oz. države. Ta distinkcija se mi zdi zelo povedna, distinkcija med negativno in pozitivno svobodo. Skratka zelo

»Potemtakem bi desničarja opredelili kot tistega, ki zagovarja postopkovno pravičnost, medtem ko levičar zagovarja socialno pravičnost, oz. drugače rečeno, desničar zagovarja enakost pred zakonom, medtem ko levičar zagovarja enakost rezultatov ali enakost možnosti.«

hitro ugotovimo, da obstajajo na idejni ravni zelo velike razlike med levico in desnico.

Žalibog, pa če to prezrcalimo na slovenske razmere, težko govorimo distinkcijah, ki sem jih izpostavil. Zakaj? Zaradi tega, ker prave desnice na slovenskem žal nimamo; temveč imamo zgolj različne pojavnosti socializma; imamo črni socializem (tj. krščanski socializem), rdeči socializem, vijoličasti, oranžni socializem ... Gre za variacijo na temo. Mislim, da je politični prostor v Sloveniji precej osiromašen ravno zato, ker se ne razpravlja o teh temeljnih, idejnih razlikah med levico in desnico. To je seveda tudi posledica krize političnega oz. samega razumevanja političnega na Slovenskem, kjer se politika ne razume v smislu spopada idej; v tem antičnem smislu, v smislu poskusov konkurenčnih ideologij, da bi artikulirale pojem dobrega. Sam osebno prisegam na ta antični ideal politike kot sposobnosti artikulacije skupnega dobrega. Sodobne ideologije liberalizma pa so zdrsnile v moralni in politični relativizem, v nemožnost artikuliranja skupnega dobrega in mislim, da ima to pogubne posledice. Če namreč zaradi heterogenosti pogledov in interesov ne moremo priti do nekega minimalnega skupnega imenovalca, potem je cela sfera političnega zaman in lahko govorimo o pojavnosti odprave politike. Mislim pa, da ima odprava politike pogubne posledice za družbo in vodi v družbeno fragmentacijo, v razkroj družbe.

Sam menim, da je ekonomiziranje, torej postavljanje primata ekonomiji in reduciranje vsega družbenega na ekonomsko, pogubno. Politika preprosto ima svojo dimenzijo in ekonomija ji je podrejena in je samo sredstvo za reševanje ekonomskega problema. V 20. stoletju pa smo zdrsnili v to, da je ekonomija postala primarna in politika zgolj odvisna od ekonomije. Politika se tako reducira bodisi na zadovoljevanje interesov - gre za politiko brez romantike, bodisi na urejanje javnih zadev iz vidika sodobne doktrine menedžiranja. Sam obema pojmovanjema politike in političnega ostro nasprotujem, zlasti redukciji političnega na udejanjanje interesov. Res pa je, da ob analizi slovenske stvarnosti človek zelo hitro dobi občutek, da politika ni nič drugega kot udejanjanje interesov. Kljub temu sam menim, da je izhod iz te brezupne družbene krize povezan ravno z reafirmacijo političnega, s sposobnostjo političnih skupin, da artikulirajo skupno dobro. V spopadu idej je potrebno soočiti temeljna ontološka vprašanja, ki so na koncu dneva verjetno v domeni ideologije. Tu se ne smemo slepiti, da je politika pozitivizma možna, da je torej možen diskurz zgolj o dejstvih in ne o vrednotah. Živimo v moralnem svetu, ki je vrednotno opredeljen, in precizna artikulacija vrednostnih sistemov je za politično delovanje ključna. Obžalovati je treba, da si je termin ideologija v 20. stoletju pridobil izrazito negativno konota-

»Prave desnice na slovenskem žal nimamo; temveč imamo zgolj različne pojavnosti socializma; imamo črni socializem (torej krščanski socializem), rdeči socializem, vijoličasti, oranžni socializem ... Gre za variacijo na temo. Mislim, da je politični prostor v Sloveniji precej osiromašen ravno zato, ker se ne razpravlja o teh temeljnih, idejnih razlikah med levico in desnico.«

cijo. Sam temu nasprotujem: ideologija preprosto pomeni vnos morale v razumevanje sveta, ki nas obdaja. Živimo v vrednotno neneutralnem svetu, ki zaznamuje človeka. Pravzaprav je *differentia specifica* človeka kot političnega bitja za razliko od drugih bitij ta, da je determiniran z vrednotami. Iz tega sledi, da imajo ideologije legitimno mesto v političnem diskurzu. Ključno pa je, da se znotraj političnih paradigem artikulira in loči ideološki del od neideološkega dela.

Zakaj mislite, da je prišlo do tega, da se kljub tema dvema povsem različnima ideološkima pozicijama, v političnem prostoru ne uveljavlja več teh razlik?

Preprosto zato, ker se je politika reducirala na zasledovanje osebnih interesov. V Sloveniji imamo resnično izrojeno polje političnega delovanja, ker je politika namesto k sledenju skupnega dobra usmerjena k ekstrakciji rent. V ozadju so interesne skupine, ki politiko jemljejo instrumentalno, kot pot k polnjenju žepov - in to je seveda pogubno tudi za ekonomsko učinkovitost. Bojim se, da smo pri nas vzpostavili sistem, ki ga teorija javne izbire poimenuje »ugrabitve države«, kjer določene interesne skupine zlorabljajo politični in ekonomski institucionalni ustroj države zato, da uzurpirajo ekonomske rente. Ta plenilskost, ki je usmerjena v ekstrakcijo rent, v prerazdeljevanje in ne v ustvarjanja, ima pogubne posledice, ker onemogoča podjetništvo. V Sloveniji v 20 letih samostojnosti nismo vzpostavili institucionalnega ustroja, ki bi bil usmerjen v kreacijo bogastva, ampak je usmerjen zgolj v prerazdeljevanje. To je seveda pogubno za družbo, ker povzroča stagnacijo, saj onemogoča najbolj vitalnim subjektom v družbi – to pa so podjetniki – da bi udejanjili svoje potenciale.

Po drugi strani pa je potrebno izpostaviti negativni učinek te ugrabitve države na legitimnost tržnega sistema. V sistemu tržnega gospodarstva, ki je kombiniran z liberalno demokratsko ureditvijo, ni dovolj vzpostaviti cenovni mehanizem kot alokator. Ta sistem kapitalizma – če želite - je dnevno na ple-

biscitu, v smislu preverjanja njegove legitimnosti. Če sistem ni pravičen (in tu ne mislim »pravičen« v socialnem smislu – sam sem, kot rečeno, prepričan, da je socialna pravičnost protislovje v izrazih, ampak pravičen v smislu postopkovne pravičnosti; ne torej, da imajo ljudje enake možnosti, temveč, da so pravila v družbi enaka za vse), če temu ni tako, če pravna država ne deluje, če ne deluje policija, če ne deluje tožilstvo, če na koncu dneva ne deluje sodstvo, potem so rezultati te tržne igre – ki so, roko na srce, vedno bolj ali manj neenaki – tudi nelegitimni. Ljudje potem seveda problematizirajo ta družbeno-ekonomski sistem in ga poimenujejo kot nepravičnega. In sam mislim, da je v resnici nepravičen. Problem slovenskega ekonomskega sistema je, da je nepravičen tako v socialnem smislu, česar sam ne problematiziram, ampak je nepravičen zlasti v tem postopkovnem smislu. V preteklosti je namreč prišlo do koncentracije in centralizacije kapitala, do lastninskih upravičenj, ki niso legitimirana s podjetniškim udejstvovanjem, ampak je za njih značilna kraja, kršitev pravil igre – in to ima lahko pogubne posledice za prihodnost slovenske tržne družbe oz. slovenskega kapitalizma.

Dejali ste, da je socialna pravičnost protislovje v izrazih.

Gre za uvid Friedricha Augusta von Hayeka, ki je v drugem delu svoje *Law, Legislation and Liberty* govoril o socialni pravičnosti kot prividu. Zakaj? Zaradi tega, ker če želite uporabljati koncept socialne pravičnosti – kateremu sam mimogrede ne oporekam legitimnosti, morate redefinirati tržni proces. Socialna pravičnost namreč zahteva, da je za presojo pravičnosti ključen *ex ante* definiran vzorec pravičnosti: to je lahko meritokratski pogled, če recimo rečete, da si človek zasluži človeka vredno plačo, ki je normativna, etična kategorija. Poudariti moram, da temu sam ne oporekam, ker bi bil sicer v nasprotju s svojim moralnim razmišljanjem: mislim namreč, da je tudi tomistični pogled ustrezen in da etične sodbe imajo mesto v ekonomiji.

»Sam menim, da je ekonomiziranje, torej postavljanje primata ekonomiji in reduciranje vsega družbenega na ekonomsko, pogubno. Politika preprosto ima svojo dimenzijo in ekonomija ji je podrejena in je samo sredstvo za reševanje ekonomskega problema. V 20. stoletju pa smo zdrsnili v to, da je ekonomija postala primarna in politika zgolj odvisna od ekonomije.«

Vprašanje pa je, ali je ta etični normativ, recimo pravične plače, v tržnem sistemu dosegljiv. Problem nastane, ker če izhajate iz socialne pravičnosti, potem morate vnaprej določiti, kakšni so razdelitveni vzorci. Ko pa enkrat to naredite, posežete v fazo razdelitve; ko pa posežete v fazo razdelitve, hkrati posežete v fazo proizvodnje in s tem uničite epistemične zmožnosti trga. Eden največjih izzivov gospodarjenja je namreč negotovost: zaradi časovne dimenzije preprosto ne vemo, kakšna bo prihodnost, vse se spreminja, spreminjajo se tehnologije, spreminjajo se preference. Če *ex ante* določite razdelitvene vzorce, s tem spodkopavate sam tržni mehanizem.

Zato je v mojem premisleku socialna pravičnost možna le v centralno planskem sistemu. V njem se *ex ante* razreši ekonomski problem, zaradi česar ni negotovosti ali pa je negotovost reducirana na tveganje, in tako se lahko vnaprej določijo posamezni razdelitveni deleži v skladu z neko predstavo socialne pravičnosti. Izhajam torej iz tega, da je socialna pravičnost možna samo v socializmu: v tem smislu je socializem – kar je iz mojih ust morda nekoliko protislovno – meritokratski sistem. Če so zasluge na začetku pravilno opredeljene in jih potem dosežete, je socializem meritokratski sistem. Težava pri vsem skupaj je, da s tem, ko udejanjate ta meritokratski sistem, praktično spodkopavate cel proces gospodarjenja in povzročate neučinkovitost. Na koncu dneva imate lahko večjo pravičnost, ki je običajno povezana z večjo enakostjo, ampak to za ceno, da je družbeni kolač bistveno manjši. Lahko torej udejanjate ideal enakosti, vendar za ceno revščine. Temeljni problem je torej v tem, da je enakost sicer lahko nek ideal, vendar se bojim, da je doseganje tega normativnega ideala enakosti povezano z enakostjo v revščini. Če pa želite maksimirati spečen kolač na koncu dneva, morate pristati na socialno nepravičen sistem, na spontane prerazdelitvene vzorce.

Pri vsem skupaj pa je ključno, da je izpolnjena postopkovna pravičnost. Brez tega je kakršenkoli sistem popolnoma nelegitimen. Če namreč pra-

vila niso enaka za vse: če gremo recimo teči na sto metrov in nekatere ustrelimo v koleno, druge mogoče celo v glavo, in nato od njih zahtevamo tek, je to seveda daleč od pravičnosti. Tak sistem, ki je postopkovno nepravičen in hkrati seveda tudi socialno nepravičen, je tudi neučinkovit sistem. Če to apliciram na slovenske razmere, smo mi v najslabšem izmed vseh možnih svetov, kjer nimamo ne socialne ne postopkovne pravičnosti.

V tem kontekstu bi bila opcija celo pot v socialno pravičnost, pot nazaj v socializem: težava je v tem, da poti nazaj v socializem na liberalno demokratiški način po mojem ni možno udejanjiti. Še vsak socialistični projekt se je prej ali slej končal v totalitarnem zdrsu, ker ljudje preprosto nismo taki, kot od nas zahteva socializem: smo grdi, umazani, zli. Smo pohlepna bitja. Težava socializma je v tem, da je glede na zahtevano obnašanje posameznikov izredno krhek sistem. Temelji namreč na podmeni angelske nravi človeka in že nekaj pohlepnih posameznikov je dovolj, da povzročijo hudo entropijo v sistemu. Preprosto se zdi, da je glede na človeško nrav, glede na to, da je človek pohlepno bitje ali vsaj znaten del človeštva pohlepen, bolje imeti robusten sistem, ki izhaja iz te realistične predpostavke pohlepa oz. zasledovanja samointeresa in da ne oblikujemo nekih utopičnih idealov socializma, če je to proti človeški nravi.

Opcija bi seveda bila spremeniti ljudi: v zgodovini so bili tej poskusi izvedeni s pojavnostjo *Homo Sovieticus*, čeprav ta *Homo Sovieticus* v resnici nikoli ni res zaživel. Problem je v tem, da tudi če bi politiki uspelo preoblikovati recimo devetdeset odstotkov ljudi v *Homo Sovieticuse*, je že tista preostala desetina dovolj, da popolnoma iznakazi socializem. Socialistične skupnosti tako na družbeni ravni ne morejo delovati, ker so utopične. To pa ne pomeni, da je socialistični projekt kot tak brezupen. Na mikroekonomski ravni, v smislu spontanega organiziranja ljudi, ki verjamejo v določene socialistične ideale, ki so dobri in želijo to dobro udejanjati, ne da bi s tem posiljevali druge ljudi, sam opažam, da obstaja cela vrsta institucionalnih

»V Sloveniji v 20 letih samostojnosti nismo vzpostavili institucionalnega ustroja, ki bi bil usmerjen v kreacijo bogastva, ampak je usmerjen zgolj v preraždeljevanje. To je seveda pogubno za družbo, ker povzroča stagnacijo, saj onemogoča najbolj vitalnim subjektom v družbi – to pa so podjetniki – da bi udejanili svoje potenciale.«

zmožnosti ustanavljanja institucij kot so zadruga, kooperative ali komune. Lep primer so naprimer izraelski kibuci, ki zagotavljajo preživetje socialističnih idej. Sam osebno nikoli nisem trdil, da je socialistična ideja sama po sebi slaba; lahko je zelo hvalevredna, če ne temelji na totalitarni prisili, če temelji na spontanosti, na ugotovitvi udeležencev, da želijo udejanjat boljši svet ter da s tem svojim videnjem izboljševanja sveta ne posiljujejo drugih. Organizirajo lahko recimo kibuce ali zadruge in konkurirajo kapitalističnemu produkcijskemu načinu. Bojim pa se, da socializem za večino ljudi ni dober sistem, zaradi tega, ker smo daleč od angelske nravi.

Če se vrnemo k aktualnemu stanju: »ugrabitve države« je običajno značilna predvsem za države v tranziciji. Kako pa v drugih državah, drugod po svetu deluje ta opozicija levica-desnica?

Res je to v največji meri tranzicijski fenomen, čeprav bi o pojavnosti ugrabitve države lahko govorili tudi v nekaterih razvitih, industrijskih državah. Ni torej unikum tranzicijskih držav; res pa je, da so najbolj akutni primeri ugrabitve države značilni za ta prehod. Zakaj? Zaradi tega, ker je v tranziciji prišlo do potrebe po vzpostavitvi institucij države *de novo*: tranzicija ne pomeni evolucije prejšnjega sistema, ampak je radikalen rez, ki je izredno pomemben tudi iz vidika državožnanstva: gre za vprašanje vzpostavitve institucij pravne države. Ko se te institucije vzpostavljajo na novo, je lahko pogubno, če interesne skupine, katerim delujoča pravna država ne ustreza, postanejo ekonomsko tako močne, da svojo ekonomsko moč transponirajo v polje političnega in prek političnih vzvodov preprečujejo vzpostavitev pravne države. Povedne so izkušnje Ruske federacije, kjer je vzpostavljen sistem oligarhičnega kapitalizma, ker je zlasti v

obdobju Borisa Jelcina prišlo do tipične ugrabitve države. Tako imenovana *semija* oz. družina, Jelcin in njegova kriminalna združba, je praktično v celoti ugrabila državo in za desetletja onemogočila razvoj ruskega gospodarstva.

Sam sicer vidim podobnosti med Slovenijo in Rusko federacijo v drugačnih konstelacijah. Kar družita dva sistema, je odsotnost delovanja pravne države, zelo šibke institucije parlamentarne demokracije (ki je bolj ali manj navidezna, ne substantivna, ampak zgolj bolj postopkovna), v ozadju so zelo močni kapitalski interesi, ki so izrazito nelegitimni in pogosto tudi nelegalni, svoje preživetje pa si želijo zagotoviti s tem, da vplivajo na nedelovanje pravne države. Videnja določenih ekonomistov, ki so na začetku tranzicije izhajali iz podmene, da se bo po koncu procesa prvotne akumulacije pojavila relevantna politična konstituenca, ki bo zagovarjala vzpostavitev pravne države, se preprosto niso uresničila. Tako v Sloveniji kot v Ruski federaciji smo priča nedelovanju pravne države, zaradi tega, ker te novo komponirane elite, tj. *nouveaux-riches* niso zainteresirani za delovanje pravne države, in to kljub temu, da bi na prvi pogled morda lahko črpali velike dobrobiti iz naslova delujoče pravne države. Zavedati se morate, da nekdo, ki ni podjetnik, ampak je – če se nekoliko politično nekorektno izrazim – lopov, lopov čez noč težko postane podjetnik in torej je popolnoma logično, da se zavzema za ohranjanje *statusa quo*. Eden največjih primanjkljajev tranzicije je ravno šibki podjetniški sloj. Sam sem prepričan, da je glavni igralec tržnega gospodarstva podjetnik; tisti, ki nosi tveganje, ki se je sposoben soočiti z negotovostjo, ki je nosilec novih idej, ki je rušilec obstoječega in kreator novega. Če ta sloj ni dovolj močen, se družba znajde v stagnantnem stanju. Ko sam ugotavljam – in ni treba biti ravno prerok, da vidiš, da je v Sloveniji

»Živimo v moralnem svetu, ki je vrednotno opredeljen, in precizna artikulacija vrednostnih sistemov je za politično delovanje ključna. Obžalovati je treba, da si je termin ideologija v 20. stoletju pridobil izrazito negativno konotacijo.«

resnično prišlo do ugrabitve države s strani določenih interesnih skupin - ima to za prihodnost izrazito mrakobne posledice.

Če strnem vašo misel: delitev na levico in desnico je teoretično konsistentna, de facto pa ne deluje.

Ne deluje, seveda ne, enostavno zaradi tega, ker imamo na Slovenskem razmeroma izrojen politični prostor, kjer se politično reducira na zasledovanje interesov in so idejna vprašanja izrazito v ozadju. Roko na srce, to je pojav, za katerim trpijo tudi zahodne demokracije. Res pa je, da ta idejna vprašanja vsakih nekaj desetletji vzniknejo na plano; ko se pojavijo res radikalni družbeni prelomi, družbene krize. Mislim, da je ravno čas zdajšnje krize, ki jo živimo, ena takšna priložnost za reafirmacijo političnega v smislu naslavljanja pravih vprašanj. V tem smislu bi se bilo potrebno prizadevati ne samo za uveljavljanja desnice - kot sem rekel, sam največji problem vidim v neobstoju prave desnice na slovenskem - ampak tudi levece. Na slovenskem nimamo samo problema krize desnice, ampak tudi problem krize levece. Človek bi si ravno tako želel nekega intelektualnega izziva levece, v smislu idejne svežine: oz. niti ne nujno idejne svežine, lahko se tudi vrnemo k tradiciji socialne demokracije, ki bi jo neki avtentični nosilci politične misli predstavljali - gre venomer za nek zanimiv intelektualni izziv. Težava, ki jo vidim na levi, je, da trenutno ne vidim avtentične levece. V resnici imamo katastrofalno situacijo, saj nimamo ne prave levece ne prave desnice, ampak le pojavnost plenilske logike, v kateri večina uporablja politično retoriko z namenom pljenja. Tu so pod kožo politiki vsi enaki.

Sam z velikim nezadovoljstvom in obžalovanjem spremljam ta razvoj, to neidealistično umevanje politike. Lahko sem v tem svojem videnju naiven, lahko gre za neko atavistično zagledanost v antiko, ampak mislim, da za prihodnost politike potrebujemo temeljni uvid, da je politika nadaljevanje

morale z drugimi sredstvi. Temeljno vprašanje se mi zdi, zakaj v modernosti izkušamo politizacijo morale, namesto da bi šli v obratni smeri, v smeri moralizacije politike. Ključen izziv je vrnitev k temu predmachievellističnemu idealu, kjer je politična filozofija vpeta v moralno filozofijo. Tragedija 20. stoletja - in to velja tako za politično filozofijo kot tudi za ekonomijo in tudi za pravo - je preprosto ta pozitivistični presekok oz. izločitev morale iz družbenega diskurza. Sam menim, da ima moralna ključna vloga, ne le za afirmacijo političnega, ampak tudi ekonomskega. Politično prihodnost moramo osnovati na nekem moralnem videnju, na sposobnosti tega, da so posamezniki (in v nekem abstraktnem smislu tudi družba) sposobni razlikovati dobro od zlega. Pozitivistična revolucija v 19. in 20. stoletju zanika to vlogo morale in pomeni redukcijo političnega na dejstva, na zasledovanje interesov.

Če je to prava anamneza, moram reči, da se bojim za prihodnost človeštva; preprosto zato, ker ta politika brez romantike ne deluje, ker gre zgolj za proces ekstrakcije rent. In kam to vodi? V resnici, če želimo odstraniti pljenje, moramo odstraniti ekonomske rente. Odstranitev ekonomskih rent pa pomeni popolno privatizacijo in zaničanje političnega. Sam v to sicer ne verjamem; mislim, da to ni prava pot, pot v popolno ekonomiziranje družbenega. Ne oporekam seveda veliki vlogi, ki jo ima ekonomija, vendar ta ne more biti totalitarna. Obstajajo dimenzije človekovega delovanja, ki so onstran ekonomskega, in si zaslužijo reafirmacijo, moralizacijo: moralizacijo, ne v slabšalnem, temveč pozitivnem smislu. Žal grejo procesi na globalni ravni v drugo smer, v smer, da postaja politika res zgolj igra moči, igra interesov. Ta ideal modernizma, ki ga lahko zasledimo bodisi pri Machiavelliju bodisi pri Hobbesu, se, žalibog, zelo udejanja. •

intervjuvala: Marijana Koren

Vabimo vas k pisanju za jesensko številko
Razpotij, v kateri bo osrednja tema »Družine«

več na www.dhg.si/revija

Možnosti analogije, analogija možnosti

Piotr Wciślik

Analogije so verjetno neizogibne. Kar same se ponujajo. V poljske medije je pred kratkim priletela novica, da analitiki ameriškega State Departamenta pozorno analizirajo tudi poljski model prehoda k demokraciji. Poljsko javno mnenje ni skrivalo občutka ponosa, ki pa se zaenkrat ni odrazil v povečanju angažmaja zunanjega ministrstva, ki bi presegalo običajne nasvete turistom. In vendar je kar nekaj držav, ki bi jim Poljska lahko svetovala. Recimo Erdoganovi Turčiji zaradi njene prozahodne orientacije in tesne povezanosti med islamom in modernizirajočo se vojaško elito v javni sferi.

Na pozitivno vlogo vojske v demokratični transformaciji se sklicujejo tudi Portugalci. Pa Španija in države Latinske Amerike. Tudi Iran išče način, da bi postal inspiracija za arabske revolucionarje, le da to počne v nekoliko drugačnem ključu: Mahmud Ahmadinežad se glede tega obnaša kot nekdanji prvi sekretar KP Češkoslovaške Antonín Novotný, ki je v času odjuge, ki je sledila Stalinovi smrti, trdil, da je v državi že prišlo do prenove in so nadaljnje spremembe nepotrebne, saj se je češkoslovaška partija v montiranem procesu znebila Rudolfa Slánskega, ki je bil stalinist.

Analogije so torej res neizogibne – toda vzgibi, ki jim dajejo smisel, so lahko različni. Prevladuje paternalistični vzgib: Egipt naj se uči iz naših uspehov. V primeru analogije s poljskim letom 1989 je tu seveda na delu predpostavka, da je bilo zadnjih dvajset let uspešnih. Tu me ne zanima celotna debata o tem vprašanju, niti je ne bom povzemal. Pač pa bi predlagal majhen miselni eksperiment. Obrnimo vprašanje in se namesto tega, »kaj se lahko Egipt nauči od nas?«, raje vprašajmo, ali bi leta 1989 mi lahko bili Egipčani?

Ko analogijo tako obrnemo, se nam zastavi vprašanje *kairosa* prehodnega obdobja. Vprašanje politično-intelektualnega vzdušja, ki spremlja dejanja, ki vzpostavljajo demokracijo, in na katerega se navezujejo upanja in bojzani tako akterjev sprememb kot tudi angažiranih opazovalcev. Od tega, kakšen je *kairos*, je odvisno naše razumevanje dilem, pred katerimi stoji mlada demokracija.

Poljsko leta 1989 in Egipt leta 2011 vsekakor povezuje prikazen *homeinizacije*. Tedaj je mnogo liberalnih glasov opozarjalo, da utegne rojevajoča se poljska demokracija postati žrtev masovnega verskega fundamentalizma, kakor se je zgodilo po iranski revoluciji leta 1979. Zanimivo je, da mnogi komentatorji, ki so na Poljskem na začetku devet-

desetih let videli grožnjo klerikalne države, še vedno niso dobili distance do svojih črnih prerokb in z vso zaskrbljenostjo isti termin uporabljajo v zvezi z arabskimi revolucijami. Klerikalna država, nacionalizem, populizem, nerealna pričakovanja ljudi, razvajenih od dolgoletnega življenja v paternalistični diktaturi (znamenita metafora *homo sovieticus*!). Za temi krilaticami so bile skrite glavne bojzani, ki so spremljale poljsko tranzicijo. Po mnenju nekaterih predstavljajo grožnjo še danes. Demokratično preobrazbo pa sta spremljala tudi upanje in navdušenje. Za Poljake in ostale vzhodne Evropejce je bilo temu upanju ime »vrnitev v Evropo«. Srednja Evropa se je »vračala v Evropo« ne glede na to, ali je šlo za vrnitev k sistemu človekovih pravic, družbene pravičnosti, vladavine prava in parlamentarne demokracije. Na Zahodu je imelo navdušenje še eno obličje. Leta 1990 je o tem povsem točno pisal Slavoj Žižek, ki je tedaj veljal še za prišleka izza železne zaves:

»Zakaj je Zahod tako zelo navdušen nad nedavnimi dogodki v Vzhodni Evropi? Odgovor se zdi jasen: zahodni pogled je fasciniran nad ponovnim odkritjem demokracije [re-invention of democracy]. Kot da bi bila demokracija, ki na Zahodu, izgubljena v birokratski rutini in komercializiranih volilnih kampanjah, kaže naraščajoče znake razkroja in krize, v Vzhodni Evropi ponovno odkrita v vsej svoji svežini. Funkcija te očaranosti je povsem ideološka: Zahod v Vzhodni Evropi išče svoje izgubljene korenine, pristno doživetje 'demokratične invencije'. Vzhodna Evropa z drugimi besedami za Zahod izpolnjuje vlogo Ideala Jaza: položaja, s katerega se Zahod vidi v naklonjeni, idealizirani formi, kot vreden ljubezni. Pravi predmet očaranosti Zahoda je torej pogled, in sicer na videz naiven pogled, s katerim Vzhodna Evropa gleda na Zahod, fascinirana z njegovo demokracijo.«¹

1 Slavoj Žižek: »Eastern Europe's Republics of Gilead«, *New Left Review* 1/183 (1990), str. 50.

Gdansk, 1980

Foto: T. Michalak (Wikipedia)

Danes so se vloge zamenjale. Žižek kot kulturni filozof govori v imenu zahodnega pogleda, enako pa lahko rečemo tudi za nas, vzhodne Evropejce. S perspektive dvajsetih let ni izključeno, da smo z zrcaljenjem pogleda Zahoda, s katerim smo »znani in preverjeni« evropski model obdarili z ideološkim hrepenenjem po normalnosti, prispevali k preložitvi krize tega modela za 20 let. Mar Žižkov opis političnega položaja v Evropi ne ustreza današnjim časom? Ali naše sedanje zadovoljstvo s tem, da so Arabci postali zreli za civilizirane politične rešitve, ne bo imelo podobnega učinka prelaganja na poznejši čas? Ali nismo prav tam kot leta 1989, le da na drugi strani ogledala?

V bistvu *kairos* prehodnega obdobja v sebi skriva dve alternativni dilemi, med katerima obstaja nezogibno nasprotje. Kombinacija ideološkega entuzijazma in hipoteze o nevarnosti *homeinizacije* se izraža v dilemi med stabilnostjo in fanatizmom. Tovrstna zastavitev problema vodi v nastanek takih demokratičnih institucij, ki puščajo le malo prosto-

ra za državljansko iniciativo in družbeno kontrolo nad delovanjem političnih elit. Predvsem elit starega režima, ki veljajo za spretnejše pri vladanju od voditeljev uporov.

Težava je v tem, da nam vprašanje »stabilnost ali fanatizem« prikriva drugo vprašanje: eksperimentirati ali ne eksperimentirati, ki je pravzaprav arendtovski vprašanje o možnosti novega začenja. Leta 1989 je na Poljskem obstajala možnost, da bi *Solidarnost* postala demokratična institucija, kakršne še nikjer in nikoli ni bilo. *Solidarnost* je obetala, da bo družba postala subjekt s tem, da bo ureditev institucionalne politike imela svoje korenine v civilni družbi, političnih programov pa ne bo vsiljevala zgolj volilna ponudba, temveč se bodo oblikovali tudi od spodaj s sodelovanjem družbenih organizacij, kakršne so sindikati ali lokalna društva. Kljub nekaterim poskusom v začetnih fazah tranzicije se *Solidarnost* ni prerodila v tej obliki, saj je v kontekstu dezintegracije post-solidarnostnega političnega tabora zmanjka-

Foto: Mona (Wikipedia)

Kairo, 2011

lo tako politične volje kot vizije, da bi se odnosi med parlamentarnimi predstavniki, lokalnimi občanskimi odbori in reformiranim sindikatom ustrezno preoblikovali. Toda pomembno vlogo je odigral tudi sam kairis prehodne dobe: po eni strani je strah pred »homeinizacijo« – ne glede na njegovo utemeljenost – brzdal začetno vnetost za odpiranje političnega prostora navadnim državljanom; po drugi pa se jezik »vrnitve v Evropo« in »preverjenih modelov« ni preveč dobro ujemal z rešitvami, ki so bolj spominjale na Mehiko ali Indijo.

Katero pot bodo izbrale arabske revolucije? Verjetno je, da se bo v Egiptu, Tuniziji in Libiji ideološki entuziazem Zahoda zrcalil z določeno mero skepticizma, in to je dobra novica, če bo to ustrezalo preureditvi svetovne ureditve. Skepticizem arabskih revolucionarjev do zahodnih modelov je verjeten ne le zaradi dosedanje svete vneme, s katero se je Zahod trudil za »stabilizacijo« Bližnjega vzhoda. Zahod je danes namreč tudi Italija, dežela *bunga bunga*, katere voditelj gleda na Gadafijev dvor kot na pozitiven zgled. Zahod sta tudi Angela Merkel in David Cameron in njuna odvrnitev od politike multikulturalizma. Zahod je tudi Grčija in diskurz, ki napredek v gospodarskem razvoju povezuje zgolj z odstranjevanjem pregrad za pretok kapitala, odgovornost za negativne učinke teh politik pa vedno nosijo le posamezne družbe, znotraj njih pa njihov najrevnejši del. In nazadnje je Zahod tudi ameriška zvezna država Wisconsin in omejevanje delavskih pravic v imenu boja z gospodarsko krizo. V Wisconsinu se hočejo zdaj javni uslužbenci zgledovati po Egipčanih in ne obratno.

Toda hkrati je bil – ne le v primeru Poljske, ampak tudi v številnih drugih vzhodnoevropskih državah – dolgi pohod v Nato in EU tisti dejavnik, ki je ohranjal minimalni politični konsenz. Kvečjemu je šlo za vprašanje o »pozi«, v kateri se bomo integrirali: na kolenih, skrčeni ali z vzdignjeno glavo? Glede samega cilja nikoli ni bilo resnih pomislekov. Arabci nimajo Evrope, ne le v smislu Marshallovega načrta, temveč tudi v smislu analogne arabske organizacije, ki bi lahko z integracijo določala horizont konsenza.

Toda nikjer ni rečeno, da bi moralo to nujno pripeljati k večji verjetnosti scenarija »homeinizacije«. Že veliko govora je bilo o tem, da že zdaj arabski protestniki niso niti pretirano islamistični niti proti-izraelski. To pa še ni vse. Baje je na izbruh praške pomladi in kasnejše opozicije vplivalo tudi

dejstvo, da je češkoslovaška državna televizija nenehno poročala o gibanju za obrambo človekovih pravic v ZDA in o študentskih protestih maja leta 1968 kot dokaz za »krizo imperializma«. Teza o krizi imperializma se ni ravno najbolje prijela, ideja človekovih pravic pa vsekakor. Ko danes arabski svet opazuje, kako Ahmadinežad, zapozneli Novotný, kompromitira model islamske države, in kako Gadafi, zapozneli Jaruzelski, kompromitira model postopne modernizacije diktature, verjetno ne bo naklonjen nobeni od teh rešitev.

Od leta 1968 do danes so mediji postali temeljni dejavnik revolucij. Danes razpravljamo o revoluciji facebooka in twitterja. Internet je nedvomno odigral pomembno vlogo v vzniku neodvisnega obtoka misli in idej, analognega podtalnemu *samizdat* založništvu v časih komunistične diktature v vzhodni Evropi, za angažirane opazovalce pa je bilo ganljivo brati poročila s trga Tahir. Toda, paradoksalno, gutenbergovske, včasih pa tudi predgutenbergovske tehnologije so imele eno prednost pred internetom: niso imele osrednjega stikala, s katerim bi jih bilo mogoče izključiti.

Poleg tega twitterjeva revolucija ustvarja prej zvezde – simbole odpora – kot pa vodje gibanja. Vael Gonim je oseba, s katero se je mogoče čustveno identificirati, vendar – kolikor mi je znano – doslej ni pokazal posebnega talenta niti za programsko artikulacijo niti za oblikovanje instrumentov za nastanek še drugačnih oblik kolektivnega delovanja, kot so demonstracije. Arabska revolucija pa zdaj potrebuje prav organizatorje, ki bodo tega sposobni, nujno potrebujejo od spodaj zgrajeno družbeno gibanje, kakršna je bila poljska *Solidarnost*. Morda se bo tak človek našel v vrstah Muslimanske bratovščine, morda v množici demonstrantov, morda v sindikatih, ki so, spomnimo se, odločilno prispevali k strmoglavljenju diktatur v Tuniziji in Egiptu. Čeprav v tem primeru ne smemo pozabiti, kaj se zgodi, ko organizacija, ki je bila ustanovljena za obrambo interesov delavcev, začne voditi državo ... Konec koncev je modrovanje s pomočjo analogij neke vrste hevrstični model: njegov namen je postavljanje vprašanj, ne pa dajanje odgovorov. Egipčevsko vprašanje je vprašanje o možnostih in mejah iznajdljivosti demokracije. Ko smo bili leta 1989 Egipčani, nismo hoteli, da bi nas primerjali z Indijo in Mehiko. Mogoče pa se bomo ob tej priložnosti česa naučili?♦

prevedel Mladen Pavičić

Nauk arabskih revolucij in njihov vpliv na evropsko politiko: izzivi prihodnosti

José Reis Santos

Nedavni dogodki v arabskem svetu so spodbudili zanimiva razmišljanja o vlogi strank v trenutnem političnem prostoru, predvsem kar se tiče Evrope. Vitalnost in energija teh revolucij, njihova široka ljudska podpora, njihov napredni diskurz ter neinstitucionalna oblika organiziranja so presenetile vse. Istočasno smo lahko opazovali praktične posledice novih družbenih medijev, kot sta facebook in twitter, ki so odločilno vplivali na organizacijo in uspeh protestnih gibanj.

Tovrstne izvenstrankarske oblike družbenih gibanj same po sebi niso nekaj novega. Spomnimo se samo na portugalsko demokratično tranzicijo v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja ali na številne revolucije, ki so se zvrstile po letu 1989, če omenimo le nekaj primerov. V portugalskem primeru kot tudi drugod je proces sprejemanja nove ustave pripeljal do institucionalizacije številnih individualnih in kolektivnih akterjev, ki so v procesu demokratične tranzicije ustanovili politične stranke ali so se jim pridružili. Ta trend, ki ga je kasneje sankcionirala nova demokratična ustava, je politično participacijo omejil izključno na politične stranke. Ta rešitev je sicer omogočila politično stabilnost, vendar je hkrati povzročila odtujitev tistih alternativnih oblik aktivne politične udeležbe, ki so ostale izven strankarskih okvirov. Istočasno so novonastale strankarske elite pograbile priložnosti, ki jih je ponujal »novi sistem«. V tej novi politični konfiguraciji je glavna skrb večine večjih strank postala, kako ubraniti nedavno osvojeni državni aparat in kako upravljati s širokimi klientelističnimi mrežami, tesno povezanimi z vmesnimi sloji strankarskih aparatov. Z vzpostavitvijo in utrditvijo strankarskega sistema je vzniknila nova administrativna elita, ki je stranke iz institucij, ki so predstavljale določene socialne interese, spremenila v institucije, ki predstavljajo svoj lastni interes. To je bil splošen trend evropske politike.

Na žalost je takšen »strankokratski« razvoj političnega sistema v zahodnih demokracijah pripeljal do vse večje odtujenosti državljanov od strankarskih aktivnosti. Zato so danes politične stranke nezmožne notranje regeneracije: ne samo, da ne uspejo pridobiti novih članov in simpatizerjev, ampak so tudi nesposobne promovirati kakršnokoli učinkovito in zanimivo notranjo debato in v ničemer ne spodbujajo notranjega participativnega demokratičnega modela. Nedavni dogodki v arabskem

svetu, ki so se že začeli širiti v Evropo (pomislimo na Islandijo), bi nam morali služiti kot priložnost, da ponovno premislimo trenutno stanje naših demokratičnih načinov organizacije, še posebej glede vloge *mainstream* političnih strank in *statusa quo*, ki ga pomagajo ohranяти.

Treba pa je poudariti, da nam je evropska civilna družba, ki se organizira okoli novih družbenih gibanj izven strankarske sfere, odprla novo perspektivo glede tega problema. Očitno je, da so Evropejci z vsakim dnevom politično in akademsko bolj izobraženi, da imajo več izkušenj ter vedno večjo željo po udeležbi v življenju svojih *polisov*. Cela vrsta javnih politik (predvsem na področju izobraževanja) in možnost, da potujejo in širijo obzorja znotraj evropskih meja, mladim danes omogoča, da imamo mnogo večje možnosti za osebni kulturni razvoj in smo bolj opremljeni z informacijskimi in izobraževalnimi vzvodi kot naši starši. Zato nas ne sme presenetiti, da Evropejci razvijajo kompleksnejši analitični okvir kot nekoč in ko ga apliciramo na politiko, prinaša drugačno, zahtevnejšo držo do politikov in njihove vloge v družbi. Tu lahko opazimo zanimiv paradoks: ravno stranke, ki so vodile vladne politike, so omogočile nastanek pogojev za dostop do teh novih priložnosti, ki so pripeljale do vidnega napredka evropske družbe. Vendar pa se podobne izboljšave niso zgodile znotraj samih političnih strank, ki so ohranile svoje arhaične strukture, svoj zastarel *modus operandi* in pokroviteljske in klientelistične navade. Čeprav družbena gibanja sama po sebi torej niso nov fenomen, so nam današnje pristne politične vstaje pokazale praktični rezultat nove »poststrankarske politične kulture«, ki je visoko tehnološko in kulturno razvita in jo zaznamujejo nova komunikacijska ter organizacijska orodja, ki so nam danes na voljo (npr. facebook). Značilnosti teh novih političnih kultur imajo podoben pomen, kot ga

je za krščanski svet imela reformacija. Navadni državljani lahko danes, tako kot v 16. stoletju, sodelujejo in imajo neposreden stik s politiko, brez potrebe po vmesnih institucijah. Tako kot za časa reformacije, ko je izginila potreba po institucionalizirani Cerкви v odnosu med vernikom in Bogom, sodobna komunikacijska orodja danes odpravljajo potrebo po institucionaliziranih strankah v odnosu med navadnimi državljani in politiko. Zato bi sodobni politični sistem moral upoštevati »novo poststrankarsko politično kulturo«, če želi še naprej odsevati potrebe državljanov.

Naj poudarim, da ne verjamem, da smo pripravljene postaviti pod vprašaj vlogo strank v sodobnih političnih sistemih, vendar menim, da je potrebno ponovno premisliti – iz progresivnega stališča – o njihovem hegemoničnem položaju v politični organiziranosti naše družbe in jih cepiti z novo, pristno vitalnostjo ter demokratično energijo, še posebej zato, ker so ravno ekstremne in ksenofobne desne stranke tiste, ki se jim je uspelo okoristiti s trenutnim nezaupanjem ljudi v (evropske) politične sisteme in so organizirale močan protinapad na Evropsko unijo.

Z vidika te izjemno pomembne diskusije bo zanimivo spremljati najnovejše dogodke, povezane z ustavodajnimi procesi v arabskem svetu v času, ko se tam ustanovljajo novi demokratični sistemi. Vse to postaja vedno bolj pomembno, kajti živimo v zgodovinskem trenutku, ko arabski svet končno vstopa v demokratično 21. stoletje, medtem ko se

Evropa vrača v »temni srednji vek« 10. stoletja. Vse to nas mora navdati s posebno resnostjo pri graditvi učinkovite in konsistentne politične alternative neonacionalizmu in postfašističnim politikam, enako pa velja tudi za predloge, ki jih ponuja trenutna evropska progresivna družba.

Tudi ko podajamo takšna neobvezna premišljevanja, imamo zato vendarle določeno odgovornost. Se lahko česa naučimo od Arabcev, tako kot v srednjem veku, ko so nam njihove rešitve pomagale »civilizirati« takrat še barbarsko Evropo? Lahko pričakujemo kakršenkoli relevanten vpliv arabskih dogodkov na način, kako deluje politika na naši strani mediteranske luže? Kako lahko levo usmerjene napredne sile stabilno vključijo državljane v vsakodnevne politične aktivnosti ter jih ponovno pritegnejo k sodelovanju v situaciji, ko vlada splošen dvom ter nezaupanje v socialistične in socialno-demokratske stranke in ko novi obrazci družbene organizacije izključujejo posredništvo v odnosu med državljani in politiko? In kar je najpomembnejše: trenutno se soočamo z močnimi in široko razširjenimi desničarskimi gibanji, ki izkoriščajo strah pred (gospodarsko) negotovostjo z namenom, da bi vzpostavili nazadnjaški diskurz. Kako lahko ponovno pokažemo, da je cilj, ki bi ga morale zasledovati sodobne družbe ta, da se pri skrbi svoboda in dostojanstvo našim državljanom in da to lahko dosežejo napredne politične sile.♦

prevedel: Miha Pompe

Od ogorčenosti k neposredni demokraciji

Juan Luis Simal

Madrid, 29. maj 2011

V tednu pred občinskimi in regionalnimi volitvami 22. maja so se v mestih po vsej Španiji zgodili mirni protesti, ki so se razširili tudi izven meja države. Združili so na tisoče ljudi in se nadaljujejo še danes. Poimenovali so jih s številnimi imeni, na podlagi platform, ki so te proteste promovirale, socialnih omrežij in tiska. Tako lahko zasledimo različna imena: Democracia Real Ya (Prava demokracija takoj), gibanje 15-M (po 15. maju, ko so se zbrali prvi protestniki), Indignados (Ogorčeni), #spanishrevolution, acampadasol (tabor Sol, poimenovan po osrednjem madridskem trgu Puerta del Sol), tomalaplaza (zavzemi trg), nonosvamos (ne bomo se premaknili), yeswecamp ... Gre za horizontalno organizirano gibanje državljanov, ki predstavljajo izključno sebe in so se med seboj združili brez povezovanja s političnimi strankami ali sindikati, da bi protestirali in razpravljali proti političnemu razredu, za katerega menijo, da jih ne zastopa več.

Gre za horizontalno organizirano gibanje državljanov, ki predstavljajo izključno sebe in so se med seboj združili brez povezovanja s političnimi strankami ali sindikati, da bi protestirali in razpravljali proti političnemu razredu, za katerega menijo, da jih ne zastopa več. Zadnje javnomnenjske raziskave so pokazale, da Španci dojemajo svoje politike kot tretji največji problem v državi (takoj za brezposelnostjo in gospodarsko krizo). Med ljudstvom se je razširilo mnenje, da se politični razred bolj posveča obrambi strankarskih interesov kot reševanju problemov državljanov, kar se kaže v zmeraj pogostejših korupcijskih škandalih.

Vse se je začelo v nedeljo, 15. maja, z manifestacijami po vseh večjih španskih mestih, ki jih je sklicala neodvisna, na novo oblikovana platforma *Democracia Real Ya*. Pod sloganom »Nismo blago v rokah politikov in bankirjev« so se protestniki postavili proti vladnim ukrepom proti finančni krizi. V Madridu se je skupina mladih privržencev gibanja odločila ostati na osrednjem trgu Puerta del Sol, vendar jih je že naslednjo noč odstranila policija. Povsem spontano se je 17. maja na trgu zbralo večje število posameznikov, ki so se odločili tam prebiti noč. Tudi v drugih mestih so se pojavili podobni »tabori« in število privržencev je v naslednjih dneh eksponentno naraščalo, kar gre pripisati hitrosti širjenja informacij med posamezniki in preko socialnih omrežij. Na zborovanjih, ki se jih je udeležilo na tisoče ljudi iz vseh družbenih razredov, ni bilo izobešenih zastav ali političnih simbolov. Med zbranimi ni bilo voditelja in tiskovni predstavniki, ki so odgovarjali na vprašanja medijev, so se med seboj redno izmenjevali. Tabor na trgu Puerta del Sol je postal simbol mobilizacije;

utaborjeni protestniki so improvizirali in iznašli učinkovit način skupščinskega organiziranja, tabor pa se je prelevil v samozadostno naselje, ki je lahko obstalo zaradi anonimnih donacij sosedov. Protestniki so z odprtimi rokami sprejemali hrano in ostale potrebščine, denarni prispevki so bili zavrjeni. Tako na madridskem kot na ostalih trgih po državi so potekala številna zborovanja, na katerih je imel besedo vsak, zbrani pa so sprejemali odločitve o naslednjih korakih, pripravljali manifeste in sporočila za javnost. Gibanje je obsojalo izgubo legitimnosti demokracije in zahtevalo regeneracijo politike.

Gibanja ne moremo razumeti, če ne poznamo resnih ekonomskih razmer, ki so prizadele španske državljanke: stopnja brezposelnosti, ki presega 20 odstotkov in se med mladimi povzpne celo na 40 odstotkov; negotove delovne razmere, v katerih so se znašli številni delavci; previsoke cene stanovanj, ki so posledica t. i. nepremičninskega mehurčka itd. Vse naštetje je v velikem nasprotju z državno pomočjo, namenjeno bankam, ki družinam in malim podjetnikom še zmeraj nočejo odobriti kreditov. Velika podjetja imajo še vedno dobiček, a kljub temu načrtujejo zmanjševanje delovne sile, obenem pa svojim vodilnim izplačujejo milijonske zneske, kot se je zgodilo v primeru Telefonice (španska multinacionalka, op. prev.). Poleg tega je socialistična vlada pod pritiskom trga in Evropske unije sprejela stroge ukrepe, ki vključujejo zvišanje starostne dobe za upokojitve ter znižanje pokojnin in plač delavcev v javni upravi. Vse to se je dogajalo sredi ekstremnega populizma politikov (ki prav gotovo lahko pronica tudi v družbo), ki uživajo v privilegijih – tako kot v ostalih evropskih

državah – kot so visoke plače, doživljenjske rente ali davčne olajšave.

Kljub vsemu se na protestih slišijo predvsem zahteve političnega značaja, ki stremijo k vzpostavitvi bolj pravičnega in participativnega demokratičnega sistema. Ena glavnih zahtev je reforma volilne zakonodaje v smer večje proporcionalnosti, tako da bi ne več favorizirala prevlade dveh največjih strank, Španske socialistične delavske stranke (*Partido Socialista Obrero Español, PSOE*) in Ljudske stranke (*Partido Popular, PP*). Poleg tega protestniki zahtevajo odstop strankarskih kandidatov, ki so vpleteni v korupcijske škandale.

Na dan volilnega molka in volitev je gibanje dokončno izzvalo sistem, ko je volilna komisija prepovedala manifestacije. *Indignados* niso priznali odločitve komisije z utemeljitvijo, da je temeljna ustavna pravica do zborovanja pomembnejša od kateregakoli drugega argumenta. Kljub temu so se odločili, da od takrat dalje ne bodo več sklicevali zasedanj ali političnih manifestacij, saj niso hoteli izzvati intervencije policije. Do te nazadnje ni prišlo, kljub kritikam konservativnih medijev in PP, ki so socialistično vlado obtoževali, da tolerira manifestacije. Gibanje je 21. in 22. maj razglasilo za dneva kolektivne refleksije (V Španiji je volilni molk znan kot »dan refleksije«, op. prev.). Minila sta v prazničnem vzdušju, temu pa je prisostvovala

lo na tisoče ljudi, ki so se zbrali v praktično vseh španskih mestih. Po volitvah, na katerih je Ljudska stranka z veliko večino zmagala nad Socialisti (z opaznim uspehom številnih manjših in srednje velikih strank ter velikim številom praznih glasovnic), se je gibanje odločilo nadaljevati z manifestacijami na ulicah, z namenom, da bi po mestih in četrtih razširili model neposredne demokracije, ki so ga v prakso uvedli teden pred tem. Ravno danes, v nedeljo 29. maja, dan po zborovanjih v mestnih četrtih in predmestnih občinah, se bo na trgu Sol odločalo o tem, v kakšni smeri se bo gibanje nadaljevalo. Odločanje zaznamuje petkova odstranitev protestnikov s trga *Plaça de Catalunya* v Barceloni, ki jo je izvedla katalonska vlada in se pri tem sklicevala na nejasne argumente glede čistote in varnosti. Policija se je nad mirne protestnike spravila s silo, kar pa je imelo ravno nasprotni učinek, saj se je število protestnikov še povečalo in ponovno zasedlo trg.

Tradicionalni politični akterji in konservativni tisk so se na proteste od vsega začetka odzvali z nerazumevanjem, manipulacijo in celo s paranojo. Desni politiki so proteste videli kot iniciativo skrajne levice oziroma zaroto socialistične vlade, da bi preprečila zmago Ljudske stranke na volitvah. Skrajno desničarski novinar César Vidal je protestnikom pripisal celo povezavo z baskovsko tero-

ristično organizacijo ETA. Konservativni dnevnik *La Razón* je na svoji naslovnici 20. maja zatrjeval, da je cilj gibanja *Indignados* razglasitev tretje republike. Predsednica madridske regije Esperanza Aguirre (PP) pa se je pritoževala nad tem, da protestniki taborijo na trgu Sol, kjer je stavba, v kateri domuje regionalna vlada, in ne pred palačo Moncloa, ki je sedež centralne vlade. Niso mogli razumeti, zakaj ljudje ne protestirajo proti socialistični vladi, temveč proti samemu sistemu. Po mnenju konservativnih medijev so protestniki tako rekoč bojkotirali demokracijo. Po drugi strani pa so progresivni mediji z gibanjem simpatizirali, prav tako so zanj pokazale razumevanje PSOE in druge levičarske stranke, kot na primer *Izquierda Unida* (Združena levica), ki je gibanje podprla; a vendar ni pokazala zadostne samokritike, ki jo je gibanje pričakovalo od nje.

Pojavilo se je tudi vprašanje, ali je gibanje 15-M nadaljevanje uporov v arabskem svetu. Med obema dogodkoma je kar nekaj podobnosti, ki se kažejo predvsem v načinu delovanja: uporaba socialnih omrežij za organizacijo protestov in ponoven prevzem ulic kot prostora, primarno namenjenega protestom in predvsem javni razpravi. Toda medtem ko so protestniki v arabskem svetu zahtevali demokracijo, ki bi nadomestila diktatorske režime, v Španiji zahtevajo demokratizacijo demokracije.

Poleg tega ni v Španiji nihče postavil na kocko svojega življenja, kot se je to zgodilo v arabskih državah. Seveda se protesti proti političnim ukrepom zoper finančno krizo v Evropi niso začeli v Španiji, temveč že pred tem v Grčiji in na Portugalskem. K temu lahko prištejemo tudi islandski referendum, na katerem so zavrnili pogoje za odobritev mednarodnega posojila po zlomu islandskih bank. Španski protestniki so islandski primer večkrat navajali (in ga idealizirali) kot dober primer demokratičnega ukrepanja proti krizi.

Enostavno se je posmehovati gibanju 15-M in pri tem namigovati na njegov nejasen, utopičen in prehodni značaj. A vendar se tisti, ki to počnejo, težko izognejo vtisu, da ne razumejo ali nočejo razumeti, za kaj pri tem gibanju dejansko gre in kje so razlogi za njegovo privlačnost in uspešnost. Od takšnega gibanja ne moremo zahtevati, da bo v slabih dveh tednih pripravilo reformni program, še zlasti zato, ker mora ta vznikniti iz javnih skupščin, za katere je znano, da potrebujejo veliko časa za sprejemanje odločitev. Vendar pa sistem, ki se ima za demokratičnega, ne bi smel preslišati zahtev po bolj participativni demokraciji ter po pravičnejšem in bolj etičnem družbeno-ekonomskem sistemu.♦

prevedla: Maja Vrčon

TUKAJ BI LAHKO BIL VAŠ OGLAS.

**Razpotja ne morejo izhajati brez finančne podpore,
saj lahko le tako ostanejo brezplačna in s tem
dosegljiva najširšemu krogu bralcev.**

**Vabimo vas, da se tudi sami odločite
za sponzorstvo ali donacijo reviji
na račun
SI56 0475 0000 1549 723, NKBM**

Razmišljanja o revoluciji v Španiji

Luka Lisjak Gabrijelčič

V trenutku, ko pišem te vrstice, protestniki v Madridu izpraznjujejo svoj improvizirani tabor na trgu Puerta del Sol. Po dolgi razpravi so se odločili, da zapustijo trg, ki so ga pred slabim mesecem samoiniciativno zasedli prek mobilizacije s pomočjo interneta in socialnih omrežij. Gibanje, ki so ga z demonstracijo vzpostavili, pa se s tem ni končalo: nadaljevalo se bo, pravijo, z »organskim delom« v mestnih četrtih, predmestjih, debatnih krožkih in grassroots organizacijah. Zelo verjetno je, da bo ta sklep sprožil podobne odločitve tudi v drugih španskih mestih, v katerih so v teh dneh potekali protesti.

Način, kako se je tako imenovana španska revolucija končala, dodatno priča o njeni edinstvenosti. Že o egiptovski revoluciji so navdušeni opazovalci govorili kot o »epohalni spremembi«. Ravno kot zgodovinar se tovrstnim pojmom raje izogibam. A vendar: španski protesti nas soočajo z nekaterimi novostmi, ki so tolikšnega pomena, da nas silijo, da o njih razmišljamo skozi širšo perspektivo daljnosežnih zgodovinskih sprememb.

EVROPSKI TAHRIR?

Mladina se je zbrala na ulicah in trgih zaradi vse bolj nevzdržne gospodarske situacije, pomanjkanja delovnih mest ter nesposobnosti ali nepripravljenosti politične elite, da bi se resno in verodostojno lotila reševanja teh problemov. Nič novega. Tudi način mobilizacije nas ne bi smel presenečati: to, da se množične komunikacijske tehnologije, ki so se doživele razmah v zadnjem desetletju, uporabljajo za koordiniranje širših skupinskih akcij, je bržkone samoumevno.

Zanimivo je troje.

Prvič, da je spodbuda za proteste prišla iz arabskega sveta. Po stoletjih enosmernega transferja idej, ki je potekal skoraj izključno iz Zahoda na Bližnji vzhod, se je trend obrnil: nemara prvič od srednjega veka se je zgodilo, da so ideje in prakse, ki so vzniknile na Bližnjem vzhodu, vplivale na ravnanje Evropejcev. Številni, tudi inteligentni opazovalci, so v tem videli nekakšen simptom »z-ahoda Zahoda«, ki je prenehal biti center sveta. Sam raje razmišljam v drugačnih kategorijah: prej bi bil pripravljen reči, da je to znanilec decentralizirane prihodnosti sodobnega sveta, kjer se bodo ideje in prakse rojevale na različnih geografskih področjih, ne da bi se katero od njih smelo upravičeno imeti za center globalizacijskih procesov. Ti so in bodo bržčas tudi v prihodnosti potekali v tesni medsebojni prepletenosti. »Fenomen Tahrir« navsezadnje ni nič avtohtono arabskega, ampak je tudi sam,

tako po vsebini kot po formi, globoko povezan z recepcijo zahodnih idej.

V zahodni zgodovini – tako politični zgodovini kot socialni zgodovini ter zgodovini mentalitet in idej – takšno »potovanje idej in zamisli«, ki se rodijo v enem geografskem kontekstu, nato potujejo drugam in se nazadnje v spremenjeni obliki vrnejo na izvorno mesto, ni nič nenavadnega: pravzaprav je značilno za celotno zgodovino zahodne civilizacije v najširšem pomenu besede. Zdaj se je ta »ping pong« razširil na celoten svet. To ni nov fenomen. Že kar nekaj časa ga poznamo pod imenom globalizacija. In čeprav o njem neprestano govorimo, nas njegove praktične posledice vsakič znova presenečajo.

POLITIČNI KORAK

Drugič, da je protest, ki je nastal v glavnem iz nezadovoljstva nad *socialnimi* razmerami, artikularil *politične* zahteve. Protestniki niso zasedli trgov, da bi od svoje politične elite zahtevali službe in socialne ugodnosti, za katere dobro vedo, da niso na dosegu roke, temveč so plod dolgoročnih politik. Zahtevali so predvsem možnost aktivnega sodelovanja pri oblikovanju teh politik. Še več: razpravljali so o konkretnih zakonskih, ustavnih in institucionalnih spremembah, ki bi povečali možnost državljske participacije v političnem procesu in razbili monopol centraliziranih in birokratiziranih strank v političnem odločanju (na udaru sta bili predvsem dve največji stranki, ki sta si v osrednji Španiji – ne pa tudi na periferijah, kjer je politična pluralnost neprimerljivo večja¹ – udobno razdelili vzvode politične moči). Za cel mesec se je *Puerta del Sol* spremenila v prostor javne razprave, kjer se je poleg žgočega vprašanja delovne in davčne zakonodaje debatiralo predvsem o temah, kot so volilni sistem, protikorupcijska zakonodaja ter reforma sodnega sistema, ki bi zagotovila dejansko neodvisnost sodne veje oblasti. Skratka, same

teme, o katerih demagoški politiki in populistični sindikalisti vehementno zatrjujejo, da »ljudi ne zanimajo«, ker da so »izrazito politična« in kot taka »odvrtačo razpravo od resničnih težav ljudi«, ki so kajpak izključno socialne in ekonomske narave. To nas privede k tretji, ključni značilnosti španskih protestov, v katerem se po mojem skriva njihov zgodovinski pomen.

JEZA IN INDIGNACIJA

Začnimo pri imenu. Ime *indignados*, ki se je prijel protestnikov, smo v slovenščino prevajali na različne načine: kot jezni, besni, ogorčeni, razkačeni ... Noben od teh prevodov ni točen, nekateri pa so povsem napačni. Krivda ni zgolj na strani prevajalcev, ampak tudi našega jezika, ki ustreznega pojma ne premore. Ker jezik, zlasti kar se tiče besedišča, ni abstrakten sistem pravil in znakov, ampak proizvod večstoletnega doprinosa številnih generacij, to priča predvsem o naši kulturni tradiciji in njenem pomanjkanju politične in javne razsežnosti. Pogosto se namreč dogaja, da slovenščina (in z njo njeni govornici) etične kategorije, ki so po svojem izvoru politične in občestvene narave, reducira v moralne kategorije, ki so stvar zasebnosti.

Indignacija ni – tako kot bes ali razkačenost – eskalacija ali podzvrst jeze. Indignacija izvorno pomeni zavračanje ali odpor do nečesa, kar je nedostojno (*in-dignus*) oziroma nevredno človeka in njegovega dostojanstva. Temu se še najbolj približa slovenska beseda ogorčenost, ki pa implicira razburjenje ali jezo. Medtem ko je v slovenski besedi (tako v njeni etimologiji kot v sodobnem pomenu) poudarek na čustveni *reakciji* nad nečem, kar se dojema kot nesprejemljivo, je v romanskih jezikih poudarek na *objektu* te reakcije. Ta distinkcija postane še toliko bolj očitna pri prevodu naslova knjige, ki je postala ena ključnih intelektualnih referenc španskih protestnikov. Mislim seveda na manifest Stéphan Hessela *Indignez-vous!*, ki so ga v slovenščino povsem napačno prevedli kot *Razjezite se!* Nemara je za zgrešen naslov krivo porazno poznavanje krščanske in nasploh religiozne tradicije med slovenskimi izobraženci. Vsakdo, ki je seznanjen s katoliškim naukom, namreč dobro pozna razliko med *jezo*, ki je eden od sedmih naglavnih grehov,

in *indignacijo*, ki je, kot je opozarjal španski filozof Unamuno, reakcija, ki se zahteva od kristjana vpričo grešnosti sveta ter krivice, ki se na njem godi sočloveku.

Lahko bi celo rekli, da tako po krščanskem kot stoičnem pojmovanju indignacija in jeza stojita na nasprotnih bregovih: jeza je zmotna reakcija na fenomene, ki zahtevajo indignacijo. Katoliški katekizem na primer uči, da jeza, tako kot vsi naglavni grehi, pelje v začarani krog, ki ne razreši težav, ampak povzroča vedno novo trpljenje in človeka oddaljuje od Boga in sočloveka. Ali povedano drugače, krščanstvo je dva tisoč let pred Georgeom Lucasom vedelo, kar v *Vojni zvezd* mlademu Luku Skywalkerju položi na srce modrec Yoda: »Jeza vodi k sovraštvu, sovraštvo pa na temno stran ...«

KONEC JAKOBINSKE PARADIGME

Na trgu *Puerta del Sol* pa bi zaman iskali jezo množico. Ravno nasprotno: vse tisto, kar povezuje s paradigmo revolucionarne jeze – kričanje, skandiranje itd. – je bilo skoraj povsem odsotno iz protestne scenografije. Ljudje trga niso zasedli, da bi se združili v besno revolucionarno množico, ki bi naskakovala realne ali simbolne sedeže moči, temveč zato, da bi trg odprli v forum javne razprave in s tem opozorili na manko participativnega elementa v španski demokraciji.

Najboljša primerjava z madridskim majem 2011 je seveda pariški maj 1968, predvsem kot konstitutivnega trenutka določene generacijske izkušnje. Vendar se je dinamika pariškega maja še vedno odvijala znotraj paradigme, ki jo je vzpostavila francoska revolucija in ki so ji od tedaj sledile vse ostale vstaje in revolucije v Evropi, tako »buržoazne« kot »proletarske«, tako uspešne kot neuspešne. Ta, imenujmo jo »jakobinska« paradigma, je predpostavljala homogenizacijo posameznikov v revolucionarno množico, ki se je razglasila za »ljudstvo«, torej bodisi manifestacijo volje suverene nacije bodisi avantgardno predstavnico celotnega političnega telesa oziroma družbe. Z enotnim (četudi včasih diferenciranim) programom je nato skušala izvesti voluntaristični naskok na središče moči z namenom, da bi prevzela oblast in jo nato iz centra kapilarno izvajala po celotni državi.

1 Samo za primerjavo: medtem, ko se je v obeh kastiljskih pokrajinah (Kastilja-Leon in Kastilja-La Mancha) v regionalni parlament uspelo prebiti samo dvema strankama, lahko na katalonski politični sceni naštejemo 8 pomembnih strank, v Aragoniji 6, v Baskiji 9, v Navarri 10, na Balearskih otokih pa kar 13. Medtem ko sta na zadnjih lokalnih volitvah dve največji stranki v Madridu skupaj zbrali 78% vseh glasov, v južni Kastilji pa kar 86%, je ta odstotek v Baskiji znašal 55%, v Kataloniji 52%, v Navarri pa le 44%.

Poenostavljam? Seveda. A le s poenostavljenim modelom lahko pravilno ocenimo razsežnost spremembe, ki smo ji priča. Že samo ime revolucija, kot ga poznamo danes, izvira iz francoske revolucije. Postavila je okvire, ki so določali naše predstave in obzorja. Zato je sam pojem »revolucija« za dogodke v Španiji neprimeren: tega se zavedajo tudi njihovi akterji, o čemer priča neverjetna pluralnost besed, s katerimi so skušali zaobjeti in osmisliti to, kar počnejo.

Pojem »revolucija« so prav gotovo uporabljali z namenom, da bi poudarili simbolno razsežnost svoje akcije: da ne gre le za navaden protest, temveč za odločen performativni poseg v politični prostor, s katerim hočejo prestrukturirati sam način, kako ta prostor deluje in odpreti povsem nove potenciale, ki jih je sedanja ureditev onemogočala.

NADZOROVANA DEMOKRACIJA

Mislím, da zahteve protestnikov po realni demokraciji ne moremo razumeti, ne da bi vzeli v ozir specifične španskega političnega sistema. Njegovo ogrodje je bilo postavljeno konec sedemdesetih let prejšnjega stoletja v času tranzicije, ki je deželo popeljala iz diktature v demokracijo. To nam pomaga razumeti številne avtoritarne in nedemokratske elemente v španski ureditvi, proti katerim protestirajo *indignados*. Španska tranzicija se je namreč začela, podobno kot desetletje kasneje v Čilu, z notranjo evolucijo avtoritarne diktature in ne – kot na primer v nekaterih vzhodnoevropskih deželah ali v sodobnem Egiptu – z demokratično revolucijo. Reformistični elementi frankističnega režima so v svoj projekt postopne demokratizacije kmalu vključili tudi opozicijske skupine, ki so skupaj sestavile ustavo, ki je omogočala spravo med »obema Španijama«, ki sta se borili v državljanski vojni 1936-1939, in mirno sobivanje raznorodnih političnih, razrednih, regionalnih in nacionalnih interesov. Parlamentarni režim z osebnimi svobodščinami je bil tako pravzaprav rezultat zgodovinskega kompromisa, ki je omogočil nekakšno stanje permanentnega premirja med različnimi svetovnimi nazori in ideologijami. Med »očetí ustave« je bilo le malo pristnih demokratov, torej ljudi z demokratično osebno zgodovino, ki bi zagovarjali

demokracijo zaradi nje same in ne zgolj kot edinega kompromisa, ki bi omogočal stabilno transformacijo države po diktatorjevi smrti.²

Španska ustavna ureditev zato še vedno vključuje mnogo elementov, ki kažejo na to, da so očetje ustave razmišljali v kategorijah »nadzorovane demokracije«, torej sistema, v katerem bi inštitucije, ki niso bile podvržene demokratičnemu nadzoru in so bile tesno povezane z diktaturo (predvsem kralj in vojska), skrbele za »pravilen« potek tranzicije. Dejansko pa je v osemdesetih letih Španija doživela izjemno hitro družbeno transformacijo, zaradi katere so že tedaj te rešitve postale zastarele in jih je politična praksa povozila. Kljub temu pa so ostale v ustavni ureditvi kot priča ne-demokratskih izvorov španske demokracije (najbolj očitni primer je seveda monarhija, katere anahronizem še toliko bolj bode v oči, če pomislimo, da so se bili Španci že leta 1931 odločili za republiko in da je do restavracije monarhije prišlo šele novembra 1975, tri leta pred sprejemom demokratične ustave).

Že prva faza tranzicije je preseгла model »nadzorovane demokracije« in dejansko pripeljala do nekakšne »poliarhije«, torej sistema, v katerem je oblast decentralizirano porazdeljena med številne konkurenčne skupine. Ta sistem je zelo hitro privedel do visoke stopnje politične stabilnosti, trpel pa je – in v marsikaterem pogledu trpi še danes – za pomanjkanjem demokratične participacije državljanov. Domislica, ki jo je Voltaire izrekel glede angleškega parlamentarizma, namreč da se je »svoboda rodila iz boja med tirani«, morda nikjer v sodobni Evropi ne velja tako zelo, kot v Španiji. Številne skupine, med katerimi je razpršena oblast v Španiji, se namreč v svojem okolju vedejo kot mali tirani. To velja tako za stranke in velike gospodarske in finančne inštitucije, kot za sindikate (številni tuji opazovalci so spregledali dejstvo, da je med *indignadosi* ob proti-strankarski retoriki prisoten tudi izrazit anti-sindikalni diskurz) in lokalne oblasti.

Da je stabilnost španskega političnega sistema šla na račun demokratičnega nadzora oblasti s strani državljanov, je očitno že, če pomislimo, da je v 35. letih španske demokracije le trikrat prišlo do spremembe stranke na oblasti. Če pogledamo na

2 Med sedmimi člani ustavne komisije, ki je med letoma 1977 in 1978 sestavila besedilo današnje španske ustave, so bili štirje pripadniki prejšnjega režima (od tega dva visoka funkcionarja frankistične strankarske strukture in dva ne-ideološka tehnokrata iz državnega aparata) in en komunist. Le socialist Gregorio Peces-Barba in katalonski nacionalist Miquel Roca sta imela za seboj brezhibno demokratično zgodovino.

regionalno raven, se nam odprejo skoraj neverjetni prizori enostrankarske vladavine: v Andaluziji je Socialistična stranka neprekinjeno na oblasti že 33 let, v sosednji deželi Kastilji-La Mancha 29 let, v Baskiji so konservativni nacionalisti neprekinjeno vladali 28 let, Navarri že 27 let vlada konservativna regionalistična Zveza navarskega ljudstva, Kastilji-Leon pa 25. leto predseduje Ljudska stranka. Podobno sliko dobimo tudi na občinski ravni: Barcelona je bila 32 let neprekinjeno v rokah socialistov, Madridu že 20 let vladajo konservativci, Bilbao pa 32 let baskovski nacionalisti. Ta dolgoletna koncentracija oblasti v rokah posameznih strank se včasih odseva tudi v osebnih rekordih: Extremaduri je tako celih 25 let predsedoval socialist Juan Carlos Rodríguez Ibarra, Katalonijo je 23 let vodil nacionalist Jordi Pujol, mestu Valencia pa 21. leto načeluje avtoritativna konservativna županja Rita Barberà.

REALNA DEMOKRACIJA

Ta kalejdoskop številčk služi kot prikaz dejstva, ki ga nepoznavalec španskih razmer pogosto težko zapopade: španska država dejansko deluje kot integrirana mreža političnih monopolov. Zato ni čudno, da so se protesti *indignadosov* zgodili prav pred lokalnimi volitvami: trenutek, ki naj bi bil praznik demokracije, v realnosti prinaša le legitimacijo obstoječih avtokratskih struktur, edina alternativa, ki se ponuja na horizontu možnosti, pa je zamenjava ene zaprte klientelistične mreže z drugo. Nobena od teh klientelističnih mrež pa nima najmanjšega interesa, da bi spremenila pravila igre, modernizirala zastarel politični ustroj, ki je nastal konec 70. let v popolnoma drugačnem kontekstu, odprla politični prostor državljanom in omogočila večjo demokratično odgovornost političnih akterjev.³

Simptomatično je, da se v španskem političnem in novinarskem žargonu ozemlju, ki mu tradicionalno vlada določena stranka, reče *fevd*, strankarskim veljakom, ki obvladujejo politični proces znotraj stranke, pa *baroni* ... Politični proces je v Španiji, z nekaterimi izjemami,⁴ povsem odtrgan od življenjskega sveta državljanov. Demokracija je omejena na madridski parlament, kjer se srečujejo mnogovrstni interesi, podobno kot so se v srednjeveškem angleškem parlamentu srečevali baroni, ki so nato v svojih fevdih vladali z enako neusmiljenostjo, s katero so se v parlamentu upirali kraljevi avtokraciji. Podobno velja za atensko *polis*, kjer so državljani na *agori* skozi svobodno razpravo sprejemali politične odločitve, doma, za zaprtimi zidovi svojega *oikosa*, pa so nemoteno gospodovali nad svojimi sužnji, otroki in ženami.

Zahtev po *realni demokraciji* ni mogoče razumeti izven tega konteksta. Pri nas so nekateri levičarski komentatorji to zahtevo interpretirali kot zavračanje demokratičnega sistema kot kulise in njegovo nadomestitev z nekakšno utopijo neposredne demokracije. Pri tem niso razumeli, da razmišljanje v kategorijah utopije spada v jakobinsko paradigmo, ki jo španski protesti presegajo. Tu ne gre za izgradnjo psihotično koherentnega alternativnega programa, čigar neuresničljivost bi ga bodisi za večno ohranjala v čistosti sanjskega sveta bodisi spremenila v nočno moro totalitarnega projekta. *Indignadosi* ne zavračajo demokratičnega sistema, temveč ga hočejo nadgraditi v smer večje državljanske participacije. Proti nadutosti in nesposobnosti političnih elit zahtevajo več *politike* in proti okostenelosti demokratičnega sistema zahtevajo več *demokracije*. To pomeni več argumentirane razprave, več politične odgovornosti, več referendumov in več decentraliziranega odločanja na lokalni

3 Ko beremo zahteve protestnikov, nam razlogi za njihovo ogorčenje postanejo bolj jasni: uvedba inštituta referendumov, prepoved opravljanja pridobitnih dejavnosti za poslance, javnost državnih izdatkov, financ političnih strank ter premoženja državnih funkcionarjev, možnost preferenčnega glasu na lokalnih in državnih volitvah, demilitarizacija državne policije (guardia civil), neodvisnost ustavnega sodišča. Skratka, gre za ureditve, ki so v večini evropskih držav nekaj povsem običajnega.

4 Mislim, da je Katalonija s svojo razvejano mrežo civilnodruženih organizacij taka izjema. Čeprav je tudi sama podvržena političnim monopolom, so ti omejeni z vsakodnevno aktivno državljsko participacijo, ki se kaže tako v večji notranji demokraciji nekaterih velikih strank, kot na izvenstrankarski politični sceni, tako v mestih kot na podeželju. Zato ima protestno gibanje v Barceloni precej drugačne konotacije kot v Madridu. Zato je tudi politični potencial barcelonskih protestov je neizmerno manjši, nevarnost, da se sprevržejo v nasilje, pa večja: politično aktivna mladina, ki ima – za razliko od Madrida – številne druge kanale za participacijo, je namreč precej skeptična od takšne oblike protesta, zato med barcelonskimi »ogorčenimi« vse bolj prevladuje nevarna kombinacija politično brezbrizne mladine in skrajnih levičarskih skupin. Obenem pa večja ideološka diferenciacija povzroča neprestane notranje spore, ki v Madridu niso bili tako akutni. Poleg tega utegne pregovorna brutalnost katalonske regionalne policije sprožiti nasilno reakcijo radikalizirane množice.

Foto: Aloio/flickr

ravni. Niso, tako kot anarhisti, proti oblasti, temveč zahtevajo njeno razpršitev na večje število političnih akterjev. Za razliko od populistov, pri katerih je anti-elitistični diskurz povezan z infantilnim zavračanjem politične odgovornosti, *indignadosi* od politikov zahtevajo, naj se do državljanov ne vedejo kot do nezrelih otrok, temveč naj jim zaupajo kot zrelim akterjem, ki so sposobni in voljni sprejeti svoj delež politične odgovornosti.

IZZIVI PRIHODNOSTI

Čas bo pokazal, koliko je protestno gibanje španskih »ogorčenih« dejansko zgrajeno na resnični želji po participaciji in pripravljenosti prevzeti odgovornost zanj. Odločitev o samo-razpustitvi tabora na trgu Puerta del Sol, je prav gotovo korak v pravo smer. Na to je že pred tedni pozival mladi barcelonski blogger Nacho Corredor: »Zdaj je čas za prostovoljno razpustitev javnega prostora,« je zapisal. »Čas je za decentralizacijo in promocijo politične razprave v mestnih četrtih, na univerzah in na internetu. Čas je, da odpremo kanale dialoga med predstavniki *indignadosov* in inštitucijami.« To je dejansko edina pot, ki lahko vodi k uspehu. V vsakem primeru pa bo gibanje, ki se je začelo 15. maja, ostalo kot konstitutivna izkušnja celotne generacije. Odprla bo nov horizont upanja in nov imaginarij. Če je bila do sedaj beseda demokra-

cija pogosto bodisi prazna fraza bodisi sarkastični pojem za cinično kritiko slabosti političnega sistema, bo sedaj postal konkretni ideal, h kateremu teži politično delovanje. Z drugimi besedami: gibanje 15-M bo postal rojstni list generacije, ki je vzela obljubo demokracije zares in se je pripravljena angažirati za njeno aktualizacijo.

O tem, kaj to konkretno pomeni, bo gotovo še mnogo razprave. Vsekakor pa nam španski dogodki kažejo, da si med mladimi generacijami po vsej Evropi vse bolj utira pot prepričanje, ki ga je pred meseci odlično povzel mladi slovenski intelektualec:

»Demokracija ni, kot je v imaginariju mnogih, nekakšno stanje premirja med različnimi svetovnimi nazori ali ideologijami. Priznati ji moramo njeno substancialnost. Da bi lahko delovala, mora demokracija razbiti logiko svetovnih nazorov: da bi lahko zares imeli svobodo govora, morajo besede imeti težo in razmislek za seboj – tu ni prostora za skandirajoče lajanje; da bi država lahko delovala v dobro vseh, jo morajo voditi pametni, ponižni in negrabežljivi ljudje, ne pa partijski lizuni in gobeždači; da bodo vladajoči primerni svoji odgovornosti, morajo ljudje biti budni, trezni, striktni in morajo v njej sodelovati. Vendar je demokracija krhka deklina. Najprej jo moramo ljubiti, da bi nam lahko pomagala.« ♦

Zadeva Bildu

Jernej Letnar Černič

Razmerja moči v španskem javnem prostoru so ena od najbolj zapletenih na evropskem kontinentu. Baskija že več stoletij sodi med trne v petah konservativnih zagovornikov pojma o »enotnem« španskem narodu in državi. Če sta v prejšnjih desetletjih general Franco in njegova falanga podjarmili baskovski in katalonski narod in ga neuspešno poskušali asimilirati, pa baskovski in katalonski narod po padcu fašističnega režima uživata večino manjšinskih in človekovih pravic. Vendar si je baskovski narod vselej želel oziroma še želi nekaj več – samostojnost in neodvisnost. Ker pa je vsaj najbolj radikalen del baskovske družbe – levičarski nacionalisti – zelo radikalen in trmoglav, so se vsi poskusi za osamosvojitve baskovskega naroda končali v nepotrebnih terorističnih napadih militarističnega krila prepovedane politične stranke Batasuna (po baskovsko: Enotnost), ki so povzročili na stotine žrtev med civilnim prebivalstvom. Na drugi strani pa sta si glavni španski politični stranki (PSOE – Španska socialistična stranka, in Ljudska stranka – Partido Popular) v zadnjem desetletju prizadevali izločiti baskovske politične stranke iz španskega političnega življenja, da bi razširili politični vpliv v baskovskem prostoru.

Nekakšna obsedenost španskega osrednjega prostora z baskovskim vprašanjem izhaja tudi iz pozornosti, ki mu ga posvečajo španski časniki, televizijske in radijske postaje, in spletne strani. Ta medijski prostor je nesorazmeren z velikostjo baskovske avtonomne regije in številom njenega prebivalstva. Še več, nesorazmernost izhaja tudi iz majhnega prostora, ki ga vodilni španski mediji posvečajo drugim regijam, ki so po velikosti primerljive z Baskijo. Zato se zunanjemu opazovalcu vzbuja občutek, da je za tem medijskim poročanjem nekaj bolj zapletenega oziroma globljega. Iz tega izhaja, da imajo večinske in najbolj vplivne interesne skupine nekakšno korist, da se o baskovskem vprašanju neprestano poroča, saj pri tem dve največji politični stranki kujeta politični kapital in pridobivata nove glasove, tako da njuni predstavniki neprestano nasprotujejo začetku mirovnega procesa z najbolj radikalnimi levičarskimi skupinami v baskovski družbi. Zdi se tudi, da bo vsaj politična stranka PP, kot naslednica totalitarne Francovega režima poskusila na vse moči preprečiti, da se vse politične skupine v baskovski družbi vključi v politični proces.

Španski notranji državni organi so že pred nekaj leti prepovedali delovanje politične stranke *Batasuna* in list kandidatov *Etxeberria* in *Herritarren Zerrenda* (Državljska listina), ker naj bi bile neposredno povezane z delovanjem militaristične skupine ETA, s čimer bi njihovo delovanje in sodelovanje v političnem procesu ogrožalo nacionalno varnost. Enake zadeve so se ponovile pred letošnjimi lokalnimi volitvami, ko so španski no-

tranji organi prepovedali delovanje stranke *Sortu* (Ustvariti) in volilno listo *Bildu* (Združevanje), ker naj bi bili obe neposredno prepovedani z vodstvom ETE. Slednje pa so avtoritativno zanikali kandidati volilne skupine *Bildu*, ki še vedno zatrjujejo, da niso niti neposredno niti posredno povezani s skupino ETA. V ta namen so morali vsi kandidati na volilni listi *Bildu* podpisati izjavo in priseči, da niso imeli niti najmanjše povezave z ETO. Vodstvo volilne liste *Bildu* pa je tudi samo preiskalo zgodovinsko biografijo svojih kandidatov, da bi zagotovili, da na listo ne pade niti senca dvoma, da so povezani s skupino ETA.

Tako v zadevi *Sortu* kot v zadevi *Bildu* so se kandidati oziroma vodstvo politične stranke in volilne liste pritožili na špansko Vrhovno sodišče, ki je v obeh primerih zavrnilo pritožbi in potrdilo odločitev španskih notranjih organov. Špansko vrhovno sodišče je tako 2. maja drugič v zadnjem mesecu prepovedalo politično stranko – tokrat listo kandidatov – *Bildu*, ker naj bi bili nekateri izmed njenih kandidatov povezani z organizacijo ETA. Na listi kandidatov *Bildu* so bili večinoma ljudje, ki nikoli niso bili člani nobene politične stranke in nikoli niso simpatizirali s teroristi – pa jih je špansko državno tožilstvo vseeno označilo kot »kontaminirane«, vendar brez kakršnih koli dokazov. Volilna lista *Bildu* se je sicer naslonila na organizacijsko strukturo dveh manjših zmerno levih strank: na *Eusko Alkartasuna* (Baskovska solidarnost), ki je v baskovskem političnem življenju prisotna že dvajset let in ima brezhibno demokratično zgodovino ter je vseskozi nasprotovala ETI, in na *Al-*

Foto: Alois/flickr

ternatibo, ki je nastala pred kratkim z odcepitvijo baskovsko-patriotske struje od stranke Združena levica - Zeleni (EB-B). Izvori volilne skupine Bildu tako dokazujejo, da ima slednja demokratično naravo, po čemer se vsebinsko razlikuje od nekaterih drugih političnih strank, ki so jih španske oblasti v preteklosti prepovedale (na primer Komunistične stranke Baskovskih dežel leta 2005 ali Baskovske nacionalne akcije leta 2007), ker so bile notranje-organizacijsko povezane z ETO.

Kandidati liste *Bildu* so se odločili narediti še korak dlje: vložili so pritožbo na špansko Ustavno sodišče, ki je s šestimi glasovi za in petimi proti odločilo, da volilna lista *Bildu* lahko nastopi na lokalnih volitvah. Čeprav večina sodnikov na španskem Vrhovnem sodišču s tem ni soglašala, češ da volilna lista *Bildu* nasprotuje španskemu ustavnemu redu in nacionalni varnosti španske države, pa se v odločitve in sestavi španskega Ustavnega sodišča kaže pregovorna razdeljenost španske družbe. V španskem javnem prostoru se lahko dokaj hitro ugotovi, kateri politični skupini pripada posamezen sodnik vrhovnega ali ustavnega sodišča. V zadevi *Bildu* je proti prepovedi delovanja volilne liste glasovalo vseh šest sodnikov, ki jih je predlagala Španska socialistična stranka, za prepoved delovanja pa je glasovalo vseh pet sodnikov, ki jih predlagala španska Ljudska stranka. Dvanajsti sodnik pa ni glasoval, ker je preminil že pred tremi leti, vendar še vedno nihče ni bil izvoljen na njegovo mesto! Iz načina sodniškega odločanja na

najvišjih španskih sodnih organih je razvidno, da na koncu ne gre več za spopad različnih bolj ali manj prepričljivih normativnih argumentov ter za objektivno sodniško odločanje, ampak za glasovanje po strankarski liniji glede na želje politične stranke, ki je vsakokratnega sodnika predlagala in ga pomagala izvoliti. V takšnem sistemu, kot je španski, se sodniško nepristransko in neodvisno odločanje izgubi v nekakšnem delegatskem sistemu, kjer sodniki izpolnjujejo željo tistih, ki so jih predlagali oziroma imenovali.

Špansko ustavno sodišče je odobrilo sodelovanje volilne liste *Bildu* na lokalnih volitvah, ki so potekale letošnjega 22. maja. Lokalne volitve so prinesle nov veter v španski javni prostor in špansko politično prizorišče. Španska Ljudska stranka je premočno zmagala in pridobila večino v večini španskih regij, mest in občin. Vendar je v španskih medijih bolj kot zmaga Ljudske stranke (PP) odmeval samozavesten in odmeven vdor liste volivcev *Bildu* na baskovsko politično prizorišče. Lista volivcev *Bildu*, ki je šele nekaj dni pred volitvami dobila soglasje španskih organov za nastop na lokalnih volitvah, je presenetila in osvojila največje število sedežev v mestnih in občinskih svetih v Baskiji. Pometla je s konkurenco v pokrajini Gipuzkoa in v drugem največjem baskovskem mestu Donostia (San Sebastián), kjer je prejela tretjino vseh glasov. Kandidat volilne liste *Bildu* je postal tudi župan mesta Donostia, znanega po svoji lepoti in pomembni vlogi v turistični industriji. Bildu je lep

uspeh doživel tudi v sosednji pokrajini Navarri, kljub konkurenci baskovske nacionalistične koalicije *Na Bai*, pri čemer se baskovski nacionalistični glasovi niso razdelili, ampak pomnožili, baskovski nacionalisti pa so dosegli najboljši volilni rezultat v Navarri v svoji zgodovini.

Iz rezultatov izhaja, da se je tisti del baskovskih volivcev iz levega nacionalističnega spektra, ki je bil v zadnjem desetletju prikrajšan za politično predstavnost, saj ni mogel voliti za prepovedano stranko *Batasuna*, množično udeležil volitev in glasoval za volilno skupino *Bildu*. Pri tem so simbolično pokazali glavnima španskima političnima strankama, da se ne strinjajo s politiko izključevanja več sto tisoč državljanov iz političnega procesa. Enako velja poudariti, da *Bildu* ni dosegel uspeha na račun baskovske konservativne nacionalistične desnice (PNV), temveč predvsem na račun dveh največjih španskih strank (PSOE in PP) in manjših levih strank (*Aralar*, EB-B). Zato so politične stranke, ki podpirajo samostojno in neodvisno Baskijo dosegle pomemben uspeh (če seštejemo *Bildu*, PNV, *Aralar* in zmerno nacionalistično H1), saj so zbrale čez tri petine vseh baskovskih glasov, največji španski politični stranki pa sta skupaj dosegli slabo tretjino glasov. Iz slednjega jasno izhaja, da je prepoved baskovskih levičarskih nacionalističnih političnih strank v preteklem desetletju umetno zvišala podporo pro-španskim strankam, da so lahko na deželni volitvah leta 2009 prevzele oblast v deželi, ne da bi dejansko imele večinske podpore prebivalstva, kar je najmanj zaskrbljujoče z vidika načela demokratičnosti in vladavine prava.

Dobrega rezultata volilne liste *Bildu* seveda niso sprejeli s širokimi rokami pri glavni zmagovalki letošnjih španskih lokalnih volitev – španski Ljudski stranki. Še več, njeni voditelji še po volitvah javno izražajo nejevoljo, da je bilo volilni koaliciji *Bildu* sploh dovoljeno sodelovati, ker da med ETO in *Bildu* ni nobene vsebinske razlike, teroristični organizaciji pa da ni mogoče dati možnosti sodelovanja na volitvah. Nekako podobno, kot je utemeljevalo pet sodnikov španskega Vrhovnega sodišča.

Prepoved in razpustitev političnih strank je eden izmed najbolj radikalnih ukrepov, ki se jih lahko poslužujejo vsakokratne države za varovanje pravnega in demokratičnega reda. Pri omejevanju političnega združevanja mora biti država pozorna, da spoštuje svobodo združevanja in izražanja in se izogiba ukrepom za omejevanje temeljnih svoboščin.

V zadnjem desetletju sta glavni politični stranki na španskem političnem prizorišču iz političnega demokratičnega procesa izločili vsaj eno petino volilnega telesa v Baskiji, pri čemer so potisnile to skupino volivcev v kot, kjer so se najradikalnejši zatekli k nasilju. Od tega sta v okviru boja zoper terorizem dnevno politično korist – ne samo v Baskiji, ampak v celotni Španiji – kovali največji politični stranki. Spomnimo se samo, kako je pred leti vlada José Maríe Aznarja po islamskih terorističnih napadih brezsravno in brez vsakršnih dokazov obtožila baskovsko militaristično skupino, da je odgovorna za omenjene napade. Iz tega začaranega kroga še pred letom dni ni bilo videti izhoda. Ustavnopravna vključitev volilne skupine *Bildu* v demokratični politični proces pa pomeni možnost, da se preneha in preseka začarani krog medsebojnega nasilja, obračunavanja in kršenja človekovih pravic. Seveda pa morajo sedaj tudi kandidati koalicije *Bildu* pokazati, da želijo dejavno in konstruktivno sodelovati v političnem procesu v Baskiji in za vselej reči ne terorističnim napadom in vsesplošnem nasilju, ki ga izvaja ETA. Dolgoročno lahko demokratični politični proces v Baskiji obrodí sadove le, če ETA dokončno preneha s svojim delovanjem in se za vselej razpusti. Taktika terorističnih napadov zoper španske oblasti je morda lahko delovala v času totalitarnega režima generala Franca, vendar takšna politika brezpogojno ne sodi v demokratični pravni red, ki temelji na vladavini prava in varovanju temeljnih človekovih pravic. Z drugimi besedami, če si teroristična skupina ETA želi tako družbeno kot gospodarsko uspešno, v prihodnosti morda tudi samostojno Baskijo, ji ne preostane drugega, kot da se takoj razpusti. Vsak drug korak bo pokazal, da militaristična skupina brani določene sebične interese svojih članov, ki živijo v lastni utopiji o samostojni in »komunistični« Baskiji. Enako velja tudi za najbolj konzervativne sile v španskem javnem prostoru, ki morajo spoznati, da je tudi v interesu večinskega španskega naroda, da se vse interesne skupine v baskovskem in španskem političnem prostoru vključijo v demokratični proces, tako da se bo enkrat za vselej zagotovilo mirno sožitje med vsemi narodi v španski državi. Učinkovito delovanje demokratičnega političnega procesa je najboljša varovalka, da se začarani krog izteče, in da se, kar je najpomembnejše, prepreči nadaljevanje brezumnega nasilja, ki je v zadnjih desetletjih razjedal večinski španski in manjšinski baskovski narod.♦

Konec manjšine ali sijajen »kompromis«?

Dominik Pipp

»V upravnih in sodnih okrajih Koroške, Gradišćanske in Štajerske s slovenskim, hrvaškim ali mešanim prebivalstvom sta slovenski ali hrvaški jezik dopuščena kot uradna jezika poleg nemškega. V takih okrajih bodo označbe in napisi topografskega značaja prav tako v slovenščini ali hrvaščini kakor v nemščini.« To je bilo napisano leta 1955 in podpisano kot avstrijska državna pogodba s strani Anglije, Francije, ZDA, Sovjetske zveze ter Avstrije. V 3. odstavku 7. člena manjšini na Koroškem zagotavlja te pravice, sedaj pa se o mednarodnih pogodbah sklepa kompromise.

Dragi bralci, drage bralke, na kratko bi vam rad predstavil »kompromis«, ki je bil dosežen konec aprila na avstrijskem Koroškem, o dvojezični topografiji.

Le kaj pomeni kompromis? Kaj je definicija kompromisa? Kot razumen človek, seveda pomislim, da pri kompromisu vsaka stran malenkostno popusti, na koncu pa so z doseženim vsi vsaj malo zadovoljni.

Kar pa smo doživeli v tem primeru, je popolnoma skregano z zdravo pametjo. Lani novembra je državni sekretar v Avstriji – Josef Ostermayer – že napovedal, da bo rešitev sledeča: postavljenih bo od 144 do 165 dvojezičnih krajevnih napisov. Končna rešitev jih obsega 164. To pa niso samo dodatni napisi, temveč seštevek že obstoječih in dodatnih krajevnih napisov. Trenutno je na Koroškem 79 dvojezičnih krajevnih napisov – torej bo manjšina na Koroškem dobila dodatnih 66 krajevnih tabel. In to naj bi bil sijajen kompromis, za kar ga vsi hvalijo? Če bi Avstrija upoštevala državno pogodbo že leta 1955, ko je bila podpisana, bi to pomenilo okoli 800 dvojezičnih napisov na Koroškem. Sedaj jih bo le 164.

Edine, ki še nasprotujejo temu kompromisu, so mladinske organizacije. Vse krovne organizacije so privolile v kompromis, tako da ima sedaj Avstrija v nadaljnjih mesecih vse možnosti, da z ustavnim zakonom za vedno pokoplje slovensko manjšino na Koroškem.

»Kompromis« pa ne obsega le dvojezičnih napisov, temveč tudi uradni jezik, ki je skorajda še pomembnejši. S tem lahko tudi v Avstriji uporabljamo slovenščino na uradih in opravljamo uradne zadeve v slovenskem jeziku. Uradni jezik je na Koroškem vedno predstavljal problem, preden smo si izborili slovenščino kot dodatni jezik v večini občin, pa je preteklo veliko časa. Sedaj pa pogajalci privolijo v restriktivno rešitev, ki je v primerjavi s trenutnim stanjem dosti slabša. Če se bo zakon sprejel v obliki,

ki je sedaj v osnutku, bi se morala Avstrija sramovati take zakonodaje. Naj kot primer navedem situacijo dveh občin – Škocjan in Dobrla vas – občini sta do sedaj veljali za dvojezični, sedaj pa imajo pravico do uradnega slovenskega jezika le še tisti, ki živijo v kraju z dvojezično tablo oz. 17,5% dvojezičnega prebivalstva. Lahko se torej zgodi, da se v določeni občini oseba preseli iz kraja z dvojezično tablo v kraj, ki tem kriterijem ne ustreza, in s tem izgubi pravico do uporabe slovenskega jezika.

Še leta 2000 je Ustavno sodišče odločilo, da je Dobrla vas dvojezična občina in da je dopuščena slovenščina kot uradni jezik, v bodočnosti pa ne bo tako. Avstrijska politika nam iz dneva v dan dokazuje, da ne upošteva razsodb Ustavnega sodišča in s tem uničuje manjšine. Niso ponosni na dodatne kulture in jezike v državi. Misli bi, da sta dodatni jezik in kultura nekaj lepega in vrednega podpore – a to ne velja za Avstrijo.

Veliko je bilo že povedanega in napisanega o ideji pravne države, o principu »pacta sunt servanda« in o tem, kako naj se večina pravzaprav pogaja z manjšino. Rezultat vseh teh premišljanj pa je, da so bila v primeru kompromisa, ki je bil sklenjen aprila, čisto vsa znana načela zavestno ignorirana.

Dejstvo je, da se je Koroška že zdavnaj, in sedaj kot kaže tudi Avstrija v celoti, zarotila proti slovenski manjšini. Na Koroškem vlada tolpa oseb, ki pojem »demokracija« ali »pravna država« ne znajo niti črkovati, kaj šele, da bi razumeli kaj ti pojmi vsebujejo. Sem tudi globoko prepričan, da vrednot, ki so povezane z vsem tem enostavno nočejo živeti, ker so se odločili, da si uredijo družbo in deželo po svoje. Legitimacijo za to imajo baje na podlagi volilnega rezultata zadnjih deželnozborskih volitev. To je moralo ugotoviti tudi sedanje vodstvo Narodnega sveta, ki je mimogrede povedano, edina krovna organizacija, ki se jasno in pokončno zavzema za pravice narodne skupnosti. Za obe drugi

organizaciji – tako vem iz lastnih izkušenj – tega ne moremo reči. Toda tudi Narodni svet je klonil politiki, saj so bili edini in bi bili v primeru preprečitve tega sijajnega kompromisa krivi samo oni. Predsednik NSKS-a je namreč privolil v kompromis. Sicer pa najvišji gremij – Zbor Narodnih Predstavnikov (ZNP) – še ni imel seje in še ni dal privoljenja. Na žalost pa lahko pričakujemo tudi privoljenje ZNP-ja, saj so ljudje že siti boja proti koroški politiki. Kot član ZNP-ja bom seveda zavzel nasprotno stališče in poskusil še enkrat doseči preobrat. Ali bo to uspelo, bomo videli šele tedaj. Mladina bo poskusila svoje in nastopila na naslednji seji z jasnim glasom proti kompromisu, kot so storili že zadnjič. Takrat je še uspelo, da je bil prvotni kompromis skorajda soglasno odklonjen, ne upam pa si trditi, da bo rezultat tokrat enak. Kot pripadnik slovenske manjšine in navaden državljani sem globoko šokiran nad pristopom večinskega naroda, tako do problematike dvojezične topografije, kot tudi do manjšine na splošno. Manjšina se nahaja v globoki krizi. To je slaba novica. Dobra novica pa je ta, da ima vsaka kriza potencial za preobrat. In to možnost mora manjšina izkoristiti sebi v prid. Mladina naj se postavi na noge in zahteva vse to, kar starejša generacija nima več moči zahtevati. Uresničitev naših pravic. Sedaj imamo možnost, da začuti vsaka koroška Slovenka in vsak koroški

Slovenec, kakšen potencial ima v sebi in kaj lahko naredi s to svojo močjo. Vedno so posamezniki tisti, ki spremenijo potek zgodovine in privedejo do preobrata.

Že dolgo ne gre pri teh pogajanjih za to, koliko dvojezičnih krajevnih napisov nam bo deželna ali zvezna vlada blagovolila dati. Mi imamo pravice in uresničitev teh pravic si bomo priborili. Imamo pravico do slovenskega pouka v šolah, kjer se dijakinja in dijaki dejansko nekaj naučijo. Imamo pravico do slovenskega jezika na uradih. Imamo pravico do slovenščine na sodiščih. Imamo pravico do tega, da postane slovenščina viden del javne Koroške!

Pozivam tudi politiko Slovenije, da zavzame končno jasno stališče, da tako ne gre in da ne še dodatno podpira Avstrije pri uničevanju manjšine na Koroškem. Slovenski narod naj bo ponosen in to tudi pokaže navzven. Podpora koroškim Slovencem je potrebna ravno v teh časih, ko sami nismo v stanju da bi kaj spremenili.

Za zaključek bi rad citiral Sebastiana Trampuscha, ki je v komentarju za Radio DVA napisal sledeče: *»Končno imamo pravi pojem – diktat – pri katerem nič ni jasno, razen števila 17,5%. Vsem zastopniškim organizacijam moram šteti v zlo, da so skupno privolili, ker tako lahko samo še izgubijo. Ker na eni strani se velikokrat pojavi kaj, na drugi pa mammo teh 17,5, ki so si jih verjetno namislili pri kockanju.«* ♦

Kratka razprava o negotovem ter o neresničnem kot njegovi rešitvi*

Peter Mlakar

1

Lansko leto je izšla knjiga najpomembnejšega kozmologa sedanjega časa Stephena Hawkinga ter knjiga morda najpomembnejšega matematika istega časa sira Rogerja Penrosa. Obe deli se ukvarjata z zadnjimi vprašanji vesolja, kar samoumevno implicira problem njegovega nastanka in vodi v znanstveno-matematično refleksijo o filozofsko-teološki kategoriji Boga, v luči katere je – to je stavek avtorja tega besedila – celo pojem nič »deducirani element«. Vsebinski knjig, še posebej, ker sta delo dveh planetarnih znanstvenih avtoritet, sta intrigantni posebej za ljudi, ki so verni. Ugotovitve obeh velikih umov namreč eksplicitno ali implicitno pripeljejo do sklepa, da lahko vesolje nastane ter obstaja tudi brez Boga, tudi brez svojega stvarnika, torej brez nečesa, ki je temelj vere, ki »stoji« nad ali zunaj vesolja in ki mu je vse podrejeno.

2

Vendar naj takoj opozorim bralca, da pričujoče besedilo ne bo postavljeno v dialog s fizikalno-matematično vsebino teh knjig, marveč bom skušal v obliki kratkih paragrafov predstaviti, kako se spoznanja obeh znanstvenikov, ki bi jim marsikdo verjel, kak vernik pa celo na svojo nesrečo izgubil vero, kako se torej ti dve teoriji v svojem metodološkem zapisu kažejo v odnosu do elementarnih stavkov znanosti, če v analizi vznikne problem gotovosti ter konsistence istih stavkov, in kakšna je veljavnost takih teorij nasproti brezobzirnim postavitvam nauka o absolutnem?

3

Začeli bomo torej kar z naravo, s kozmosom, ker se knjigi s tem tudi ukvarjata. Toda mar ni vsa kredibilna kozmologija utemeljena prav na matematiki? Zato se ni čuditi če vanjo vtika prste Penrose. Pa poglejmo zelo na kratko, kako je s to matema-

tiko. A v nasprotju z njeno eksaktnostjo, z njenim problemom. Natančna analiza namreč pokaže, da konsistentnosti matematike z njo samo, z njeno gotovostjo ne moremo nikoli dokazati. Dokaže jo lahko le nekaj NAD njo, nekaj njej nadrejenega. A to spet ni dokazljivo s samim sabo. In tako gor in gor brez konca. Zato lahko že tu, takoj na začetku, povlečemo sklep, da je vsakršna konsistenca možna šele zunaj konsistence. Kar pa je vendar nekaj obupnega.

4

Pravimo, vsakršna konsistenca. Da vidimo zato, kako se to prikazuje na primeru našega bivanja, za kar nam domnevno od vsega še najbolj gre. Bivanja samega namreč ni v nobenem bivanju. V nobenem bivanju ga ni mogoče videti, dokazati. Bivanja samega, po katerem kaj je, ni. Bit torej ni od tega sveta, ki ga vendar določamo kot obstoječega. Ker je vedno v vseh njegovih manifestacijah isto kot nič.

5

In bomo vsled tega takoj pogledali, kako pa je zato z gotovostjo sveta? Konsistenca sveta je v temelju vedno konsistentna le v razredu, ki ni nikoli razred tega sveta. Kajti nič, kar obstaja, nima v sebi nujnosti, da obstaja, niti zakaj obstaja. Te nujnosti obstoja ne moremo dokazati, ker tega dokaza ni. To, kar obstaja, tega lahko tudi ne bi bilo. Dokaz (svojega obstoja in to), zakaj obstaja, to, da je morda dejstvo njegovega obstoja nujno, gotovo, ima le zunaj samega sebe. To pa je tudi bistvo Leibnizovega načela zadostnega razloga ali kozmološkega dokaza, ki ga jemlje Bertrand Russell resno. Ta razlog, ta argument je namreč lahko samo Bog. Torej to, kar ne obstaja, a vendar obstaja na svoj način, drugače. Tako, da je obstoj šele iz njega ven.

* Tekst je malce spremenjeno besedilo predavanja v organizaciji Društva humanistov Goriške, ki ga je imel avtor v sklopu prireditve Mesto mladih 30. aprila 2011 v Novi Gorici. Na koncu se je predavanje dotaknilo simbolnega pomena tega dneva, namreč Valpurgine noči, tevtonske različice Noči čarovnic, v kateri je naredil Hitler samomor in v kateri naj bi se razodevala povezanost med atribucijami spiritualnega ter konceptom uživanja, ki se obnaša obsceno, pregrešno in v zahtevi po še in več presega biološke parametre človeka ter afirmira svoje neskončnostno bistvo.

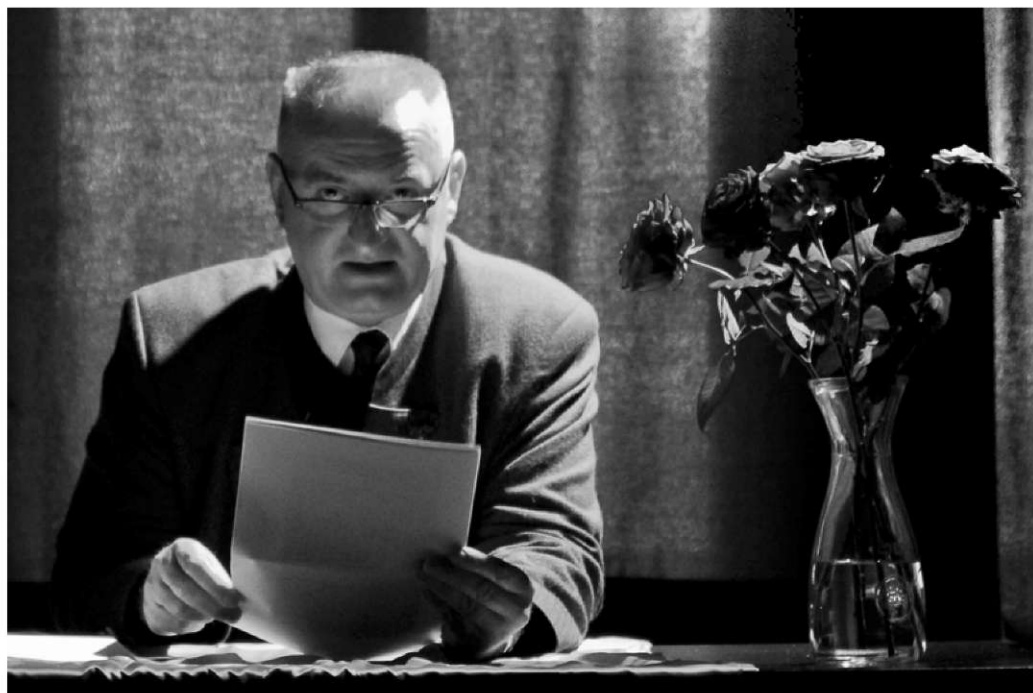

Foto: KGŠ

6

Na podlagi povedanega potemtakem vidimo, da vse, v kar smo tako zagotovo prepričani, le ni tako prepričljivo. In kar je najhujše, da celo tam, če nas že veselje pušča na cedilu, da celo tam, kjer si domišljamo, da smo najbolj doma, najbolj zagotovi. Recimo: Če izberemo atomarni logični stavek, ki se glasi »Če P, Q«, ki je v nasprotju s stavkom »Če P, \neg Q«, pravilen, recimo: Če dežuje, so ulice mokre v nasprotju s Če dežuje, ulice niso mokre, lahko duhovito ugotovimo, da njegove formalne veljavnosti pravzaprav ne moremo preveriti, (da veljavnosti njegove veljavnosti ni). Jasno, bomo porekli, ker je stavek veljaven, ga ni potrebno dokazovati, ker je že sam v sebi nezmotljivi dokaz. Ker je veljaven. Vendar ne. Temeljni logični stavki NISO preverljivi, njihovega dokaza nam nobena njihova gotovost in nujnost ne more pričarati.

7

Torej, čeprav bomo trdili, ta stavek stoji in je resničnost tega »tako je in nič drugače« vendar v njem samem ter je zato ni potrebno dokazovati, pa moramo vendar ugotoviti, da bi bila njena evidenca čela le z nečim, kar ona to ni. A bi zato tudi rekli, da se lastna trdnost tega stavka dokazuje prav v manku njegove dokazljivosti. Ker ga dokažemo le z nečim, kar je radikalno nedokazljivo. Le z neka-

kšno negativnostjo v sami pozicioniranosti tega stavka. V njem je torej nekaj NUJNEGA, vendar kot ZUNAJ njega. Za njegovo resničnost je zato potrebna veljavnost kot paradoks. Ker to dokazuje že stavek, da brezdvomnosti ni mogoče dokazati. Se pravi, da trdimo nekaj, kar zanikujemo.

8

Poglejmo še tale primer: če začnemo s prvim rezultatom zavesti, s tem, da JE zavest prav v tej sami zavesti o njej, kar pomeni, da dobimo njeno verifikacijo tako, da gornjo ugotovitev zanikamo, pa smo še vedno v mišljenju, lahko KLJUB TEMU v zagotovost tega samonanašanja PODVOMIMO. Kar seveda proizvede PROTISLOVJE. Ker nas zapelje nenavzočnost dokaza. Kajti ravno v tem, ko nam okvir resničnosti in težo daje tautologičnost, praznost samonanašajoče se misli, pa njena veljavnost njej sami ni doumljiva ter je v svoji identitnosti in pravilnosti – vtem ko zatrjuje samo sebe, a nima v tem samopotrjevanju o njem védenja/uvida v njegovo resnico ali verifikacije – protislovna. (Kar bi morda napeljevalo misel, da je ravno v tej svoji antinomičnosti njena verodostojnost in argument absolutnosti uma.) Ker veljavnost samonanašanja nima temelja v samem sebi. Ker kar utemeljuje gotovo, za to ni dokaza. Ker je to, po čimer je samo neizpodbitno, v njem na način kot ne v njem.

9

Zato bomo na podlagi povedanega potegnil takle začasen sklep:

a.) Če trdi Heisenberg (vzemimo tega velikega fizika, ker imamo tudi Hawkinga), če trdi Heisenberg, utemeljujoč svoje načelo nedoločenosti, da položaja elementarnega delca stvarstva in njegove hitrosti ne moremo nikoli določiti, pomeni to, da obvladuje svet totalna negotovost.

b.) Nadalje to pomeni, da gornji stavek zatrjuje, kar je v pomenu trditve, torej formalne gotovosti, v isti izjavi zanikano. Stavek trdi, kar je v resnici nasprotje gotovosti, je ne-trdnost.

In c.) Gornja antinomija dokazuje, da je resnica, ukinitiv antinomije, prav neskončnost te antinomije same, torej da je razrešitev v njej sami le kot njeno totalno Onkraj. Kot ona sama v svoji lastni ukinitivi. Kar pomeni, njena veljavnost, resničnost v njeni TRANSCENDENCI.

10

Če zaradi lažjega memoriranja ponovimo, je zadnja trdnost mišljenja aporija, ki se ponavlja večno. Njena razrešitev ter utemeljitev je tako v nečem, kar ni ona sama, kar je njej Nasprotno. Mišljenje svoji absolutni samoargumentaciji, svoji jasnosti in polni biti ne more nikoli ponuditi upravičenosti ali utemeljenosti lastne samogotovosti ali veljavnosti. Ta ni v njem. Ta je od nečesa povsem nedoločenega in ničnega. Ta je – če mišljenje predstavlja zadnjo postajo zagotovitve resnice – v nečem popolnoma neresničnem in nemogočem. Kontadiktorna pozicija, o kateri govorimo (kontradiktorna zato, ker je izjava o nespoznatnosti že element spoznatnega) in ki je večna, pokaže, da se zadnja, dokončna resnica odmika v neugotovljivo, nedoločeno daljavo Nečesa, o katerem ne vemo nič in ne moremo reči nič. Nečesa, ki je vedno, ko ga hočemo določiti, spoznati, korak pred nami. Ki torej zavzema funkcijo gramatičnega genitiva, a je sam popolnoma nedoločljiv.

11

To pa pomeni, da zagotovo gotovost, neizpodbitno veljavnost lahko dokaže in ponudi samo nekdo, ki je zunaj vsega, sam pa ni nikoli dokazljiv. Zato resnica – in na to se bomo spomnili tudi pozneje ob Hawkingu in Penrosu – ni od tega sveta. Da, konsistenca je v tem, da je na delu večna antinomija, ki je ukinjena v totalni transcendenci.

12

A, kot pravimo, že v tej popolni nekonsistenci je neka konsistenca, ki ustvarja smisel navzven, že v tem paradoksu je nekakšno znamenje, da je njegova rešitev v nečem, s katerim omenjeno na noben možen način nima nič skupnega.

Tu pa smo pri nečem povsem Drugačnem od našega realnega sveta. To, kar ni nič od njega, to, kjer se počuti paradoksnost najbolj na toplem, to, kar povezuje imanenco antinomičnega s transcendenco čiste Gotovosti, to imenujemo z besedo Duh. Duh je to Vse. Se pravi, kar realnost zanikuje, vendar ji daje temelj, ima ona gotovost v njem, je vsa v njem, a ga ne vidi, to je Duh.

Duh je to, o katerem ne moreš reči nič. Zanj ni besede, ni pojma, ga ne razumeš, ne veš, kaj to je. Jasno, da si s tem v protislovju. Govoriš o nečem, podajaš določila, o katerem trdiš, da ga ni. In prav ta paradoks je »identiteta«, je približek, je šibko dotikanje Duha.

Zato pa, kar lahko poda rešitev najhujše aporije in je njegovo popolno zanikanje njegova vrhunska afirmacija, je neomejenost z ničemer ali nedoločenost. To je Duh. Ker je neskončno, je v njem možno vse. Je resnica, je stvarnost, jo proizvajajo, kot jo hoče, četudi ne vidimo nobenega njegovega obstoja. Moč tega, da se razpusti večni paradoks v čisto in dokončno resnico, je prav ta nedoločenost Duha, je prav ta njegova paradoksnost. Druga ali tretja beseda za nedoločenost pa je Absolut.

13

Absolut se dokazuje, da svojo identiteto potrjuje v njeni negaciji, subjekt misli je po tem, kar ni on nič od nič, kar stalno ukinja, presega. Potrjuje se s svojimi diferencami, vendar jih obvladuje, ker so one njegov argument ali material, kar pa ni Samostojnost napram njemu. Zakaj v istem je on sam že nad njimi in so one posrkanke vanj. To je sicer negacija, vendar taka, da jo vseskozi predhodi nekakšna Reč-v-sebi, nekaj, kar ni ne negacija ne identiteta ne diferenca. Torej nekakšen Pred-pojem. In to je Bog. Logična veljavnost Boga se tako dokazuje skozi absolutno antinomijo v neulovljivem, nad-tavtologičnem presežku. Kajti logično identiteta nima sebe v sebi. Ima v nekakšni neobstoječi točki. Zato začne Bog šele tedaj, ko rečemo, naprej ni mogoče, pod tem ali nad tem ni nič, to je vse in največ.

14

Tako pa smo prišli do mesta, kjer se bomo samo na

kratko in v grobem dotaknili obljubljenih naukov Hawkinga in Penrosa.

Sir Roger Penrose – ki je matematično utemeljil Hawkingove črne luknje in Escherjeve paradokсне grafike, v svoji zadnji knjigi *Ciklusi časa*, ki je (kot smo rekli) nekakšen filozofsko-kozmoški pogled na nastanek in konec univerzuma – strne svoj nauk v ugotovitev, da za enim velikim pokom sledi drugi in tretji in tako v nedogled. Veliki pok sledi velikemu poku sledi velikemu poku. To je zaključeno dogajanje, zunaj katerega ni nič. Nobenega Boga, ki bi ustvarjal nova vesolja, nove big benge. Vse se dogaja samo od sebe ali samo v sebi, je torej imanentna zakonitost vesolja. Vesolja se ustvarjajo sama ciklično. In sama tudi preminejo. Ter spet nastane iz novega bum novi svet.

O tej možnosti sem govoril leta 2005 v knjigi *Gorska roža*, kjer v 27 točkah navajam, kaj bi lahko bil med drugim tudi Bog. Bog kot to večno ponavljanje enakega. Bog kot večno vračanje enakega. (Kar bi lahko spomnilo na Nietzscheja) In dopuščal sem možnost, da smo nekoč že neskončnokrat bili in bomo spet neskončnokrat, v tej isti Novi Gorici.

15

Toda v isti knjigi sem navedel še neko drugo možno razlago, kaj bi lahko bil Bog. Nekaj podobnega, kot ugotavljamo v 11. in 12. paragrafu tega besedila. Se pravi, kontradiktorni Duh, ki vleče niti od zadaj, ima vse pod nadzorom in ne vemo o njem nič. Bog je namreč Nevidno, je Zadaj, Pod in Nad. To je ta transcendentnost. Penrose vidi samo to, kar je matematiki ali fiziki očitno. A to še ni vse in – kot smo ugotovili prej – še ni gotova resnica, ker nobena postavitev resnice še ni resnica sama. Fiziki očitno je iz neočitnega ven (ker je samo nekonsistentno) in ima lahko edino od tam svojo konsistenco. Resnično – kot pravimo – to gotovo ter veljavno je zunaj tega, kar dokazujemo in preverjamo kot veljavno in ki se ponuja Penrosu kot resnica. Le-ta ne more nikoli spoznati svojega vzroka. Zato nobena fizika ne izpolni kriterija zadnje veljavnosti. To pravo resnično je zato zunaj (vsega), da je gotovo. Zato je res, kar pravi Goethe za vero ali religijo. Religija je ljubezen do Nevidnega, je zaupanje v Nemogoče in Neverjetno.

16

In Stephen Hawking v Velikem načrtu. On pravi podobno kot Penrose, da lahko vesolje obstaja in je nastalo tudi brez Boga. Da je že v njem samem ne-

kaj, kar ga ustvarja, brez zunaje sile, brez zunanjega vzroka. Ker je ta sila že v njem. Vesolje proizvede, ga vzdržuje, uniči in ponovno proizvede nekakšen njemu imanentni nič, to je t.i. šibka sila, ki je v univerzumu navzoča vseskozi, tako rekoč večno. Iz te sile je vesolje in ta sila je – ker je praktično nič – neuničljiva.

Toda še vedno je to šibka sila. Šibka sila, ki NI nič, marveč matematično-fizikalna kategorija, odvisna od vsega, kar smo prej rekli o problemih empiričnega sveta ter zagat mišljenja, njegovih logično-matematičnih veljavnosti. Resnico vesolja namreč ne moremo vleči iz empirije ali matematike, ker smo rekli, da v njiju prave konsistence ni, marveč iz Nadtavtologičnega, Nemogočega, Neresničnega, Duhovnega.

17

Navedena koncepta sta tako samo koncepta ZNO-TRAJ misli. Sta, kar spada v krog odvisnega od zavesti z vsemi njenimi aporijami vred. In sta v podrejenem položaju s tistim, kar to paradoksnost na nekakšen nemogoči način presega ter ni nikoli matematično ali empirično dokazljiva kategorija, ker je NESKONČNO. Le-to pa samo matematiko šele omogoča, je možna samo iz neskončnosti, torej iz Duha. In imata svojo konsistenco v tem, kar onadva sama nista. Navedena koncepta sta negotova, ker se sama ne moreta verificirati. Sta kontingentna, saj njune redukcije na kontingenco ne more nihče ovreči in dokazati nasprotno. Njuna zadnja resnica je zato Drugačna. Gotovost, resničnost imata šele v nečem zunaj njiju. Ali če smo prizanesljivi: kot koncepta matematičnoempirične resnice sta lahko veljavna, ne pa kot resnica, ki jo lansira absolutno. Njuna utemeljenost je namreč na Breztemeljenem, bi rekel Schelling.

To pa, česar ne moremo ovreči, je to, da se lahko ovreže vse. Kar pa ni stvar imanence zanikovanja, marveč njegovega Presežka, dokaza v nečem, kar to ni, namreč zanikovanje, a se ne more niti potrditi. Točneje, se potrjuje kot Neizgovorljivo, Transcendentno, v Paradoksu identitetno. Zato če govorimo o znanosti, imamo v luči povedanega opravka z nečim, ki deluje kot motnja, kot negativnost v sami njeni najbolj notranji, najbolj suvereni moči, namreč da je v relaciji do njenih veljavnih kriterijev to Nično, Gmotno, Predmišljeno, ki mišljenje določi in po katerem se narava, kot jo vidimo, obnaša, da je ta Vzrok zunaj možne vzročnosti. Zato skuša mišljenje tu določiti kot resnico nekaj, kar ni resnica. ♦

Izbira in racionalnost

Gregor Kardinar

Renata Salecl:
Izbira

Cankarjeva založba,
2010, 143 str.

Knjiga Renate Salecl, ki jo je avtorica krstila z naslovom Izbira, je tekst, ki je v poletnem času, ko si zaželimo lahkotnejšega, a še vedno poglobljenega branja, nedvomno dobra izbira. Takoj ko knjigo odpremo in se sprehodimo po dolini njenih podnaslovov, lahko ugotovimo, da je prej nekakšna zbirka kratkih esejev, ki variirajo na isto temo, kot pa sistematično znanstveno delo. Adu te knjige je njena berljivost in dostopnost ter tisto, kar je dandanes za mnoge zahtevne bralce nemara najbolj pomembno, njena nepretencioznost. Med avtoričinimi besedami odzvanja prefinjen občutek za filozofski uvid in antropološki opis družbenih dejstev, v ozadju pa ju spremlja podton lacanovske interpretacije. A vendarle je ena izmed pohval, ki jo moram brez pomislekov nasloviti na to zbirko esejev, ta, da se trezno razvijanje misli o problematiki izbire ni izpelo v lajnasto priložnost o še enem napletanju lacanovskih dogem.

PROBLEM TEORIJE RACIONALNE IZBIRE

Osnovna premisa knjige je v svoji jasnini kar se da preprosta: procesa izbiranja in koncepta racionalnosti ni mogoče neproblematično povezati v idejo racionalne izbire. Izbiranje in racionalnost se lahko istočasno dopolnjujeta in izključujeta, nikakor pa njun odnos ni izključno v dopolnjevanju. To njuno intelektualno razločevanje pa seveda ni samoumevno, saj so prej kot to posamezniki v domeni današnje družbe

že ponotranjili idejo, da je, ali vsaj bi morala biti, vsaka storjena izbira izid racionalnega postopka. V ozadju te družbene fiksacije stoji dolga zgodovina ideje o racionalnosti odločanja, ki jo je najprej potrebno postaviti v pravi okvir, v katerem je racionalnost nujni pogoj za to, da lahko posamezniki maksimizirajo svojo korist (ugodje) in minimizirajo svojo izgubo (bolečino). Prvo zgodovinsko utemeljitev te ideje na takšen način, da ima lahko določene politične posledice, je izvajal Bentham. Tako je v ozadju te sodobne družbene fiksacije predpostavljen nek model posameznika, ki je, kolikor zadoosti naslednjim trem pogojem, zares svoboden v svojih izbirah. Glede na prvi pogoj bi moral biti posameznik, ki si želi racionalne izbire, z izidom izbire vedno zadovoljen – saj je zadovoljstvo lahko čustveni izraz racionalnosti. Nato bi pred morebitnim neugodnim izidom izbire ne smel imeti občutka strahu, saj lahko prav ta strah povratno vpliva na proces izbiranja. In nazadnje bi posameznik ne smel občutiti krivde ali tesnobe zaradi obžalovanja, ki lahko sledi, če je bila izbira napačna. Odgovor na vprašanje, kako se je takšen okvir fiksiral v zavesti posameznikov, ki prebivajo v sodobni družbi, je Saleclova našla v zgovornem dejstvu, da je pričel aksiom o racionalnosti ekonomskega subjekta, ki ga uvajajo ortodoksne ekonomske šole (najbolj neposredno neoklasika), nadomeščati ostale forme subjektivnosti.

Vendar pa je tisto, kar se mi zdi najbolj dragoceeno v tem uvidu predvsem to, da Saleclova jasno opozori, da ta forma racionalnega subjekta ni toliko forma, ki bi bila v družbi najdena kot živa materija ali kot dejanska oblika življenja, ampak je prej nekakšna nemogoča zahteva, imperativ tega, kakšen bi posameznik znotraj družbe moral biti – racionalen od glave do pete. Vsaka zahteva pa seveda predpostavlja tudi možnost, da so ji njeni naslovniki nedorasli bodisi po lastni odgovornosti bodisi po nemogočih kriterijih, ki jih postavi sama. Vsaj izkustvo nezavednega nas lahko tu opozori, da je zahteva po racionalnosti nemogoča zahteva, ki od posameznika zahteva, naj bo to, kar ni – popolnoma racionalno bitje. Teorija racionalne izbire se je potemtakem pričela širiti izven področja ekonomije na čedalje širše število družbenih ravni. Kot primer tega

Salecova opiše dogajanje okrog sodobne poroke. Poroka je dobršen del 20. stoletja veljala za povsem čustveno izbiro, ki izvira in je pogojena izključno z ljubeznijo (ta pojav je specifična modernosti), proti koncu 20. stoletja (in danes) pa proces pred poroko zahteva iskanje partnerja po postopku, ki je podoben sklepanju pogodb med podjetji. Tu gre za primer, kako se ekonomski diskurz aplicira iz sveta dobrin v svet čustev. Tako kot se po dolgotrajnem tehtanju informacij odločimo za nakup tipa vmesnega ali končnega izdelka, ki ga zavarujemo s pogodbo, prav tako pred poroko natančno zberemo in analiziramo podatke o partnerju (njegovo kreditno sposobnost, družbeno odgovornost, stabilnost v odnosih itn.) in morebitno zvezo zavarujemo s t.i. predporočno pogodbo. V primeru, da gre v zakonu kaj narobe, se pogodbo lahko nekoliko modificira, če pa je z zakonom vselej preveč »tehničnih« težav, potem nam ne preostane nič drugega, kot da se en »model« partnerja zamenja z drugim – v skladu s kakšnim drobnim tiskom, ki ga vsebuje vsaka spodobna pogodba. Ta hiperbolični primer, ki nekoliko karikirano dramatizira stanje v družbi, služi temu, da nakaže, kako je brezbarvna in enodimenzionalna ekonomika podjetij pričela postavljati temelje tistemu kraju, na katerem se srečujeta posameznik in družba, kjer je poprej dominirala neka druga ekonomika in sicer ekonomika čustev.

PERIPETIJE IZBIRANJA IN POTROŠNIŠTVO

Če bi skušali iz tega korpusa esejev izluščiti nekakšne elemente ali vsaj obrise družbene kritike, bi lahko razvejane poti teksta usmerili na sledeč način: ideologija izbire je ustvarila iluzijo, da nekaj takšnega, kot je družbena delitev na skupine, ne obstaja, kajti življenje vsakega posameznika je izključno izid njegovih izbir. Nekaj takšnega, kot so deprivilegirani družbeni razredi, sploh ne more obstajati, kvečjemu lahko obstaja deprivilegirani posameznik, ki pa je takšen zaradi spleta svojih napačnih izbir. Iz tega nato sledi, da denimo revščina in bolezen ne obstajata kot problem, ki bi se smel manifestirati, obravnavati in reševati na ravni družbe, ampak le na ravni posameznika, ki je svobodno izbral določen splet poti, ki so po njegovih lastnih zaslugah ali zmotah vodile v neugodna privatna stanja. Am-

pak brez odlašanja bi moral vsak trezen človek uvideti, da posameznik ni gospodar nad vsemi vplivi okolja, ki pošiljajo svojo sapo v jambor njegovega življenja. Problem je torej v tem, da ko pričnejo posamezniki znotraj neke družbe verjeti, da drugi verjamejo v veljavnost argumentov o popolni odgovornosti posameznika za vsak izid, ki skrajno individualizira neuspehe in zasluge, to povsem zasenči dejansko prepričanje posameznika v red stvari. Čeprav posameznik sam ne verjame, da je človek povsem racionalno bitje in potemtakem odgovoren za vsak izid v življenju, zadostuje, da verjame, da drugi v to verjamejo, in realnost družbenih odnosov se bo v skladu s tem tudi oblikovala. Tisto torej, v kar je posameznik zares osebno prepričan, izgublja ves pomen in naboj za spremembe v družbi, kar naposled vodi v takšno družbeno okolje, kjer posameznik nikakor ne izbira svojih stališč, ampak zgolj deluje tako, da utrjuje stališča, ki so zaradi določenih učinkov moči postala družbeno dominantna.

Eden izmed pomembnih poudarkov v knjigi, ki se skozi različne variacije pojavlja na številnih mestih, stoji v tezi, ki se glasi, da potrošniški model družbe posamezniku preprečuje polni dostop do uživanja nakupljenih dobrin. Bodisi se to dogaja na takšen način, da se modeli dobrin iz dneva v dan spreminjajo, tako da hiperprodukcija podobnih izdelkov preprečuje vzpostavitev zavesti, da si potrošnik lasti pravi, želeni izdelek. To karikirano pomeni, da v trenutku, ko kupi neko dobrino, je ta že dovolj stara, da jo lahko zavrže in kupi novo. Bodisi tako, da potrošniku sama paleta neskončnih izbir ves čas ustvarja vtis, da v nepregledni množici izbir nič ne jamči za to, da je izbral pravi, resnično želeni model dobrine. Tako dejansko sploh ni mogoče govoriti o tem, da posameznik skozi potrošniške odločitve maksimizira svojo korist, saj mu je na tak ali drugačen način prekrizana pot, ki vodi do užitka v potrošnji: bodisi takoj dobi zavest, da ima zastarelo dobrino, bodisi ga preplavi občutek nezadovoljstva, ker nemara ni izbral optimalne rešitve.

Naslednji nadvse zgovorni vidik izbire znotraj sodobnega potrošništva, ki ga izpostavi avtorica, je tisti, ki je povezan s knjigami za samopomoč. Tista osrednja značilnost, ki množico vseh teh

knjig združuje pod skupno streho, je to, da prav vse, od prve do zadnje, preprosto ne delujejo. Priročnik za samopomoč, ki bi zares deloval, bi zapečatil naklade vsem nadaljnjim različicam. In tako namesto tega, da bi priročniki za samopomoč ustvarili srečo, kot to obljubljajo, so ustvarili občutek, da je beda vsepovsod. Salecova tako sklene, da pretirana težnja po samopomoči okrepi paranojo posameznika, kajti namesto da bi pomagala pri reševanju problema takšne ali drugačne neustreznosti posameznikov, te probleme še bolj poglobi. Pogloblja jih, ker ustvarja nova fiktivna področja, kjer naj bi bila samopomoč potrebna, človeška duša pa poskrbi, da iz fiktivnega problema nastanejo realni občutki neustreznosti in bede.

Ne nazadnje pa se knjiga pomudi tudi pri tistih vidikih izbire, ki so povezani z obskurnimi vedenjskimi vzorci in patološkim vedenjem. Avtorica med drugimi številnimi primeri analizira na videz neracionalno vedenje nekaterih pripadnikov ameriškega srednjega razreda, ki skrbno delajo nadure, čakajo dolge vrste v trgovinah s sezonskimi popusti itn., zato da bi prihranili. Iz tega vidika se obnašajo kot povsem racionalni subjekti, ki maksimizirajo svojo medčasovno korist; skozi premišljene nakupe in izkoriščanje ugodnosti privarčujejo sredstva za neko bodočo potrošnjo. Nato pa se, ne da

bi opustili idejo o varčevanju, odpeljejo v Las Vegas ali kakšno podobno središče, kjer privarčevani denar zakockajo. Zgleda, kot da se s tem obupanim dejanjem, s katerim se osvobodijo denarja, istočasno osvobodijo tudi neznosne zahteve, da je potrebno kot potrošniki vselej nekaj racionalno izbrati. Njihova izbira pa je radikalna: izbrali so kocke, tako da od te izbire dalje nobena nadaljnja potrošniška izbira ni več mogoča, ker zanjo preprosto ni denarja. Seveda pa je od tega trenutka dalje odgovornost zase povsem na njihovi strani: ali bodo po tem dejanju pristali v neznosnem občutku krivde, ki jih bo vrnil na staro pot, ali pa se bodo naposled osvobodili zahteve po tem, da se prizadevajo biti potrošniki, ki venomer izbirajo racionalno. Naj to povabilo k branju zaključim tako, da strnem, kar sem že naznačil v predhodnih stavkih. Izbiranje je proces, ki ima tudi svojo neracionalno komponento, ki se nam v vsakodnevnem izkustvu lahko kdaj prikaže, kdaj pa ostane potlačena. Preprosta logika nas opominja, da pomeni narediti izbiro ukiniti možnost nastopa alternativnih različic oziroma izidov. S tem pa se poraja strah pred izgubo, kajti človeška duša, kot je zapisala Salecova, je tako ustrojena, da ko »sprejememo tveganje, po navadi polagamo večjo težo na tisto, kar utegnemo izgubiti, kot na tisto, kar lahko pridobimo«.

REVIJA RAZPOTJA ne more izhajati brez vaše pomoči. Zahvaljujemo se vsem, ki ste z donacijo omogočili izid te številke. Še posebej se za finančno podporo zahvaljujemo **Javni agenciji za knjigo RS,** za donacijo pa **Agenciji M Servis, d. o. o.** in **Klubu goriških študentov.**

Svojo podporo lahko izkažete tudi z donacijo na transakcijski račun Društva humanistov Goriške: **SI56 0475 0000 1549 723, NKBM**

JAK
 JAVNA AGENCIJA ZA KNJIGO
 REPUBLIKE SLOVENIJE
 SLOVENIAN BOOK AGENCY
 www.jakrs.si

VABIMO VAS K PISANJU ZA JESENSKO ŠTEVILKO RAZPOTIJ.

tema: »**Družine**«

Tema, ki jo želimo premisliti v naslednji številki Razpotij, je »Družine«. Ne po naključju, smo delovni naslov postavili v množino. Izzvati hočemo namreč premislek o pogojih in okoliščinah, v katerih smo neko skupnost upravičeni imenovati družina. Pozivamo k premisleku zgodovine tega pojma in te skupnosti, njene družbene vloge nekoč in danes, njenega odnosa do države in družbe ter odnosa države in družbe do nje.

O družini se venomer govori kot o temeljnem gradniku družbe. Nekoliko težje pa je podati splošen odgovor na vprašanje, katero funkcijo pravzaprav opravlja družina kot ta temeljni gradnik. Zanimiv pojem, ki skuša biti pomensko mnogo bolj nevtralen kot družina, a ima s slednjo mnogo skupnega, je gospodinjstvo. Kako se pravzaprav ta dva pojma ločujeta ter kako se spreminja družbena vloga gospodinjstva/družine skozi čas? Druga funkcija, ki se jo pogosto pripisuje družini v pomenu osnovne celice družbe, je vzgoja. Kdaj se je ta funkcija pravzaprav oblikovala in ali se ne prek vse zgodnejšega vključevanja otrok v šolski sistem ali druge oblike kolektivnega varstva, ta funkcija vse bolj prenaša na državo? Če je družina na eni strani tesno zvezana s pojmom gospodinjstva, pa je na drugi strani tudi tesno zvezana z nekim drugim pojmom, ki ga od gospodinjstva ravno ločuje: sorodstvo. Sorodstvo je v naši družbi pretežno krvno opredeljeno. Postavlja se vprašanje, kakšno vlogo sploh ima krvna vez v sodobnem sistemu družbenih vezi.

Ne nazadnje pa teme »Družine« nismo izbrali povsem slučajno in neodvisno od še vedno aktualnega predloga novega družinskega zakonika. Kljub letu in pol razprave okoli tematike namreč menimo, da razprava še ni dosegla ne globine ne širine, ki si jo zasluži. Gre vendarle za urejanje samih temeljev naše družbe, v kolikor predpostavimo, da družina ta temelj je. V tem kontekstu se odpira nov horizont vprašanj, ki se vežejo na vlogo države v razmerju do družine. V istem zakoniku pa je bil nek drugi člen, ki si po mnenju uredništva zasluži pozornost, skoraj povsem spregledan. Po zgledu mednarodne resolucije o pravicah otroka je novi zakonih v Slovenijo želel implementirati prepoved vsakršnega telesnega (po kratki razpravi so dodali še »in psihološkega«) kaznovanja otrok. Kaj pomeni vpeljava pojma pravice otroka in nasproti komu ima otrok te pravice ter kaj nam ta člen pripoveduje o družbi, kakršna hočemo postati?

CELOTNO VABILO IN VEČ INFORMACIJ NA

www.dhg.si

*Prav tako nam lahko posredujete tudi vaše recenzije,
komentarje na članke, odmeve na temo in ostale prispevke.*

rok za oddajo prispevkov: **30. 08. 2011**

